

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

2006 YILINA GİRERKEN TÜRKİYE EKONOMİSİ: İSTİKRARDAN SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜMEYE

Aralık 2005

(Yayın No. TÜSİAD-T/2005-12-414)

Meşrutiyet Caddesi, No.74 34420 Tepebaşı/İstanbul
Telefon: (0212) 249 07 23 • Telefax: (0212) 249 13 50

© 2005, TÜSİAD

Tüm hakları saklıdır. Bu eserin tamamı ya da bir bölümü, 4110 sayılı Yasa ile değişik 5846 sayılı FSEK uyarınca, kullanılmazdan önce hak sahibinden 52. Maddeye uygun yazılı izin alınmadıkça, hiçbir şekil ve yöntemle işlenmek, çoğaltılmak, çoğaltılmış nüshaları yayılmak, satılmak, kiralananmak, ödünç verilmek, temsil edilmek, sunulmak, telli/telsiz ya da başka teknik, sayısal ve/veya elektronik yöntemlerle iletilmek suretiyle kullanılamaz.

ISSN : 1300-3879

ÖNSÖZ

TÜSİAD, özel sektörü temsil eden sanayici ve işadamları tarafından 1971 yılında Anayasamızın ve Dernekler Kanununun ilgili hükümlerine uygun olarak kurulmuş, kamu yararına çalışan bir dernek olup gönüllü bir sivil toplum örgütüdür.

TÜSİAD, demokrasi ve insan hakları evrensel ilkelerine bağlı, girişim, inanç ve düşünce özgürlüklerine saygılı, yalnızca asli görevlerine odaklanmış etkin bir devletin varolduğu Türkiye’de, Atatürk’ün çağdaş uygarlık hedefine ve ilkelerine sadık toplumsal yapının gelişmesine ve demokratik sivil toplum ve laik hukuk devleti anlayışının yerleşmesine yardımcı olur. TÜSİAD, piyasa ekonomisinin hukuksal ve kurumsal altyapısının yerleşmesine ve iş dünyasının evrensel iş ahlakı ilkelerine uygun bir biçimde faaliyette bulunmasına çalışır. TÜSİAD, uluslararası entegrasyon hedefi doğrultusunda Türk sanayi ve hizmet kesiminin rekabet gücünün artırılarak, uluslararası ekonomik sistemde belirgin ve kalıcı bir yer edinmesi gerektiğine inanır ve bu yönde çalışır. TÜSİAD, Türkiye’de liberal ekonomi kurallarının yerleşmesinin yanısıra, ülkenin insan ve doğal kaynaklarının teknolojik yeniliklerle desteklenerek en etkin biçimde kullanımını; verimlilik ve kalite yükselişini sürekli kılacak ortamın yaratılması yoluyla rekabet gücünün artırılmasını hedef alan politikaları destekler.

TÜSİAD, misyonu doğrultusunda ve faaliyetleri çerçevesinde, ülke gündeminde bulunan konularla ilgili görüşlerini bilimsel çalışmalarla destekleyerek kamuoyuna duyurur ve bu görüşlerden hareketle kamuoyunda tartışma platformlarının oluşmasını sağlar.

“2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye” adlı bu çalışma, 2005 Aralık ayı itibarıyla bilinen son rakamlara ve 2005 yıl sonu tahminlerine dayanılarak hazırlanmıştır. Bu çalışmada 2005 ve 2006 yılları için verilen tahminler, metin içinde aksi belirtilmedikçe, TÜSİAD tahminleridir.

Bu çalışma, TÜSİAD Ekonomik Araştırmalar Bölümü tarafından, Dr. Ümit İzmen koordinatörlüğünde Eren Ocakverdi, Onur Varol, Dilek Örnek ve Zeynep Emre tarafından hazırlanmıştır. Yazı Kurulu, raporun hazırlanması aşamasında görüş ve eleştirilerini paylaşan Prof. Dr. Seyfettin Gürsel, Faik Öztrak, Dr. Haluk Tükel, Zafer Yavan ve Doç. Dr. Kamil Yılmaz’dan oluşan Bilim Kurulu’na teşekkür eder.

İÇİNDEKİLER

GENEL DEĞERLENDİRME	7
KUTU: Türkiye için Sürdürülebilir Büyüme Stratejileri	15
Bölüm 1	
Ekonominin Genel Dengesi	19
Giriş	21
1.1 Harcamalar Yönünden Milli Gelir	24
1.2 Üretim Yönünden Milli Gelir	27
1.3 Büyümenin Kaynakları	30
1.4 İstihdam ve Ücretler	32
KUTU 1.1: Toplam Faktör Verimliliği	37
Bölüm 2	
Kamu Maliyesi	39
Giriş	41
2.1 Konsolide Bütçe	41
2.2 Finansman ve Faizler	54
Bölüm 3	
Para Politikası	59
Giriş	61
3.1 Krediler	62
3.2 Para Arzları	64
KUTU 3.1: Parasal Hedefleme	67
Bölüm 4	
Fiyat Düzeyi	69
Giriş	71
4.1 Tüketici Fiyatları	72
4.2 Üretici Fiyatları	75
4.3 Döviz Kurları	77
KUTU 4.1: Para Politikalarında Fiyat İstikrarı Hedefi	80
Bölüm 5	
Dış Ekonomik İlişkiler	83
Giriş	85
5.1 Dış Gelişmeler	85
5.2 Ödemeler Dengesi	94
KUTU 5.1: Petrodolarlar Nereye Gidiyor?	103
Bölüm 6	
2006 Yılı Tahmin ve Beklentileri	105
TÜSİAD Makroekonomik Senaryo	114
KUTU 6.1: YTL'deki Reel Değerlenme Eğilimi	115
KUTU 6.2: Aramalı İthalatının Sektörlere Göre Ayrıştırılması	119

EKLER123

EK-1: Ekonomik Büyümeyi Anlamak	125
EK-2: Türkiye’de Büyüme Perspektifleri	127
EK-3: Türkiye’nin Üretim Yapısı	129
EK-4: Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları.....	130
EK-5: Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Mali Yapı	133
EK-6: Türkiye’de Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme	136

EK TABLOLAR139

Tablo 1: Ekonominin Genel Dengesi (Cari fiyatlarla)	141
Tablo 2: Ekonominin Genel Dengesi (1987 fiyatlarıyla).....	141
Tablo 3: GSMH Sektörel Büyüme Hızı.....	142
Tablo 4: Sektörlerin GSMH İçindeki Payları.....	142
Tablo 5: Harcamalar Yöntemiyle GSYİH'nin Büyüme Hızı	143
Tablo 6: Harcamalar Yöntemiyle GSYİH'nin Sektörel Payları.....	143
Tablo 7: Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	144
Tablo 8: Sanayi Üretim Endeksi	145
Tablo 9: Kapasite Kullanım Oranı	145
Tablo 10: Enerji Üretim ve Tüketimi	146
Tablo 11: Elektrik Enerjisi Tüketiminin Sektörel Dağılımı.....	146
Tablo 12: Üretici Fiyatları Endeksi (Aylık % değişim)	147
Tablo 13: Tüketici Fiyatları Endeksi (Aylık % değişim).....	147
Tablo 14: Üretici Fiyatları Endeksi (Yıllık % değişim)	148
Tablo 15: Tüketici Fiyatları Endeksi (Yıllık % değişim)	148
Tablo 16: Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları	149
Tablo 17: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) ve Finansmanı	149
Tablo 18: Konsolide Bütçe	150
Tablo 19: İç Borç Stoku	151
Tablo 20: İç Borçlanmanın Vade ve Faiz Yapısı.....	151
Tablo 21: Parasal Büyüklükler	152
Tablo 22: Toplam Mevduat (Kurumsal Sektörlere Göre).....	152
Tablo 23: Mevduat Bankalarındaki Toplam Mevduat (Vade Gruplarına Göre).....	152
Tablo 24: Toplam Yurtiçi Kredi Stoku	152
Tablo 25: Faizler ve Döviz Kurları	153
Tablo 26: Interbank Faiz Oranları	153
Tablo 27: Hazine Bonosu Faiz Oranları ve Vadesi.....	153
Tablo 28: Döviz Kurları	153
Tablo 29: İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı.....	154
Tablo 30: İhracatın Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı	154
Tablo 31: İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı	154
Tablo 32: İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı	155
Tablo 33: İthalatın Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı	155
Tablo 34: İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı	155
Tablo 35: Cari İşlemler Dengesi	156
Tablo 36: Ödemeler Dengesi	156
Tablo 37: Ödemeler Dengesi (Ayrıntılı).....	157
Tablo 38: Ödemeler Dengesi (Finansman Kalemleri)	158
Tablo 39: Dış Borç Stoku	159
Tablo 40: İşgücü Piyasası Temel Göstergeleri	160

GENEL DEĞERLENDİRME

GENEL DEĞERLENDİRME

2001 yılında uygulanmaya başlanan istikrar programı ile birlikte, 2002-2005 döneminde 4 yıl kesintisiz büyüyen Türkiye, enflasyonu da kontrol altına alabildi. Yurtiçinde ve yurtdışında, akademik dünyanın, iş çevrelerinin, uluslararası ve uluslararası ekonomi ile ilgili kuruluşların temsilcilerinin çoğunluğu tarafından teslim edilen bu parlak başarı, Türkiye'nin enflasyonla mücadelede makûs talihini yenebileceğini, içeride ve dışarıda kanıtlamış oldu. Ancak, bu başarının çeyrek yüzyıl sonra gelmiş olması, elde edilen kazanımların ne kadar doğal, köklü ve kalıcı olduğu, ne kadar zorlama, tesadüfi ve geçici olduğu konusundaki tartışmaları da beraberinde getirdi. Bu tartışmalarla birlikte girilen 2006 yılı, yıl içinde şekillenecek ekonomi politikası kararları ve uygulamaları ile Türkiye ekonomisinde iddia edilen yapısal dönüşümün gerçekleşmiş olup olmadığının açığa çıkacağı kritik bir yıl olacaktır. 2006 yılını, son 10 yıllık dönemde önemli kılacak bazı temel faktörler bulunmaktadır. Bunlar arasında, öncelikli unsur, sağlanmış olan başarının kalıcılığının test edilmesi olacaktır. İkinci unsur, ekonomi politikalarında para politikalarının öneminin artacak olmasıdır. 2006 yılının siyasi gelişmeler açısından taşıdığı önem ise, ekonominin, siyasetten bağımsızlaşma derecesini ortaya koyacaktır.

Krizden bu yana geçen dönemde elde edilmiş olan kazanımların bazı köklü değişimlerden kaynaklanması ve kalıcı olması durumunda, başta cari işlemler açığı olmak üzere gündemde yer alan sorunların yönetilmesi mümkün olacak, reform sürecinin iş ve yatırım ortamına dönük düzenlemelere doğru genişletilip derinleştirilmesi ile birlikte, ekonomideki büyüme ve istikrarın güçlenmesi süreci devam edecektir. Diğer yandan, 2002-2005 döneminde görülen iyileşmelerin bazı rastlantısal gelişmelere dayanması ve bu nedenle bir süre sonra artık devamlılığının sağlanmasının imkânsız hale gelmesi durumunda, Türkiye, 1990'lı yıllar boyunca yaşamış olduğu bir yıl büyüyen-bir yıl daralan, dur-kalk tipi bir ekonomik modelin içinden çıkamamış olduğunu kabul etmek durumunda kalacaktır.

Son dört yıldır devam eden hızlı büyüme sürecinde milli gelir toplamda yaklaşık üçte bir oranında büyümüş, kişi başına milli gelir ise, kurun değer kazanmasının da etkisiyle, 5.000 dolar seviyelerine ulaşmıştır. Canlı iç talebin yanı sıra, dünya ekonomisine entegrasyon devam etmiş, ihracat 31 milyar dolardan 72,5 milyar dolara yükselmiştir. Büyü-

Türkiye ekonomisi için 2005 yılı, son 20 yılda elde edilmiş en parlak performansın görüldüğü bir yıl oldu.

Ekonomi, büyüme-daralma çevrimlerinden kurtulma yolunda önemli mesafeler aldı.

Temel göstergeler ekonomik başarının bazı maliyetleri olduğunu ortaya koymaktadır.

me performansının yanı sıra, kamu açığı ve borçlanmasında görülen iyileşme sayesinde enflasyon da kontrol altına alınmıştır. Ancak, yüksek büyüme, kamu mali disiplini ve enflasyonun kontrol altına alındığı madalyonun arka yüzünde ise yüksek ithalat artışı, yüksek cari işlemler açığı, yüksek işsizlik oranı ve reel kurda ciddi değerlenme yer almaktadır. 2001-2005 yılları arasında reel kur, %42 civarında değerlenmiş, ithalat artışı ihracattan çok daha hızlı olmuş, toplam ithalat 41 milyar dolardan 117 milyar dolara yükselmiş, 2001 yılında 3,4 milyar dolar fazla veren cari işlemler dengesi, 2005 yılında milli gelirin %6'sının üzerinde 22,5 milyar dolarlık bir açığa dönmüş, 3,5 milyon istihdam yaratılmasına rağmen, genel işsizlik oranı %9,5-10 seviyelerinin altına çekilememiştir.

Mevcut tablo, enflasyondaki düşüşün esas belirleyicisinin reel kurdaki değerlenme olduğu, kurdaki bu değerlenmenin ithalatı körüklediği, bu koşullar altında, yerli üreticinin rekabet gücünün giderek azalmasının, üretim ve istihdam üzerinde olumsuz etki yaptığı; nihayetinde ortaya çıkan dış açığın finansmanının, bir noktanın ötesinde mümkün olamayacağı biçiminde yorumlanmıştır. Bu yorumun bir uzantısı olarak, 2006 yılında iç ve dış siyasi gelişmelerde yaşanacak hareketlilik ile birlikte, ekonomideki mevcut tablonun devam ettirilemeyeceği ve göstergelerde ciddi değişiklikler görüleceği beklentisi dile getirilmektedir. 2002-2005 büyüme sürecinin devam ettirilip ettirilemeyeceği 2006 yılı içindeki gelişmelerle daha belirgin hale gelecektir.

2006 yılı, aynı zamanda, Türkiye'nin ekonomi politikalarında, çok sıkı maliye politikasının başat olduğu yaklaşımın yerini para politikasının artan etkinliğine bıraktığı bir yıl olacaktır. Kamu maliyesinde sağlanmış olan sıkı disiplin ve bu disiplinle birlikte gelen bütçe açığındaki dramatik düşüş, iç borçlanmanın kontrol altına alınmış olması, bekleyişler yoluyla enflasyon oranının düşmesinin ardındaki temel faktörü oluşturmuştu. Bu süre boyunca %6,5 faiz dışı fazla politikası uygulanmış, bütçe açığının milli gelire oranı 2001 yılında % 17'den 2005 yılında %3,3'e, %23 olan faiz ödemelerinin oranı ise % 9,4 seviyelerine, toplam kamu borcunun milli gelire oranı ise %106,4'ten %73,6'ya inmiştir. 2001 sonunda %68,5 olan tüketici fiyatları enflasyonu ise 2005 sonunda % 7,7 seviyesine gerilerken, bu dönem içinde ortalama büyüme hızı %7,2 ol-

Ekonominin hâlihazırdaki dinamiği çeşitli göstergeleri olumsuz etkilemiştir.

2006 yılı, geçmiş dönem politikalarının başarılarının test edildiği bir yıl olacaktır.

muştur. 2006 yılında bütçe disiplinin devam etmesi beklendiğinden bütçe açığı/milli gelir oranının %3 seviyesinin de altına inmesi öngörülmektedir.

2006 yılında enflasyonu daha da düşük seviyelere getirerek fiyat istikrarını sağlama hedefinin daha da zorlaşmış olması; özellikle hizmet sektörü fiyatlarında devam eden nispeten yüksek artışlar, petrol ve emtia fiyatlarının uluslararası piyasalarda yüksek seviyelerini koruma ihtimali, şimdiye kadar uygulanmış olan örtük enflasyon hedeflemesinden açık enflasyon hedeflemesine geçilecek olması, para politikasının 2006'da geçmiş yıllara kıyasla çok daha dikkatle izlenmesi gerektiğini göstermektedir.

2006 yılında, siyasi gelişmeler de ekonomi açısından hassasiyet yaratabilecektir. Öncelikle düşünülen, siyasi gelişmeler karşısında ekonomi politikasında meydana gelebilecek değişikliklerdir. 2007 yılında cumhurbaşkanlığı ve milletvekili genel seçim tartışmalarının gündeme oturması, AB müzakere süreci, Kıbrıs'ta çözüm dinamikleri, Irak ve Ortadoğu bölgesindeki gelişmeler gibi iç ve dış siyasette yoğun bir gündemin yer alacağı 2006 yılında, ekonomi politikalarının rotasının, siyasi gelişmelerden etkilenmemesi birincil koşul olacaktır. Ekonomi politikalarında, popülizme dönüş yolunda herhangi bir işaret olmaması durumunda bile, piyasaların siyasi gelişmelere bu beklenti ile vereceği tepki de ekonomik dengeler açısından dikkate alınmalıdır. Kurun değerlenmeye devam etmesi, cari işlemler açığının giderek artması, yüksek işsizlik düzeyi gibi mevcut sorunlar altında, piyasaların siyasi gelişmelere vereceği ani ve ekonomik rasyoneli zorlayan tepkiler, dengeleri olumsuz etkileyebilecektir.

Türkiye ekonomisinin 2006 yılında siyasi gelişmeler karşısında göstereceği direnç, yapısal dönüşümde elde edilmiş olan başarının da bir başka kanıtını oluşturacaktır. Yapısal reform programı altında bankacılık sektöründe, kamu bankalarında, merkez bankası bağımsızlığında, özelleştirme sürecinde, bağımsız denetleyici kurullarda, kamu mali yönetiminde, tarım reformunda, piyasaların deregülasyonu ve liberalizasyonunda atılmış olan adımlar, hiç şüphesiz ekonominin, geçmişte başvurulmuş olan popülist politika uygulamalarına dönme yollarını önemli

Enflasyon hedeflemesi ve para politikaları gelecek dönemin kritik konuları arasındadır.

2006 yılı, ekonominin Türkiye'nin iç ve dış politikasındaki gelişmelere göstereceği hassasiyet bakımından zorlu bir sınav olacaktır.

Türkiye ekonomisinin, geçmişe kıyasla, siyasi dalgalanmalara karşı dayanıklılığı artmıştır.

ölçüde engellemiştir. Diğer bir deyişle, kamunun ekonomiye doğrudan müdahale çizgisinin çok aşağıya çekilmiş olması, kur seviyesini hedefleyen politikaların, kamu borç stokunun faiz hadleri ve kur hareketlerine duyarlılığının nispeten azalmış olması, yurtiçine giren yabancı sermaye akımlarının vade ve yapı itibarıyla eskiye oranla spekülâtif dalgalanmalara daha az duyarlı hale gelmiş olması, piyasaların verecekleri tepkinin şiddetini emebilecek ve etkilerinin uzanabileceği alanları sınırlayabilecek önemli gelişmelerdir. Bu koşullar altında, ekonomi politikalarında rasyonel gidişattan sapılarak siyasetin etkisi altına girilme ihtimalinin ve bu ihtimalin ekonomik dengelerde yaratabileceği bozulmanın, eskiye oranla sınırlı kalacağı düşünülmektedir.

Bu değerlendirmeler çerçevesinde, 2006 yılı, 1980'lere dayanan sürecin nihayetinde ekonomik yapının, Türkiye'yi AB üyelik sürecine taşıyacak bir niteliğe evrilip evrilmediğinin ortaya çıktığı bir yıl olacaktır. Milli gelir hesaplarında beklenen revizyonun da 2006 yılı içinde tamamlanmasıyla birlikte, yaklaşık üçte bir artacak olan milli gelir, Türkiye'nin kişi başına gelirden AB ortalaması ile arasındaki uçurumun azalmasının yanı sıra, borç ve cari işlemler açığı gibi milli gelire oran olarak bakılan bir dizi göstergedeki performansının da daha olumlu değerlendirilmesine neden olacaktır. Normal koşullar altında, mevcut yönelimlerin devam etmesi ve ekonomik yapının daha da güçlenmesi beklenmektedir. Böylece, son çeyrek asır boyunca, ekonomide karar vericilerin sürekli karşı karşıya kalmış olduğu istikrarsızlık, yavaş yavaş hafızalardan silinebilecek, aynen enflasyonla mücadelede olduğu gibi, davranışlar geriye endeksli olmaktan çıkabilecektir. 2006 yılında da ekonomide istikrar ve büyüme sürecinin devam etmesi, ekonomiye çok sayıda olumsuzluğun yaşandığı geçmişin birikimiyle değil, bugünün verileriyle bakma alışkanlığının yerleşmesini sağlayacaktır. Böylece, günümüzde uluslararası standartlarda olağan olan düşük enflasyon, mali disiplin gibi olguların, Türkiye için de geçerliliği kabul edilebilecek; Türkiye ancak bundan sonra, gelecek dönem ekonomik performansının esas belirleyicileri olan üretim, piyasa ve kurumsal yapılardan kaynaklanan sorunlarla kapsamlı olarak ilgilenme imkânı bulacaktır.

**Ekonomideki
güçlenmenin
devam etmesi
ekonomik birimle-
rin davranış meka-
nizmalarını da be-
lirgin biçimde
değiştirecektir.**

IMF anlaşmasının devam edeceği, bununla birlikte AB üyelik sürecinde tarama sürecinin sona ererek mevzuat uyumunun başlayacağı 2006 yılında, ekonomik göstergelerdeki gidişatın devam etmesinin yanı sıra, başta ürün ve hizmet piyasaları olmak üzere, piyasa düzenlemelerinin AB standartlarına yakınsaması süreci, Türkiye’de iş ve yatırım ortamı üzerinde olumlu sonuçlar doğuracaktır. Elde edilmiş olan istikrarın üzerine, yıllardan beri el atılamamış olan yapısal konularda atılacak adımlar, mevcut yönelimlerin devam etmesine imkân sağlayacaktır. Özellikle 2005 yılı içinde tartışılmaya başlanmış olan vergi sistemi ve kayıtdışı ekonomi ile mücadele konularında, 2006 yılında artık somut adımlar atılmaya başlanması, ekonomik sektörlerin rekabet güçlerini destekleyici olacaktır.

Sonuç olarak, 2005 yılında hararetli tartışmalara sahne olan ekonomik göstergelerdeki iyileşmelerin kapsamı ve kalıcılığı konularının zaman içinde gündemden düşmesi beklenmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’nin şimdiye kadar göstermiş olduğu performansın, önemli olmakla birlikte, uzun dönemli sürdürülebilir kalkınma çizgisi açısından yeterli olmadığı da gözden kaçırılmamalıdır. İstikrar doğrultusunda sağlanan başarıya rağmen, reel ekonomideki yapısal dönüşümün başladığından söz etmek mümkün değildir. Türkiye’nin zengin ülkelerle arasındaki gelişmişlik farkının, nasıl bir süreçte, hangi mekanizmalarla, ne boyutta kapatabileceği belli değildir. Dolayısıyla, 2006 yılında ekonominin öncelikli gündeminde, Türkiye’yi gelecek 10 yıllık süre içinde AB üyeliğine hazırlayacak politika seçenekleri ağırlık kazanmaya başlamalıdır. Kısa vadeye hapsolan, güncel sorunlara ilişkin tartışmalar ve istikrar kaygılarının yerini, artık uzun vadeye bakan ve üretim yapısının değişimini odağa alan arayışlar almalıdır.

2006-2014 yılları arasındaki dönemi kapsayacağını düşündüğümüz AB üyelik süreci, Türkiye ekonomisinde istikrar arayışı ile başlamış olan değişimin, üretim yapısının faktör ve sektörel bileşimleri ile bölgesel dağılımı ve kurumsal çerçevesine de genişlemesini gerektirecektir. Bu değişimin doğru yönetilmesi, Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecinin çok daha kolay ve gerek Türkiye, gerekse AB ülkeleri için çok daha az sıkıntılı olmasını sağlayacaktır. Ekonomik yapının en etkin biçimde dö-

Yapısal reform sürecinin 2006 yılında hız kaybetmeden devam etmesi büyük önem taşımaktadır.

AB’ye tam üyelik sürecine ilişkin hazırlıklar zaman kaybetmeden tamamlanmalıdır.

Sürdürülebilir büyüme kavramı önümüzdeki on yıl boyunca gündemdeki yerini korumaya devam edecektir.

nüfûsünün sağlanması için Türkiye'nin bir büyüme stratejisine ihtiyacı olduğu açıktır. Bu nedenle, örneğin, cari açık karşısında kur seviyesi ile gündeme gelen tartışmalar, yerini, ihracat fiyatları yanı sıra fiyat dışındaki rekabet gücü unsurlarının da yer aldığı tartışmalara bırakmalıdır. Üretimde girdilerin dünya fiyatlarında temin edilmesi, üretimin yoğun ithal aramalı kullanan yapısının değişimi, ileri teknoloji ürünlerinin üretiminde sağlanacak performans, hizmetler sektörü ihracatının rekabet gücünün artırılması, verimlilik artışı için izlenmesi gereken eğitim ve istihdam politikaları, piyasalarda giriş engellerinin kaldırılması gibi alternatifler üzerinde yapılacak çalışmalar ile piyasaların çok daha etkin ve rekabetçi çalışmasının sağlanması, uzun vadede kalıcı ve kesin sonuçlar verebilecektir. TÜSİAD'ın 2004 yılında başlatmış olduğu büyüme stratejisi projesi kapsamında yapılmış çalışmaların, ekonomi ile ilgili tüm kesimlerin yapacakları araştırmalar ile zenginleştirilmesi, Türkiye'nin ufkunu 1-2 yıl ile sınırlamayıp çok daha uzağa çevirmesine imkân sağlayacaktır.

KUTU: Türkiye için Sürdürülebilir Büyüme Stratejileri

TÜSİAD 2004 yılı Haziran ayında "Türkiye Ekonomisi için Sürdürülebilir Büyüme Stratejileri" başlıklı bir proje başlatmıştır. Bu proje çerçevesinde toplam 7 adet rapor yayımlanmış ve 4 seminer düzenlenmiştir.

Türkiye ekonomisi için hayati önem taşıyan çeşitli konuların derinlemesine incelendiği bu çalışmalardan elde edilen bulgular, Türkiye ekonomisindeki büyüme sürecini doğru tahlil etmek için önemli ipuçları oluşturmuştur.

Proje çerçevesinde ilk olarak, büyümenin kaynaklarını, makro, sektör ve firma düzeyinde ayrıntılı biçimde inceleyen OECD'nin "Understanding Economic Growth" isimli çalışması TÜSİAD tarafından türkçeleştirilerek "Ekonomik Büyümeyi Anlamak" adı altında yayımlanmıştır. Bu çalışma, proje dahilinde yapılan araştırmaların kurumsal altyapısını hazırlamıştır (bakınız: EK-1).

Projenin "Türkiye'de Büyüme Perspektifleri: Makroekonomik Çerçeve, Dinamikler/Strateji" başlıklı ilk raporunda, sürdürülebilir büyüme sürecinin teorik ve pratik çerçevesi, büyüme dinamikleri ve bu dinamikleri etkileyen faktörler ile makroekonomik politikalar üzerinde durulmuş, Türkiye ekonomisinin 2015 yılına kadar olan dönemde izleyebileceği büyüme patikaları temel sektörler itibarıyla alternatif senaryolar altında incelenmiştir. Bu çalışma ile, gelecek 10 yıla bakarak, istihdam ve verimlilik artışları üzerine inşa edilen yüksek ve istikrarlı bir büyüme hızı sağlanmasının başta makroekonomik istikrar olmak üzere koşulları belirlenmiş; izlenmesi gereken politikalar ve kurumsal çerçeve çizilmiştir (bakınız: EK-2).

"Türkiye'de Üretim Yapısı" başlıklı raporda, ülkemizdeki üretim yapısı, hem girdi sağlayan sektörler hem de sektörel talep bileşenleri itibarıyla incelenmiştir. Bu incelemenin de ortaya koyduğu gibi, Türkiye'de üretim yapısı, yüksek oranda aramalina gereksinim duymaktadır. Türkiye, diğer alanlarda gösterdiği performansa rağmen, ileri teknoloji ile üretimde yeterli performansı gösterememektedir. Bugün, dış ticaret açığı, dış borç birikimi, işsizlik ve gelir eşitsizliği gibi kronikleşmiş olan bir dizi ekonomik sorunun temelinde üretim yapısından kaynaklanan bozukluklar yatmaktadır. Dolayısıyla, kronik sorunlarla mücadele edebilmek için gündelik çözümler değil, mevcut üretim yapısını değiştirmeye ve dönüştürmeye odaklı bir ekonomi politikası benimsenmelidir (bakınız: EK-3).

"Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları: Sektör-Bölge Yığınlaşmaları" adlı çalışma, Devlet Planlama Teşkilatı ile ortaklaşa hazırlanmıştır. Bu raporda, Türkiye'de bölgeler arasında çok ciddi sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıkları bulunduğu ve sektörlerin ülke sathındaki dağılımının ise az sayıda bölgede çok ciddi yığınlaşmalar şeklinde olduğu ortaya konulmuştur. Bununla birlikte, az sayıda sektör dışında bırakıldığında birçok bölgemizde sektörel çeşitliliğinin de olmadığına dikkat çekilmiştir. Bazı bölgelerin coğrafya, ulaştırma, altyapı, insan kaynakları vb. alanlarda geçmişten beri gelen doğal rekabet üstünlükleri bu durumun ortaya çıkmasını hazırlayan koşullar olduğu vurgulanmıştır (bakınız: EK-4).

"Türkiye'de Mali Gelişmişliğin ve Firma Yapısının Ekonomik Büyümedeki Rolü" adlı çalışma ise Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ile ortaklaşa hazırlanmıştır.

Bu raporda, hem büyümenin finansmanı için gerekli kaynak ihtiyacını sağlamak hem de finansman yöntemlerini çeşitlendirebilmek için, sermaye piyasalarının gelişimini sağlayacak bir dizi önlem alınması gerektiği vurgulanmıştır (bakınız: EK-5).

"Türkiye Ekonomisinde, Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme (1972-2003): Uluslararası Karşılaştırma ve Avrupa Birliği'ne Yakınsama Süreci (2014)" başlıklı rapor, yine Devlet Planlama Teşkilatı ile ortaklaşa hazırlanmıştır. Bu raporda, sermaye birikiminin, ekonomik büyüme ve sosyal gelişme süreçlerindeki kritik rolüne dikkat çekilmekte, teknolojik ilerlemeler ve verimlilik gelişmeleriyle bağlantısı teorik ve pratik düzeyde irdelenmektedir. Raporda, 2014 yılı sonuna kadar devam edeceği tahmin edilen müzakere sürecinde, sermaye stoku, istihdam ve toplam faktör verimliliği artışlarının Türkiye ekonomisindeki büyümeye katkıları, alternatif senaryolar altında ortaya konulmuştur (bakınız: EK-6).

"Türkiye Ekonomisi için Sürdürülebilir Büyüme Stratejileri" çerçevesinde hazırlanan bu çalışmalar, ekonomik temellerdeki güçlenme ile büyüme arasındaki güçlü ilişkiye işaret etmektedir. Nitekim bu ilişki, kriz ertesinde uygulanan ekonomi politikaları ile rakamlara da yansımıştır.

Bu çalışmalar, Avrupa Birliği yolunda ilerleyen ülkemizin üyelik müzakerelerini kapsayacağı tahmin edilen 2006-2014 döneminde yüksek büyüme hızları elde etmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Türkiye ekonomisinin sürdürülebilir bir büyüme patikasına kavuşmasıyla birlikte, ekonomik açıdan gelişmiş ülkeleri yakalama performansının artırılabilmesi için potansiyel büyüme seviyesinin yükseltilmesi bir önkoşuldur. Nitekim, Türkiye ekonomisinde tarihi olarak %4 civarında kabul edilen potansiyel büyüme oranı, bugün itibarıyla %6 civarına yükselmiş bulunmaktadır.

Makroekonomik istikrarda sağlanan ilerleme ve girilmiş olan düşük enflasyon-yüksek büyüme sürecinin bundan sonraki aşaması ise, hiç kuşkusuz, şimdiye kadar sağlanmış olan bu başarının sürdürülebilir kılınması olmalıdır. Bu çerçevede, içinde bulunduğumuz büyüme sürecinin sermaye birikimindeki hızlanmayla desteklenmeye devam edilmesine ek olarak, söz konusu süreç açısından önem taşıyan ekonomik, sosyal ve kurumsal unsurların da bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir. Ancak bu sayede, tüm sektörlerde dinamik bir büyüme ortamının yaratılması mümkün olabilecektir.

Sürdürülebilir büyüme projesi çerçevesinde, TÜSİAD, Türkiye ekonomisinin Avrupa Birliği'ne yakınsama sürecindeki konulardan bazı önemli ve öncelikli olanları ele alınmıştır. Ekonomik büyüme teorisindeki yeni gelişmelerden Türkiye ekonomisi için büyüme perspektiflerine, bölgesel kalkınma sorunlarından firmaların mali yapısına kadar bahsi geçen tüm bu konularda yapılmış olan çalışmalar, Türkiye'de yeni belirmeye başlayan dinamiklerin doğru analiz edilmesine katkı sağlamıştır.

Tüm bu çalışmaların ortaya koyduğu bulgulara ve bu bulgulara paralel gelişen göstergelere rağmen, uzun dönemli eğilimleri göz ardı ederek yapılan değerlendirmelerin yanlış ekonomi politikası seçenekleri üretmesi kaçınılmazdır. 2005 yı-

lı boyunca kamuoyu gündemini işgal etmiş olan cari işlemler açığı ve büyüme tartışmalarında tanık olduğumuz gibi, büyüme sürecinin karmaşık ve birbiriyle yoğun etkileşim içindeki bileşenlerini doğru tahlil edememek, ekonominin kazanmış olduğu gücün azımsanmasına yol açmaktadır. Yanlış değerlendirmelerden yola çıkılarak gündeme getirilen önlemler ise, içine girilmiş olan büyüme sürecini sekteye uğratma riskini taşımaktadır.

Toplam faktör verimliliğinin, büyüme sürecinin en temel belirleyicilerinden biri olduğu bu proje kapsamında etraflıca ortaya konulmuştur. Güncel bazı gelişmelerden duyulacak endişeler ile aceleye getirilerek alınacak önlemlerin verimlilik üzerinde yaratacağı olumsuzluklar, toplam faktör verimliliğinin, kayıp yıllar olarak tanımlayabileceğimiz 1990'lı yıllardakine benzer bir yapı göstermesine yol açabilecektir. Bu ise, Türkiye'nin gelişmiş ülkelerle arasındaki gelir farkını azaltma çabasını, ciddi ölçüde sekteye uğratabilecektir. Bir başka deyişle, Türkiye, yüksek büyüme sürecini devam ettirmek, bunun için de yapısal reformları hız kaybetmeden uygulamak, böylece verimlilik artışlarını sürekli kılmak durumundadır.

B Ö L Ü M

EKONOMİNİN GENEL DENGESİ

Giriş

Türkiye ekonomisi 2004 yılında %8.9 büyüyerek dünyanın en hızlı büyüyen ülkesi konumuna ulaşmıştır. Bununla birlikte, 2004 yılı büyümesi niteliği itibariyle yılın birinci ve ikinci yarısında birbirinden çok farklı bir görünüm ortaya koymuştur. 2005 yılı gerçekleştirmeleri açısından, özellikle bir önceki yılın ikinci yarısından itibaren başlayan eğilimlerin belirleyici bir rol oynadığı göze çarpmaktadır. 2004 yılının ilk altı aylık döneminde, ekonomideki belirsizliklerin kalkmasına paralel olarak tüketici ve yatırımcı güveni yeniden tesis edilmiş ve ertelenen harcamalar büyük ölçüde bu dönem içerisinde gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, dış talep koşullarındaki iyileşmelere paralel olarak ihracattaki mevcut yükseliş eğilimi de devam etmiştir. Bu dönemde ekonomideki olumlu gidişata yönelik beklentilerin güçlenmesinin ardındaki etmenler; enflasyondaki düşüş, kredi faizlerinin gerilemesi, TL'nin değer kazanması ve uluslararası konjonktürün olumlu seyretmesi biçiminde sıralanabilir.

İkinci altı aylık dönemde ise, dünya ekonomisindeki büyüme hızının beklenenden daha hızlı olması nedeniyle emtia fiyatları yükselişe geçmiş ve küresel piyasalarda risk algılamasının artışına paralel olarak sermaye hareketlerinde dalgalanmalar yaşanmıştır. Bu dönemde, enflasyon riski uluslararası boyutta önem kazanmış ve Türkiye'de halihazırda yüksek düzeylerde seyretmekte olan iç talep üzerinde, aşırı ısınmanın önüne geçebilmek amacıyla, kısıtlayıcı bir takım önlemler alınmak durumunda kalınmıştır. Özellikle yılın son çeyreğinde, aşırı yükselen petrol fiyatlarının bir sonucu olarak, çeşitli sanayi kesimlerinde üretim kısıntıları gözlenmiştir. Sonuç olarak, 2004 yılının ikinci yarısında büyüme oranları daha dengeli ve sürdürülebilir düzeylere gerilemiştir. Bu dönemde büyüme hızının yavaşlamasının ardındaki etmenler; kamu bankalarının tüketici kredilerinin sınırlandırılması, kaynak kullanımı destekleme fonunun artırılması, hurda indiriminin yarıya düşürülmesi, ÖTV artışları, ham petrol fiyatlarının yükselmesi ve uluslararası konjonktürün yavaşlaması şeklinde özetlenebilir.

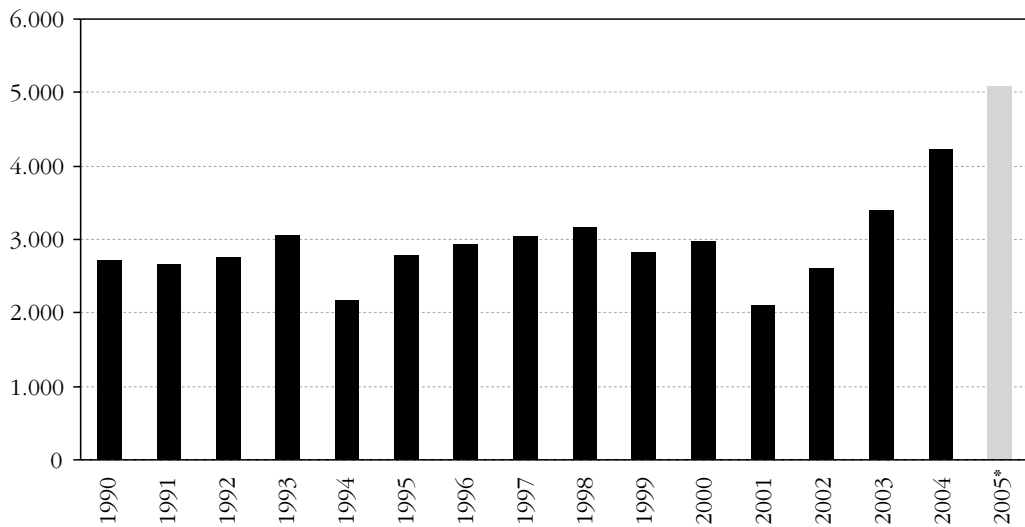
Türkiye ekonomisi güçlü büyüme eğilimini 2005 yılında da devam ettirmiştir.

Ekonomide aşırı ısınma yönündeki kaygılar ortadan kalkmıştır.

Ekonomide 2004 yılının ilk yarısını takiben alınan önlemler neticesinde büyüme oranlarında beklenen yavaşlama 2005 yılının ilk yarısında da devam etmiştir. Ancak, bu yavaşlama ekonomik bir durgunluk göstergesi olarak algılanmayıp, daha ziyade, potansiyel seviyenin çok üzerinde seyreden büyüme oranlarının uzun dönemli büyüme eğilimine yakınsaması biçiminde değerlendirilmiştir. Nitekim, 1995-2004 dönemine ait milli gelir rakamları incelendiğinde Türkiye ekonomisinin yıllık ortalama büyüme oranının %4 olduğu görülmektedir. Ancak, daralma dönemleri olan 1999 ve 2001 yılları dışarıda bırakıldığında bu oran %7'ye yükselmektedir. Bu durumda, Türkiye ekonomisi için potansiyel büyüme oranının %5 ila %7 aralığında olduğu kabul edilirse, ekonominin bu aralığın çok uzağında bir oranda büyümesinin makro dengeler açısından olumsuz sonuçlar doğuracağı söylenebilir. 2002-2004 döneminde yıllık ortalama büyümenin %7,5'in üzerinde olması dolayısıyla 2005 yılının ilk yarısında gözlenen bu durum, ilk bakışta bir "durgunluk" sinyali olarak algılanmıştır. Ancak, cari denge dışındaki başlıca ekonomik göstergelerde herhangi bir bozulma olmaması ve gelişmelerin beklentiler doğrultusunda olması dolayısıyla bu kaygılar daha sonra ortadan kalkmıştır. Büyüme oranlarında buna benzer bir gelişme daha önce 2002 yılındaki yüksek büyümenin ardından 2003 yılında da yaşanmıştı.

Büyüme oranları potansiyel seviyelere gerilemiştir.

Kişi Başına Milli Gelir (GSMH, cari fiyatlarla, USD)

*TÜSİAD tabmini

Kaynak: DPT

2004 yılında özel yatırıma dayalı olarak gerçekleşen büyümenin 2005 yılında, esas olarak, özel tüketim harcamaları tarafından desteklendiği görülmektedir. Bununla birlikte, 2005 yılına ilişkin büyüme rakamları diğer alt bileşenler itibariyle de geçmiş yıllara kıyasla önemli farklılıklar içermektedir. Bunların başında ise, gelecek dönemde de devam edeceği tahmin edilen kamu harcamalarındaki artış eğilimi ile inşaat sektöründeki canlanma gelmektedir. 2005 yılının üçüncü üç aylık dönemine ilişkin olarak açıklanan milli gelir rakamları, özel nihai tüketim harcamaları ve gayrisafi sabit sermaye harcamalarındaki hızlanma ile tarım sektörünün katma değerinde gözlenen yüksek artışlarla birlikte, önceki dönemlere kıyasla belirgin bir hızlanma göstermiştir. Üretim ve harcamalar yoluyla hesaplanan milli gelir rakamlarındaki yıllık artışlar %7,3 ve %7,0 olarak gerçekleşmiş ve uzun dönemli büyüme oranlarının bile üzerine çıkmıştır. Bu artışlarla birlikte, ilk dokuz aylık ekonomik büyüme %5,5 olarak gerçekleşmiş ve dolayısıyla da %5 olarak belirlenen yıl sonu büyüme hedefinin aşıldığının sinyallerini vermiştir. Böylece, YTL'deki değerlenmenin de etkisiyle, 2005 yılı kişi başına gelir düzeyinin cari fiyatlarla 5.000 doların üzerine çıkması beklenmektedir. Bu rakam, satın alma gücü bazında yaklaşık 8.500 dolara karşılık gelmektedir.

Büyümenin kompozisyonu geçmiş dönemlere göre farklılaşmıştır.

Ekonomide makro boyutta istikrarın sağlanmasına paralel olarak istihdamdaki gidişat da olumluya dönmüştür. Her ne kadar, büyümenin istihdama yansıma süreci yavaş gerçekleşse de, işgücü piyasasındaki sorunlar dikkate alındığında mevcut gelişmelerin umut verici olduğu söylenebilir. Nitekim, 2005 yılı genelinde verimlilik artışı devam ederken tarım dışı özel sektörde istihdam artışları görülmeye başlamıştır. Bu durum, işgücü piyasasına yönelik gerekli yapısal önlemler alındığı takdirde, önümüzdeki dönemde istihdam-büyüme ilişkisini de olumlu etkileyebilecektir. Ekonomide görülen yapısal dönüşümle beraber ciddi miktarda azalmış olan kamu istihdamının, yapılan tüketim ve yatırım harcamalarına koşut olarak, yeniden artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Ancak bu durum, üretim ve verimlilik dengesini bozmadığı sürece olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, ekonomik faaliyetlerdeki düzelmeye koşut olarak sektörlerde yaşanan canlılığın istihdam rakamlarına da yansıdığı görülmektedir. Bu nedenle, doğrudan mikro nitelikte aktif işgücü politikalarının devreye sokularak yatırım ortamının önündeki engellerin kaldırılması, özel kesimin istihdam maliyetlerinin düşürülmesi ve kayıt dışı istihdamın azaltılması yoluyla istih-

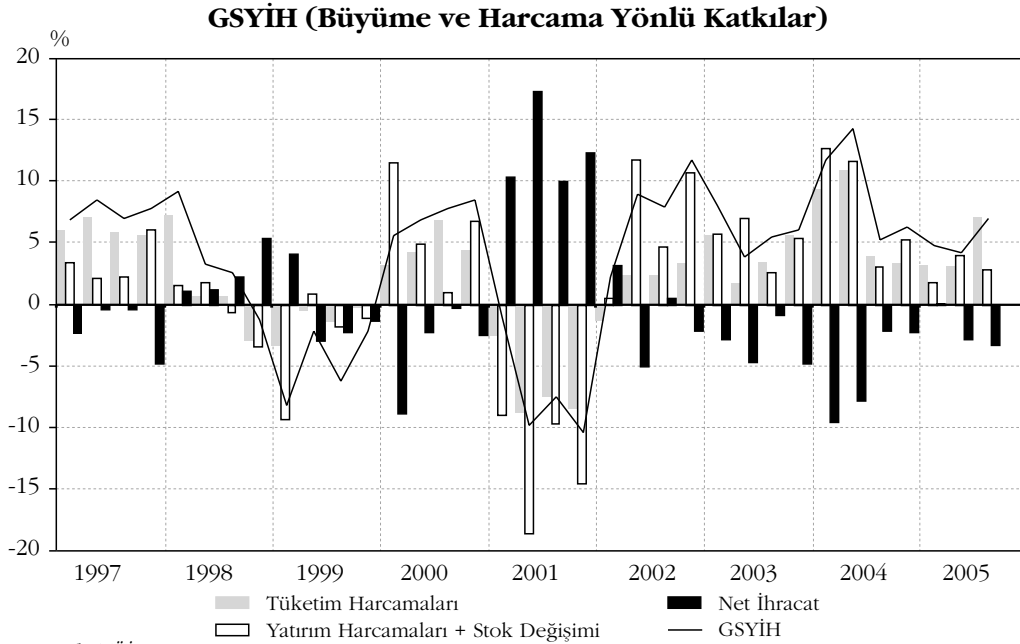
İstihdam olanaklarındaki iyileşme devam etmektedir.

dam olanaklarının daha da iyileştirilmesi ve işsizlik oranlarının daha düşük seviyelere indirilmesi söz konusu olabilecektir.

1.1 Harcamalar Yönünden Milli Gelir

2005 yılının ilk dokuz ayında gıda-içki harcamaları ve dayanıklı tüketim malı harcamalarındaki artışlar sırasıyla %8,3 ve %11,2 olarak gerçekleşirken, özel tüketim harcamalarındaki toplam artış %6,9 olmuştur. Yılın ilk altı aylık döneminde kademeli biçimde artan özel tüketim harcamalarının, yılın ikinci yarısından itibaren hızlanma eğilimine girdiği gözlenmiştir. Özel nihai tüketim harcamalarında, gıda ve içki tüketimindeki mevsimlik etkiler doğrultusunda bir yükseliş zaten beklenmekteydi. Ancak, burada esas ilgi çekici gelişme dayanıklı tüketim malı harcamalarında yaşanan ve sıradışı sayılabilecek artış oranıdır. Bu durum, ithalattaki gelişmeler ile birlikte ele alındığında şu şekilde açıklanabilmektedir: İlk altı aylık gelişmelerin aksine, üçüncü çeyrek itibariyle binek otomobili ithalatı geçen yılın aynı dönemine kıyasla %25,5 oranında artmıştır. Söz konusu ithalatın yaklaşık %85'lik bölümü dayanıklı tüketim malı harcamaları içerisinde sınıflandırıldığından, bu durumun temel belirleyicilerden bir tanesi olmaktadır. Bir diğer belirleyici gelişme ise, otomobil hariç dayanıklı tüketim malı ithalatında gözlenen %33,2'lik artıştır. İç talebi en çok artan ürünlerin başında ise fırın ve bulaşık makinesi gelmektedir.

Özel tüketim harcamaları yeniden ivme kazanmıştır.

2005 yılının ilk dokuz aylık dönem itibariyle kamu tüketim ve yatırım harcamalarının sırasıyla %3,9 ve %32,7 arttığı gözlenmektedir. Kamu tüketimindeki artışın esas kaynağının “maaş ve ücretler” olmayıp “diğer cari harcamalar” sınıfına girmesi dolayısıyla, gelecek dönem büyümesi üzerindeki nihai etkisi, esas itibariyle, bu harcamaların niteliği tarafından belirlenecektir. Söz konusu harcamaların verimlilik artışı sağlamaya yönelik olması durumunda büyümenin sürdürülebilirliği açısından destekleyici bir etkide bulunması olasıdır. Nitekim, 2005 yılı sabit sermaye harcamalarının sektörler itibariyle dağılımı incelendiğinde, en yüksek payın %30,9 ile ulaştırma sektörüne ait olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla, diğer hizmetler, enerji ve eğitim kalemleri takip etmektedir. Diğer bir deyişle, yapılan yatırımlar içerisinde altyapı harcamalarının önemli bir yer tuttuğu ve dolayısıyla da ekonomik istikrarı destekleyici bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir.

Kamu harcamalarındaki artış dikkat çekicidir.

2005 yılının birinci üç aylık döneminde, özel sektör makine-teçhizat harcamaları görece durgun olmakla birlikte, kamu ve özel sektör inşaat yatırımları artmaya devam etmişti. Ancak, özellikle üçüncü üç aylık dönemde özel sektör makine-teçhizat harcamaları yeniden hızlanmış ve böylece ilk dokuz ayda yatırım harcamaları geçen yılın aynı dönemine kıyasla yaklaşık %18 artmıştır. Stok değişimleri dışarıda bırakıldığında, toplam yatırım harcamalarının makine-teçhizat ve bina inşaatı yatırımlarında beklenen canlanmaya koşut olarak artma eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Alt kalemler itibariyle en dikkat çekici gelişme ise kamu makine-teçhizat harcamalarında gözlenmektedir. İlk dokuz aylık dönemde %49,7 ile beklenenden çok daha fazla artış gösteren kamu makine-teçhizat yatırımlarının içeriği tam olarak bilinmemekle birlikte, söz konusu harcamaların bütçe disipliniyle uyumlu biçimde gerçekleştirilmiş olması ve sermaye stokunu artırıcı bir nitelik taşıması nedeniyle olumlu karşılanmıştır. Bununla birlikte, üçüncü çeyrekte %27,4 artarak ilk dokuz aylık dönemde ortalama %13,7 genişleyen özel sektör makine-teçhizat yatırımlarındaki mevcut gidişat büyümenin önümüzdeki dönemde de istikrarlı seyrine devam edeceğine ilişkin önemli bir göstergedir.

Yatırım harcamalarındaki artış eğilimi yılın ikinci yarısında yeniden hızlanmıştır.

Net ihracat rakamları 2003-2004 döneminde büyümeye ortalama 4,4 puan negatif katkı yapmıştır. 2005 yılının başlarında, üretim hızındaki yavaşlamaya koşut olarak aramalı ithalatı ve yeni yatırım ihtiyacının büyük ölçüde geçtiğimiz yıl içinde karşılanması nedeniyle de sermaye malı ithalatı görece olarak hız kesmiştir. Bu nedenle, yılın ilk çeyreği itibarıyla toplam ithalat miktarındaki artış ihracat miktarındaki artışın gerisinde kalmıştır. Ancak, sonrasındaki dönemde, ihracat-üretim-ithalat ilişkisi nedeniyle dış ticaret açığı hem büyüklük hem de milli gelire oran olarak artma eğilimine devam etmiştir. Mevcut durum, üretim yapısında kısa vadede ortadan kalkmayacak boyutta bir sorun olduğuna işaret etmektedir. Diğer bir deyişle, üretim düzeyi ile aramalı ithalatı arasındaki ilişki son dönemde zayıflamaya başlamış ve üretim artışındaki yavaşlamaya rağmen ithalat artışında belirgin bir yavaşlama eğilimi gözlenmemiştir. Yılın ilk dokuz ayında, sabit fiyatlarla ifade edilen ithalatın artış hızı ihracat artışını yaklaşık ikiye katlamıştır. Bunun sonucu olarak da, 2005 yılının ilk dokuz ayında net ihracat büyümeyi 5,4 puan aşağıya çekmiştir.

Dış talep büyüme-ye negatif katkı yapmaya devam etmektedir.

GSYİH (Harcamalar Yönünden)

(1987 yılı fiyatlarıyla)

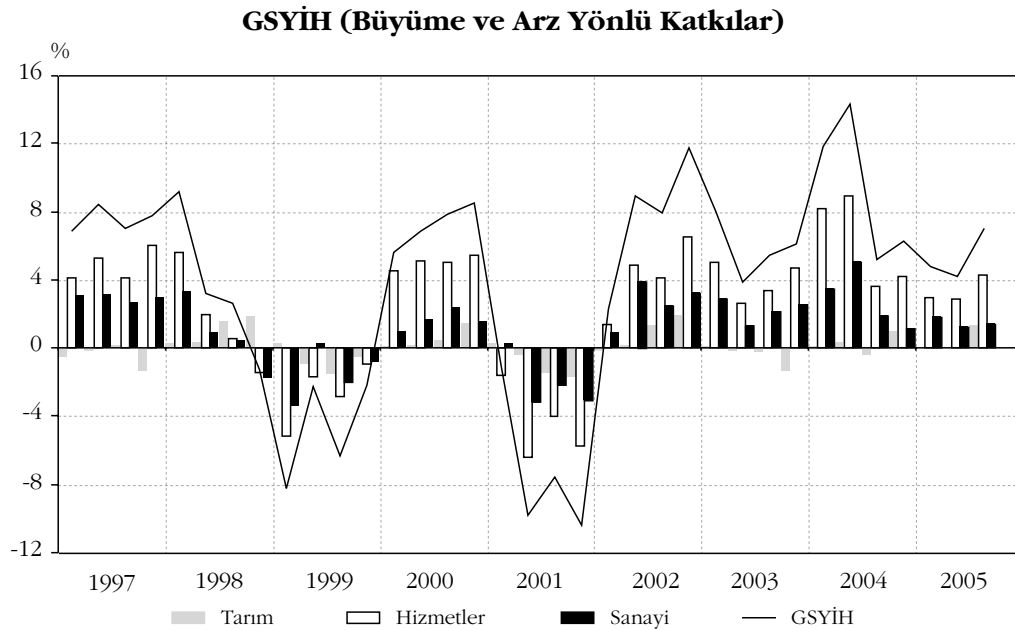
	Yıllık % Artış			Katkılar (% Puan)		
	2004	2005	2005	2004	2005	2005
Alt Bileşenler	III. Çeyrek	İlk 9 Ay		III. Çeyrek	İlk 9 Ay	
-Özel Tüketim	7.3	11.2	6.9	4.3	6.8	4.5
-Kamu Tüketimi.	-7.0	3.3	3.9	-0.4	0.2	0.2
-Özel Yatırım Harcamaları	38.9	26.7	15.9	4.7	4.3	3.2
-Kamu Yatırım Harcamaları	-10.8	32.8	32.7	-0.5	1.2	1.0
-Stok Değişimleri	---	---	---	-1.1	-2.6	-1.3
-İhracat	8.2	2.7	5.8	3.3	1.1	2.5
-İthalat (-)	16.1	11.9	10.1	5.4	4.4	4.8
-GSYİH	5.3	7.0	5.5			

Kaynak: TÜİK

1.2 Üretim Yönünden Milli Gelir

Tarım sektörü, ilk dokuz aylık dönemde, milli gelir büyümesine yaklaşık yarım puanlık bir katkı yaparak beklentilerin üstünde bir performans sergilemiştir. Bu döneme ilişkin işgücü rakamlarının sektörde ciddi bir istihdam azalışı göstermesine karşın, büyüme rakamlarının bu denli yüksek çıkması sektördeki verimlilik artışına yönelik olumlu sinyaller vermektedir. Diğer taraftan, söz konusu büyümenin daha ziyade dış talep kaynaklı olduğu görülmektedir. Nitekim, tarım sektöründen elde ihracat gelirinin, 2005 yılının ilk 11 ayında geçen yılın aynı dönemine kıyasla, %30 artmasına karşın ithalat gideri aynı kalmıştır. Ancak bu durumun, esas itibariyle, fiyatlarda yaşanan gelişmelerin bir sonucu olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, söz konusu dönemde sektördeki ihracat ve ithalat miktarları geçen yıla kıyasla %6 ve %10 artarken, birim fiyatlar ise sırasıyla %32 ve -%9 oranında değişmiştir. Bu durum, dış ticaret hadlerinin %59 oranında sektör lehine gelişmesine neden olmakla birlikte, söz konusu farklılaşmanın önümüzdeki dönemde devam etmesi pek mümkün görünmemektedir. Sonuç olarak, ilk dokuz ayda ortalama olarak %4,5 büyüyen tarım sektörünün milli gelir artışına katkısının 2005 yılı genelinde, yıl başındaki beklentilerin aksine, pozitif olacağı tahmin edilmektedir.

Tarım sektörü, beklentilerin aksine, 2005 yılında da büyümüştür.

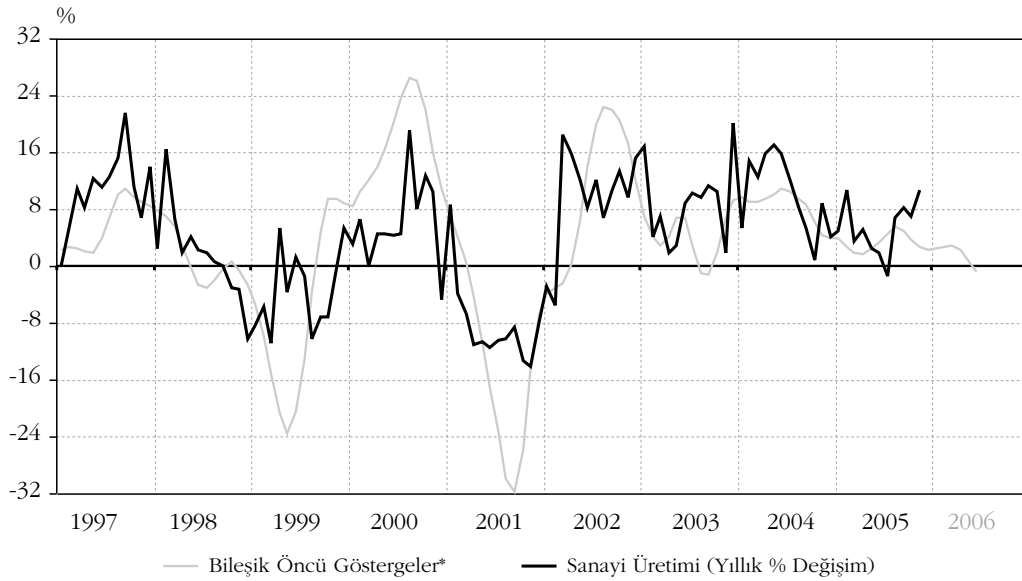

Kaynak: TÜİK

Arz yönlü büyümenin temel sürükleyicisi konumundaki sanayi üretimi, son dönemde gücünü yitirmeye başlamış ve ticaret ve ulaştırma sektörleri de bu durumdan olumsuz etkilenmişlerdir. Sanayi üretimi artışında gözlenen yavaşlama kısmen inşaat sektörünün katma değerinde yaşanan ciddi boyutlardaki artışlarla bertaraf edilmiştir. Sanayi üretimine ilişkin öncü göstergeler, mevcut durumun gelecek yıl bir miktar düzelmekle birlikte belirgin bir hızlanma yaşanmayacağını ortaya koymaktadır. Hâlihazırda gözlenen bu performans kaybının ardındaki başlıca etmen ise tekstil ve giyim sektörlerinin üretimlerinde yaşanan ciddi gerilemelerdir. Tekstil ve giyimin toplam sanayi üretimi içerisindeki katkısı 2004 yılında da sıfıra yakın bir değişim göstermişti. Söz konusu sektörlerde, 2005 yılının ilk dokuz ayında yaşanan üretim düşüşleri imalat sanayii üretim artışının yarısına yakındır. Başka bir deyişle, ilk dokuz ayda geçen yılın aynı dönemine göre %4,3 artış gösteren imalat sanayii üretimi, bu iki sektörün üretimlerinin aynı kalması varsayımı altında %6,1 olacaktı.

Sanayinin üretimindeki artış geçmiş yıllara kıyasla zayıflamıştır.

**TCMB-Bileşik Öncü Göstergeler
(yıllıklandırılmış altı aylık % değişim)**

Kaynak: TCMB

*Veriler, tabmini öncüleme uzunluğu olan altı ay kadar ötelenmiştir.

Yaklaşık beş yıllık bir daralma döneminin ardından 2004 yılında toparlanmaya başlayan inşaat sektörü, 2005 yılının ilk dokuz ayında %19,7'lik büyüme ile en yüksek artış gösteren sektör olmuştur. Bununla birlikte, gerek kamu gerekse özel sektör inşaat yatırımlarında da belirgin bir artış olduğu görülmektedir. Anılan dönemde, kamu ve özel sektör bina inşaat yatırımları bir önceki döneme göre sırasıyla %42,2 ve %22,2 oranında artmıştır. Milli gelirdeki katma değer hesabı gereğince, inşaat yatırımlarının ortalama olarak beş yıllık bir zaman diliminde tamamlandığı hesaplanmaktadır. Bu nedenle, inşaat sektöründe 2005 yılında gözlenen bu canlılığın önümüzdeki dönemde de devam etmesi ve sektörün büyümeye anlamlı ölçüde pozitif katkı yapmayı sürdürmesi beklenmektedir. Ayrıca, 2002-2004 döneminde büyümenin lokomotif konumundaki sanayi ve ticaret sektörlerinde 2005 yılında gözlenen yavaşlama inşaat sektöründeki canlanma tarafından, bir ölçüde, dengelenmiştir.

İnşaat sektöründe uzun süredir beklenen canlanma gerçekleşmiştir.

GSYİH (Üretim Yönünden)

(1987 yılı fiyatlarıyla)

Sektörler	Yıllık % Artış			Katkılar (% Puan)		
	2004 III. Çeyrek	2005 İlk 9 Ay	2005 İlk 9 Ay	2004 III. Çeyrek	2005 İlk 9 Ay	2005 İlk 9 Ay
- Tarım	-1.4	6.4	4.5	-0.3	1.3	0.5
- Sanayi	7.5	5.6	5.0	1.9	1.4	1.5
- İnşaat	3.9	19.7	19.7	0.1	0.7	0.7
- Ticaret	7.7	7.1	5.8	1.8	1.7	1.4
- Ulaştırma ve Haberleşme	4.3	7.4	3.9	0.5	0.9	0.5
- Mali Kuruluşlar	1.3	-0.5	0.1	0.0	0.0	0.0
- Konut Sahipliği	1.8	1.8	1.6	0.1	0.1	0.1
- Serbest Meslek ve Hizmetler	4.5	7.1	5.5	0.1	0.2	0.1
- Devlet Hizmetleri	1.1	0.7	0.2	0.0	0.0	0.0
- Kar Amacı Olmayan Kuruluşlar	-0.7	-0.2	-0.4	0.0	0.0	0.0
- İthalat Vergisi	20.8	14.1	10.5	1.1	0.8	0.7
- GSYİH	5.3	7.0	5.5			
- GSMH	5.7	7.3	5.5			

Kaynak: TÜİK

1.3 Büyümenin Kaynakları

Bir ülkenin belli bir dönemdeki büyüme oranını hesaplamak için o ülkenin bahsedilen dönemdeki harcamalar veya üretim toplamındaki değişimden yararlanılmaktadır. Büyümenin analizi yapılırken bundan önceki bölümlerde yine bu yaklaşım kullanılmıştır. Ancak, büyümenin analizi bakımından bu yöntemler kadar önem verilmesi gereken bir diğer ayrıştırma yolu da üretim faktörlerinin büyümeye olan katkılarının ölçülmesine dayanır. Büyümenin üretim faktörlerinin katkısı açısından incelenmesinin diğer iki yönetime göre en önemli avantajı, üretime etki eden fakat gözlemlenemeyen değişkenlerin büyümeyi açıklamada ne kadar etkili olduğunu ortaya koymasıdır.

İşgücü artış oranı ve sermaye stokunun üretime olan etkilerinin ayrı ayrı incelenmesi, genellikle kısmi faktör verimliliği ile yapılmaktadır. Kısmi faktör verimliliği rakamları üretim veya katma değer miktarının işgücü ve sermaye stoku faktörlerinden yalnızca birine bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Fakat bu yöntemle elde edilen işgücü verimliliği ölçüsü, örneğin işgücü ve sermayenin her ikisinin birden kullanıldığı bir model için, sermayenin üretime (katma değere) katkısını da içermektedir. Toplam faktör verimliliğine ulaşmak içinse, yine üretim sürecinde üretim faktörü olarak sadece işgücü ve sermayenin kullanıldığı durumda, üretim düzeyi işgücü ve sermaye toplamına bölünmektedir (bakınız KUTU 1.1).

Türkiye ekonomisinde 1972-2003 yılları arasında işgücü verimliliğindeki yıllık ortalama artış %2,4 olmuştur. Tarım, sanayi ve hizmetler (konut hariç) sektörlerinde yıllık ortalama işgücü verimliliği artışları sırasıyla, %1,5, %2,5 ve %1 düzeylerinde gerçekleşmiştir¹. 1980 sonrası dönemde imalat sanayii işgücü verimliliği artış oranında ivmelenme yaşanmıştır. Örnek olarak, 1972-1979 döneminde yıllık ortalama %1,5 olan işgücü verimliliği artışı, 1980-2003 döneminde %2,8'e yükselmiştir. YTL bazında ifade etmek gerekirse, 1972 yılında 1990 fiyatlarıyla 12,8 YTL olan çalışan başına katma değer (konut hariç) 2003 yılında 26,3

Büyüme rakamlarının temel üretim faktörleri itibariyle de analiz edilmesi önemlidir.

Toplam faktör verimliliği daha sağlıklı bir verimlilik göstergesidir.

İşgücü verimliliği son otuz yılda iki katına çıkmıştır.

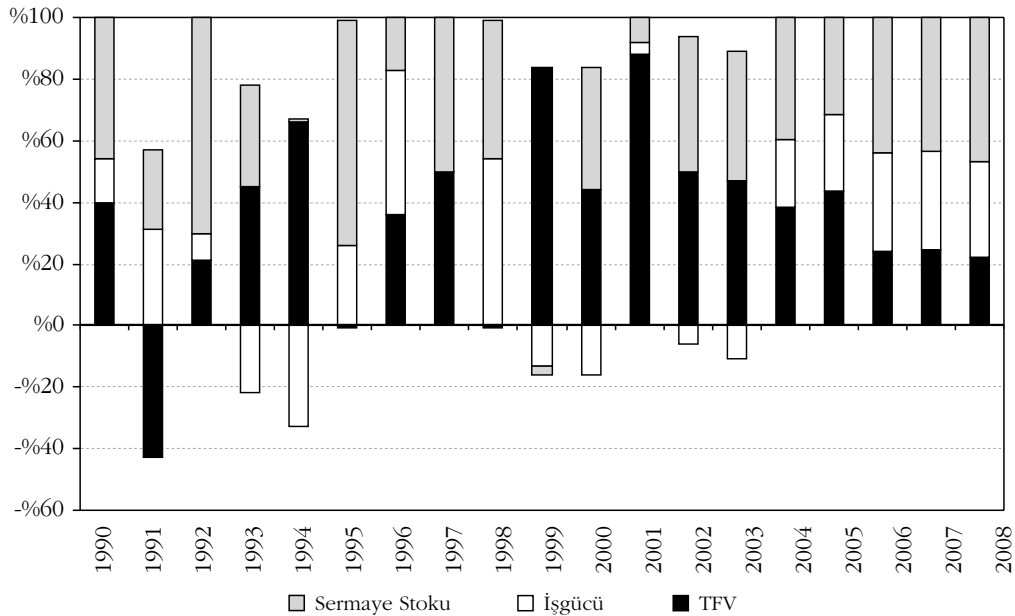
(1) Saygılı, Ş., Cihan, C. ve Yurtoğlu H. 2005. Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme (1972-2003):Uluslararası Karşılaştırma ve AB'ye Yakınsama Süreci (2014) , DPT-TÜSİAD Ortak Yayını.

YTL'ye yükselmiştir. Dışa açık büyüme stratejisinin uygulanmaya konulması sonrasında artan dış talep, aynı dönemde sermaye birikimindeki yavaşlamaya, hatta gerilemeye rağmen, 1980 sonrası imalat sanayii işgücü verimliliğinde önemli artışa yol açmıştır. Bu artış ise, 1980 öncesi dönemde yaratılan üretim kapasitesinin etkin kullanılması sonucunda ortaya çıkmıştır. Söz konusu dönemde istihdam artışının iyileşme göstermemesi yanında, genel rekabet ortamında sağlanan gelişmeler de bu sonuçta etkili olmuştur².

Diğer bir kısmi verimlilik göstergesi olan sermaye verimliliği ise, yine 1972-2003 yılları arasında, ekonomi genelinde (konut hariç) ortalama %1,2 dolayında azalmıştır. Sermaye verimliliği sanayi sektöründe ortalama %1,1 artış gösterirken, tarım ve hizmetler (konut hariç) sektörlerinde, %2,1 oranında gerilemiştir. Sermaye verimliliğin en fazla artış gösterdiği alt sektör yıllık ortalama %1,5 artışla imalat sanayii olmuştur. 1980'li yıllar ile birlikte, sermaye verimliliğinin, başta enerji sektörleri olmak üzere sanayi sektörlerinde önemli artış gösterdiği, hizmetler (konut hariç) sektöründe ise gerilediği hesaplanmıştır. Bu dönemde, tarım sektörü ve ekonomi genelinde sermaye verimliliğindeki düşüş yavaşlamıştır³.

Sermaye verimliliğinin geçmiş dönem performansı oldukça yetersizdir.

Üretim Faktörlerinin Büyümeye Katkıları

Kaynak: 2005 yılı katılım öncesi ekonomik programı, DPT, Kasım 2005

(2) Saygılı ve diğ. a.g.e

(3) Saygılı ve diğ. a.g.e

Bu gelişmeler ışığında, Türkiye ekonomisinin en dinamik bölümünü oluşturan sanayi sektörü üretim artışında, 1980 yılına kadar işgücü verimliliği ve sermaye birikimi belirleyici rol oynarken, izleyen dönemde toplam faktör verimliliğinin öne çıktığı söylenebilir. Öte yandan, makroekonomik istikrarsızlıkların bir yansıması olarak, sermaye birikimi, istihdam ve TFCV rakamlarının yıldan yıla büyük dalgalanmalar sergilediği gözlenmektedir. Bu durum, 1990'lı yıllarda Türkiye'nin belirgin bir büyüme stratejisi izlemediği, tersine, istikrar arayışlarının her türlü ekonomik önceliğin önüne geçtiğini göstermektedir. Öte yandan, ekonomi genelinde 2004 ve 2005 yılları boyunca yapılan yatırım harcamalarının büyüklüğü ve niteliği dikkate alındığında, önümüzdeki senelerde mevcut üretim faktörleri arasında en çok verimlilik artışının sermaye sto- kunda yaşanacağı tahmin edilmektedir.

Toplam faktör verimliliği, kısmi verimlilik hesaplamasına kıyasla üretkenlik potansiyelini daha iyi ortaya koymakla birlikte, yine de, Türkiye ekonomisindeki teknolojik gelişmenin ve/veya beşeri sermayedeki kalite artışının yeterli bir temsil edicisi değildir. Diğer bir deyişle, teknolojik ilerlemeler ve nitelikli insan kaynağının çoğalması TFCV artışı anlamına gelmekle birlikte, tersi tam olarak geçerli değildir. Bu bağlamdaki ekonomik gelişmenin bilindik reçeteleri ise Ar-Ge ve eğitim faaliyetleridir. Ancak Türkiye, Ar-Ge ve eğitim harcamalarının milli gelire oranı bakımından OECD ve AB üyesi ülkeler arasında en düşüklerden bir tanesidir.

1.4 İstihdam ve Ücretler

2002 yılından itibaren uygulanan sıkı para ve maliye politikası sonucunda enflasyon ve reel faizlerde yaşanan gerileme, emeğin sermaye ile ikame edilmesine neden olurken, işgücü arzındaki artış nedeniyle tarım-dışı işsiz sayısı 2004 yılında yaşanan yüksek büyümeye rağmen yeterli miktarda düşürülebilmiştir. Son dört yıldır özel sektör makine-teçhizat yatırımı üç aylık dönemlerde ortalama %42,4 oranında artış göstermiştir. Verimlilik artışlarıyla karşımıza çıkan bu durum firmaların çok yüksek istihdam sağlamadan üretimlerini artırabilmelerine olanak

Sermaye verimliliğinin gelecek dönemlerde artması beklenmektedir.

Teknolojik gelişmeyi ve beşeri sermayenin kalitesini artırıcı stratejiler geliştirilmelidir.

Ekonomik istikrarın güçlenmesine paralel olarak işgücü piyasası da iyileşme eğilimindedir.

sağlamıştır. Ancak, verimlilik ile istihdam artışları arasındaki ilişkinin 2005 yılından itibaren, yavaş da olsa, uzun dönemli temeller üzerine oturmaya başladığı düşünülmektedir. Bu durum, işgücü piyasasına yönelik gerekli yapısal önlemler alındığı takdirde, önümüzdeki dönemde istihdamın büyüme esnekliğini olumlu etkileyecektir.

Ekonomideki istikrarın ve geleceğe dönük beklentilerin güçlenmesine paralel olarak işgücü piyasasında yaşanan gelişmeler olumlu olmakla birlikte, mevcut gidişatı olumsuz etkileyebilecek şu gözlemleri de yapmak mümkündür: **1)Ücretli kesimdeki kayıtdışılık artmaktadır. 2)Büyüme ile istihdam arasındaki ilişkinin gecikmeli ve esnekliğinin düşük olması nedeniyle, ekonomik büyüme oranlarında 2004 yılının ikinci yarısından itibaren gözlenen göreceli düşüşün önümüzdeki dönemde istihdam rakamlarına yansımaları olasıdır. 3)Ekonominin mevcut performansına koşut olarak iş olanaklarına yönelik beklentilerin olumlu olması, işgücü piyasasındaki arzın artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, tarım-dışı işgücüne katılımda gerçekleşen artış, işsiz sayısını sabit tutacak eşik değer olarak hesaplanan 550 binin çok üzerinde olmakta, yaratılan istihdam ise bu farkı güçlülükte kapatabilmektedir.**

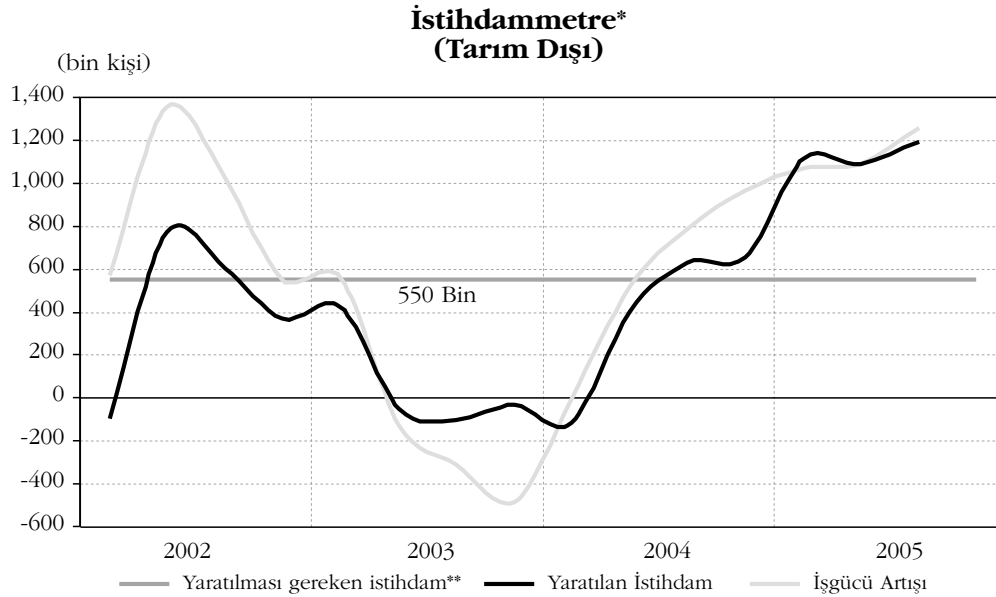
Türkiye İstatistik Kurumu (eski adıyla DİE) 2005 yılından itibaren hanehalkı işgücü anketini daha da geliştirmiş ve sonuçlarını üçer aylık dönemlerin ortalaması olarak her ay yayınlamaya başlamıştır. Ancak, yeni sunuş biçimi geçmiş dönemlerle yapılacak olan karşılaştırmaların çok daha dikkatli biçimde yapılmasını gerekli kılmaktadır. 2000-2004 yılları arasında açıklanan rakamların üç aylık dönemler olması nedeniyle, karşılaştırma amacıyla 2005 yılı verilerinden yalnızca Şubat (I. dönem), Mayıs (II. dönem), Ağustos (III. dönem) ve Kasım (IV. dönem) ayları verileri kullanılabilir. Diğer aylara ait veriler ise, güçlü mevsimsel etkiler nedeniyle, gerek birbirleriyle gerekse önceki dönemlerle karşılaştırılması halinde hatalı sonuçlar çıkarılmasına neden olmaktadır.

İşgücü piyasasındaki mevcut gidişatı olumsuz etkileyebilecek bazı riskler mevcuttur.

Hanehalkı işgücü anketlerinin kapsamı ve içeriği değiştirilmiştir.

Tarım sektöründeki gerek ölçme sorunları gerekse sektördeki yüksek emek kullanımına yönelik verimsiz üretim teknikleri; işgücü piyasasında yüksek oynaklıklara sebep olurken, ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişkinin doğru bir şekilde değerlendirilmesini engelleyebilmektedir. Türkiye ekonomisinin istikrarlı büyüme eğilimini uzun yıllar devam ettirmesi halinde bile, tarımdaki işgücünün sayısal ve oransal olarak hızla azalması beklenmemektedir. Tarımdaki verimliliği belirleyen en önemli unsur kırsal bölgelerdeki beşeri sermayenin niteliği ve niceliği olduğundan, bu alanda gerekli olan reformlar yapılmadıkça sektörün işgücü kalitesi ve dolayısıyla da tarım ve tarım-dışı istihdam olanakları sınırlı kalmaya devam edecektir⁴.

Tarım kesimine ilişkin rakamlar işgücü piyasasındaki dinamiklerin anlaşılmasını güçleştirmektedir.

* Yıllıklandırılmış 3 aylık değişim.

** Tarım dışı işsiz sayısının değişmemesi için her yıl gereken ek istihdam.

Kaynak: TÜİK, TÜSİAD Ekonomik Araştırmalar Bölümü.

Geçen yılın üçüncü dönemine oranla tarım sektöründe ücretsiz aile işçileri 1,1 milyon kişi, kendi hesabına ve işveren olarak çalışanlar ise 260 bin kişi azalmıştır. Bununla birlikte bu iki gruba dahil olan kesimler, tarım üretiminin azaldığı dönemlerde ise işgücü piyasasından çekilmektedir. Dolayısıyla, tarım sektöründe işsizlik oranı yok denecek kadar az gerçekleşirken, tarım üretiminin azaldığı dönemlerde diğer sektörlerle bir geçiş söz konusu olmamaktadır. Milli gelir içerisindeki payı

Tarım sektöründe ciddi boyutta bir işgücü düşüşü gözlenmektedir.

(4) TÜSİAD (2005). "DTÖ ve AB'deki Gelişmeler Işığında 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı". Erol Çakmak, Halis Akder. <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/tarim2/tarim.pdf>

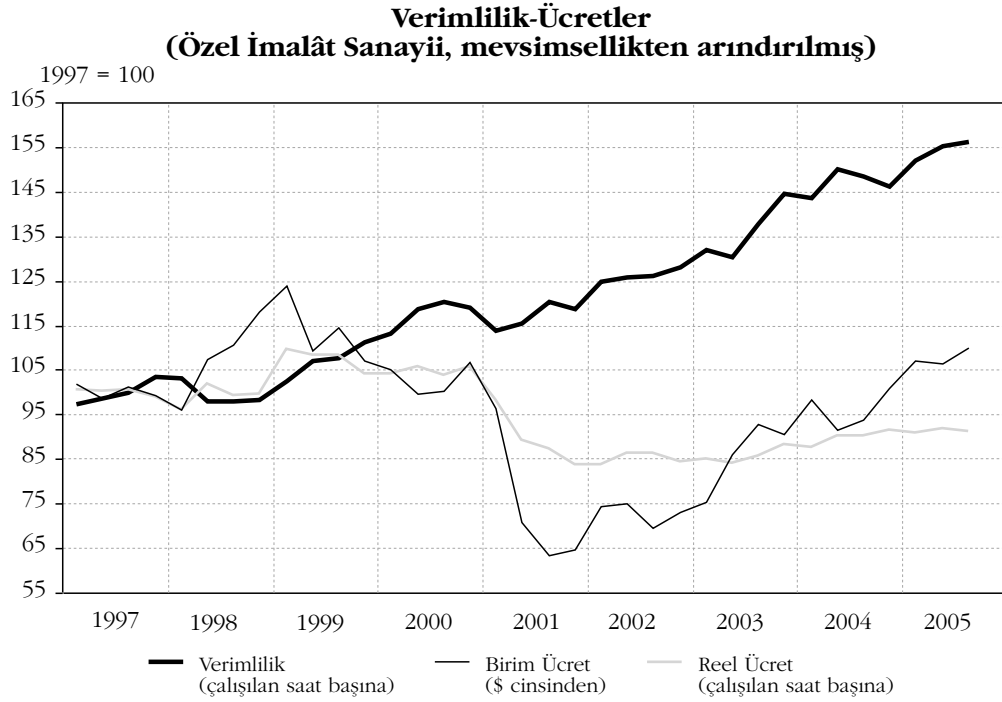
%11 civarında olan tarım sektöründe, ekonomik gelişmelerden bağımsız olarak dalgalanmalar gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle, 2005 yılında tarım üretiminde beklenen gerileme, tarımdaki işgücü piyasasını olumsuz olarak etkilemektedir.

2005 yılının üçüncü döneminde (Ağustos ayı verileri) toplam istihdam, geçen yılın aynı dönemine oranla (yıllıklandırılmış üç aylık veriler itibariyle), kentlerde yaklaşık 772 bin kişi artarken, kırsal kesimde ise 807 bin gerileyerek Türkiye genelinde 36 bin kişi azalmıştır. Bununla birlikte aynı dönemde işgücüne katılım 46 bin kişi azalırken; işgücüne katılma oranı, Türkiye genelinde %50,6'dan %49,5'e gerilemiştir. Tarım dışı sektörlerde işgücü, 1 milyon 250 bin kişi artarken, tarım sektöründe 1 milyon 300 bin kişi azalmıştır. Bununla birlikte, Türkiye genelinde işsizlik oranı % 9,4, tarım-dışı işsizlik oranı ise %12,9 olarak tahmin edilmiştir. İstihdam rakamları ekonomik faaliyete göre incelendiğinde, sanayi ve hizmet sektörlerinde gözlenen istikrarlı istihdam artışının yılın üçüncü döneminde de devam ettiği görülmektedir. Geçen yılın aynı dönemine oranla sanayi sektöründeki artış %9,2 (370 bin kişi), hizmetler sektöründeki artış ise %7,6 (718 bin kişi) olarak gerçekleşmiştir. Tarımda yaratılan istihdam ise %15 (1,2 milyon kişi) azalarak, dönemler itibariyle gerilemeye devam etmektedir. Nitekim, 2002-2004 döneminde tarımın toplam istihdam içindeki payı ortalama %35 iken, bu oran 2005 yılında %31'e gerilemiştir.

Tarım dışındaki kesimlerde yaratılan istihdam yeniden artış eğilimine girmiştir.

Üretimde çalışanlar endeksi sonuçlarına göre toplam imalat sanayii çalışan sayısı ilk dokuz ayda geçen yıla kıyasla %1 azalma göstermiştir. Söz konusu endekste özel imalat sanayiinde %0,3 gibi çok düşük oranda bir artış görülürken kamuda %9 azalma gerçekleşmiştir. Üretim endeksi verilerine bakıldığında ise toplam imalat sanayi üretiminin aynı dönemde %3,9 artış sergilediği, kamu imalat sanayiinin üretim artışının %1,4 düzeyinde kaldığı ve özel sektörün ise %4,3 oranında üretim artışı sergilediği görülmektedir. Dokuz aylık ortalama GSYİH artışının %5,5 olarak gerçekleştiği 2005 yılında, verimlilik artışı yaklaşık %5 olmuştur. Beklendiği üzere, 2004 yılının aksine 2005 yılında verimlilik artışı ekonomik büyümenin bir miktar altında kalmıştır.

Kamu imalat sanayiinde çalışan sayısı önemli oranda gerilemiştir.

Kaynak: TÜİK, DPT

İmalat sanayiinde saat başına reel ücretler 2005 yılının ilk dokuz aylık döneminde, geçen yılın aynı dönemine kıyasla %2,3 artmıştır. Aynı dönemde, imalat sanayiinde çalışılan saat başına kısmi verimlilik ise kamuda %11, özel kesimde %5 yükselerek toplamda %5,1 oranında artış göstermiştir. Alt sektörler itibariyle en yüksek verimlilik artışı %40 ile tıbbi malzeme sektöründe yaşanırken onu sırasıyla %36 ile metal eşya sanayii, %25 ile büro malzemeleri %22 ile de mobilya sanayii izlemiştir. 2004 yılında en yüksek verimlilik artışı sergileyen makine-teçhizat sektöründe ise bu yıl verimlilik artışı gözlenmemiştir. Bu sektörlerdeki reel ücretlere bakıldığında ise tıbbi malzeme ve metal eşya sanayiinde sırasıyla %6 ve %4 oranında artış gerçekleştiği görülmektedir. Büro malzemeleri üretiminde ise reel ücretler %1,8 düşüş göstermiştir. Mobilya sanayiindeki reel ücret artışı %5 düzeyinde gerçekleşirken makine teçhizattaki artış %3 olmuştur. 2004 yılının ilk altı ayında brüt 423 YTL, ikinci altı ayında ise brüt 444,15 YTL olarak gerçekleşen asgari ücret, 2005 yılında 488,7 YTL'ye yükseltilmiştir. 2006 yılından itibaren ise 531 YTL olması kararlaştırılmıştır.

Reel ücretlerdeki artış sınırlı olurken, dolar cinsinden birim ücretler yükselmeye devam etmiştir.

KUTU 1.1: Toplam Faktör Verimliliği

Üretim faktörleri yoluyla büyüme rakamlarının analiz edilirken, en dar tanımlı modelde, üretim seviyesindeki değişimleri (yani büyümeyi) açıklamak üzere işgücü, sermaye stoku ve toplam faktör verimliliği (TFV) kullanılmaktadır. Sermaye stoku; bina, konut, hatta ülke düzeyinde yol, baraj gibi alt yapı unsurları yanında, makine ve teçhizat gibi yeni teknolojiler içeren yatırımları da temsil etmektedir. Teknolojik gelişmeler ve bunun yanında işgücü ve sermaye stoku dışında kalan ve bu faktörlerin etkileşiminden oluşabilecek her türlü etkiyi dikkate almak için ise TFV değişkeni tanımlanmıştır. Herhangi bir dönem için bu üç bileşendeki (işgücü, sermaye stoku ve TFV) değişimler toplanarak büyüme rakamına ulaşılabilir.

İşgücünün, sermaye stokunun ve TFV'nin büyümeye olan katkıları ülkeden ülkeye ve dönemden döneme farklılık gösterse de, özellikle gelişmekte olan ekonomiler açısından sermaye birikimi ve TFV'nin işgücü artışına göre büyüme üzerinde daha belirleyici etkenler olduğu düşünülmektedir. Örneğin, Asya ülkelerinin 1990'larda gösterdiği büyüme performansının ardında tasarruf eğilimlerinin yüksek olmasından kaynaklanan sermaye birikimi artışı kadar TFV'nin de önemli bir yere sahip olduğu iddia edilmektedir¹. Ayrıca sermaye oluşumu ile istihdam arasında pozitif bir ilişki olduğu da ampirik çalışmalarla ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak, herhangi bir ülkenin büyüme ve gelişme performansını ölçmekte kullanılan en temel gösterge verimliliktir. Verimlilik göstergeleri ise genel olarak kısmi verimlilik ve toplam faktör verimliliği (TFV) olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Kısmi verimlilik göstergeleri belli bir girdinin toplam üretim miktarına oranının hesaplanmasıyla elde edilirken, neoklasik bir kavram olan TFV üretime dolaylı ve dolaysız dahil olan tüm girdilerin toplam üretime oranlarının alınmasıyla bulunur.

Bilinen çoğu üretim faaliyeti, üretim aşamasında gözlemlenip, ölçülebilen işgücü ve sermaye faktörlerini içermektedir. Öte yandan, üretime katkısı olup ölçülemeyen daha birçok faktörün varlığı da reddedilemez. Örneğin; teknoloji, işgücünün eğitim seviyesi, geçmiş deneyimler ve hatta işyerindeki çalışma koşulları gibi birçok gözlemlenemeyen ya da üretime katkısı göz ardı edilmiş olan faktörler de TFV içerisinde yer alır. Ne yazık ki, söz konusu faktörlerin hiçbirinin elle tutulabilir olmaması nedeniyle, TFV'nin üretime katkısı ancak üretimden işgücü ve sermaye gibi gözlemlenebilen ve ölçülebilen faktörlerin katkıları çıkarılarak bulunabilmektedir². Ancak kalıntı biçiminde elde edilmesinin aksine TFV, niteliği itibarıyla, sermaye veya işgücü stoğu bir başka ekonomiye göre düşük olan bir ülkenin büyüme oranının diğerinin üstünde olmasını sağlayabilmektedir.

TFV hesaplamasında öncelikle tanımlanması gereken olgu üretim fonksiyonudur. Aşağıda anlatılan modelde OECD'nin "Ekonomik Büyümeyi Anlamak" çalışmasında yer verdiği TFV ölçüm metodolojisine paralel olarak, tam rekabet ve ölçeğe göre sabit getiri varsayımına dayalı bir üretim fonksiyonu kullanılmıştır:

(1) Paul Krugman, 1999. The Return of Depression Economics, W. W. Norton & Company, New York.
(2) Solow Artığı da denir.

$$Y_{ijt} = A_{ijt} F_{ij}(L_{ijt}, K_{ijt}) \quad [1]$$

Yukarıdaki üretim fonksiyonunda "i " ülke, "j " sektör ve "t " zaman endeksidir. "Y" çıktıyı , A teknolojik değişimin Hicks-yansız parametresini³ , Fij ülkeye/ sektöre-özü üretim fonksiyonunu, K fiziki sermayeyi, L ise emeği temsil etmektedir. Bu fonksiyonun, Cobb-Douglas tipi olduğu varsayımı altında, logaritması alınarak;

$$y_{ijt} = a_{ijt} + \alpha_{ijt} l_{ijt} + (1 - \alpha_{ijt}) k_{ijt} \quad [2]$$

[2] numaralı eşitlik elde edilir. Bu denklemde, küçük harfler üretim fonksiyonu için tanımlanan özün değişkenlerin logaritması alınmış halleridir. Katma Değeri, girdilerine göre tanımlayan bu denklemde işgücü (l) ve sermaye (k) değişkenlerinin katma değer oluşumuna olan katkılarını toplam katma değer oluşumundan çıkarıldığında, TFV'nin en ideal göstergelerinden biri olan Solow artığına ulaşılır:

$$\Delta TFV_{ijt} = \Delta y_{ijt} - \alpha_{ijt} \Delta l_{ijt} + (1 - \alpha_{ijt}) \Delta k_{ijt} \quad [3]$$

(3) Teknolojik değişimin üretim fonksiyonunu, tüm üretim faktörlerini aynı oranda etkileyecek şekilde arttırmasına Hicks-yansız (Hicks-neutral / Output Augmenting) değişim denir.

B Ö L Ü M

KAMU MALİYESİ

Giriş

2005 yılında makroekonomik temellerde hissedilen iyileşmenin en önemli dayanaklarından biri mali disiplinin sağlanması olmuştur. Avrupa Birliği ile üyelik müzakerelerinin başlaması, IMF ile yeni stand-by anlaşmasının yapılması ve özelleştirme sürecinin hızlandırılması piyasa beklentilerini tatmin edici yönde olmuş böylece Hazine'ye finansman ihtiyacını kolaylaştırıcı bir avantaj sağlamıştır. Bu da mali disiplinin daraltıcı etkilerini büyük oranda bertaraf etmiştir. 2005 yılında izlenen sıkı maliye politikalarının olası olumsuz yansımalarını zayıflatan diğer bir gelişme uluslararası sermaye piyasalarında artan likidite oranı olmuştur.

2005 yılı bütçe hedeflerinin tutturulması bakımından başarılı bir yıl olmuştur.

Konsolide Bütçe

Harcamalar ve Gelirlerin % dağılımı

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005*	2006*
TOPLAM HARCAMALAR	100	100	100	100	100	100	100	100
Faiz Harcamaları	38	44	51	45	42	40	32	29
Faiz Dışı Harcamalar	62	56	49	55	58	60	68	71
Cari Harcamalar	33	29	25	27	27	35	-	-
Personel Harcamaları	25	21	19	20	22	21	22	23
Yatırım Harcamaları	5	5	5	6	5	6	7	7
Cari Transferler	24	22	19	22	26	20	25	24
TOPLAM GELİRLER	100	100	100	100	100	100	100	100
Vergi Gelirleri	78	79	77	79	84	87	82	82
Vergi Dışı Gelirler	22	21	23	21	16	13	15	14

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı (2005 ve 2006 yılları bariç)

*2006 Yılı Ekonomik Program, DPT

2.1 Konsolide Bütçe

2005 sonu tahmini rakamları kriz öncesi dönem seviyeleriyle karşılaştırıldığında, faiz harcamalarının 5 yıl aradan sonra ilk kez toplam harcamaların %40'ının altına indiği görülmektedir. 2001 yılında yaşanan krizin ardından %51'lik bir oranla toplam harcamaların içinde en büyük paya sahip olan faiz ödemeleri, 2005 sonu itibarıyla gerileyerek %32 seviyesine gelmiştir. Hâlâ yüksek sayılabilecek bir oran olsa da bu seviye kriz öncesi değerlere dönülmesi bakımından önemlidir. 2006 yılında ise faiz harcamalarının toplam giderlere oranının daha da azalarak %29 seviyesine çekilebileceği öngörülmektedir. Faiz harcamalarının toplam harcamalar içindeki payının azalması, faiz dışı harcamaların art-

Faiz harcamaları kriz öncesi seviyesine gerilemiştir.

masını mümkün kılmıştır. 1999 yılında toplam harcamaların %62'sini oluşturan faiz dışı harcamaların 2005 sonu itibarıyla %68'e ulaşması beklenmektedir.

Harcamaların fonksiyonel olarak dağılımı ele alındığında 2005 yılında personel giderleri ile mal ve hizmet alımlarının 1999-2004 dönemi ortalamalarını korudukları görülmektedir.

Sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transfer harcamaları ise 2005 yılı Ocak-Kasım toplamında bu kaleme ayrılan ödenek miktarı olan 21,474 milyon YTL'yi aşarak faiz dışı harcamaların dörtte birine ulaşmıştır. 1999 yılında %16 olan bu oran, aynı yıl sosyal güvenlik kuruluşlarını kapsayan bir reform yapılması sonucu takip eden iki yılda azalarak %13 seviyesine gerilemiştir. Ancak, 2001 yılından sonra faiz dışı harcamalar içindeki payı hızlanarak artan bu transfer harcamaları, 2005 yılında en büyük artışı kaydederek bahsedilen dörtte bir oranına ulaşmıştır.

Son olarak, yatırım harcamalarının toplam harcamalar içindeki payının 2005 yılında son 6 yıllık süreçteki ortalama değeri olan %5'in iki puan üzerine çıkarak 10 milyar YTL olması öngörülmüştür. 2006 yılı bütçesinde ise yatırım giderleri için yaklaşık 2,5 milyar YTL daha fazla ödenek ayrılması ve toplam harcamalara oranın %7'ye çekilmesi planlanmıştır.

Diğer yandan, toplam gelirler içinde vergi gelirlerinin payı 2005 yılında 2003 ve 2004 yıllarındaki ortalama %86 oranının altına inerek %80 olarak gerçekleşmiştir. 1999-2002 döneminde bu oranın ortalama %78 olduğu görülmektedir. 2006 yılı programında ise vergi gelirlerinin toplam gelirler içindeki payının %85 olması öngörülmüştür. Vergi tahsilatının toplam gelirler içerisindeki payı 1999-2002 dönemiyle neredeyse aynı kalmış olmasına rağmen, dolaylı vergi gelirlerinin toplam vergi tahsilatı içerisindeki payı bu dönemdeki %60'lık seviyesinden 2005 yılı itibarıyla %70 seviyesine tırmanmıştır.

2005 yılı Ocak-Kasım dönemi konsolide bütçe rakamları bakımından incelendiğinde mali disiplin sonucu ortaya çıkan olumlu tablo net olarak görülmektedir. Harcama ve Gelir kalemlerinin çoğunda program

Sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler, 2005 yılında faiz dışı harcamaların dörtte biri seviyesine ulaşmıştır.

Dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı gelir dağılımı adaletsizliğini artırıcı şekilde yükselmeye devam etmektedir.

hedeflerinin tutturulmuş olduğu söylenebilir. Ancak, konsolide bütçe rakamları incelenirken mevsimsellik etkileri gözardı edilmemelidir. Örneğin, önceki aylara nazaran Aralık ayında personel hariç diğer cari harcamalarda genel olarak bir artış gözlenmektedir. Bu da %99'u tamamlanan cari transfer harcamalarının yıl sonu itibarıyla program hedefinin üstüne çıkmasının mümkün olduğuna işaret etmektedir. Toplam vergi gelirlerinde de çoğu zaman Aralık ayında büyük bir artış yaşanmamaktadır. Bu nedenle Kasım ayı itibarıyla kümülatif olarak %91'i tahsil edilmiş olan vergi gelirlerinin, yıl sonunda hedeflenen miktarın altında kalması olasıdır.

Konsolide Bütçe

cari, milyar YTL

	2005 Ocak-Kasım	2005 Program	2005 Gerçekleşme, %	2006*		
				ilave Kurum ve		
				Konsolide Bütçe	Kuruluşlar	Merkezi Bütçe
HARCAMALAR	126.7	155.6	81	157.3	17.0	174.3
Faiz Harcamaları	41.4	56.4	73	46.3	0.0	46.3
Faiz Dışı Harcamalar	85.3	99.2	86	111.0	17.1	128.1
Personel Giderleri	29.8	31.9	93	35.6	0.4	36.0
Mal ve Hizmet Alımları	10.1	14.4	70	15.9	1.8	17.7
Cari Transferler	32.2	32.5	99	37.4	11.7	49.1
Sermaye Giderleri	6.5	10.1	64	10.7	1.8	12.5
Diğer Faiz Dışı Harcamalar	6.7	10.3	65	11.4	1.4	12.8
GELİRLER	121.3	126.5	96	144.1	27.2	171.3
Vergi Gelirleri	96.7	106.6	91	118.3	28.1	146.4
Vergi Dışı Gelirler	20.1	17.2	117	20.8	1.4	22.2
Diğer Gelirler	4.5	2.6	170	4.9	-2.3	2.6
BÜTÇE DENGESİ	-5.4	-29.1	19	-13.2	16.3	3.1
FAİZ DIŞI DENGİ	36.0	27.3	132	27.5	15.7	43.2

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

*2006 Yılı Ekonomik Program, DPT

Yine de 2005 yılının bütçe disiplini bakımından önceki yıllara göre başarılı bir yıl olduğu söylenebilir. Öne çıkan en olumlu gelişmelerden biri faiz harcamalarındaki azalma ve buna bağlı olarak faiz dışı denge kaleminde verilen fazla olmuştur. IMF programının en önemli taahhütlerinden biri olan %6,5'lik faiz dışı fazla oranı yakalanmış, hatta kamu hesapları bazında hedeflenen faiz dışı fazla oranının Kasım ayında kümülatif olarak %132'sine ulaşılmıştır. Ancak, burada dikkat edilmesi gereken bir husus, IMF tanımlı faiz dışı fazla ile maliye tanımlı faiz dışı fazla arasındaki farktır. Kamunun faiz dışı fazla hesaplarına, IMF tanımına girmeyen, özelleştirme gelirleri, Merkez Bankası kârı ve yeniden değerlendirme gelirleri gibi kalemler dahil edilmektedir. Yine, kamunun faiz dışı

İç borç stokunun toplam borç stoku içindeki payı 2005 yılında artmaya devam etmiş olsa da maliyeti ve vade yapısı bakımından bir iyileşme söz konusudur.

şı fazla hesaplarında harcamaların içine sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan nakit transfer farkı dahil edilmezken, IMF tanımlı faiz dışı fazla hesabında bu transferler harcamalara eklenmektedir. 2005 yılında gerçekleştirilen özelleştirilmeler dikkate alındığında iki kuruluşun faiz dışı fazla oranları arasındaki fark açığa kavuşmaktadır.

Konsolide Bütçe

cari, milyar YTL

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005*	2006*
TOPLAM HARCAMALAR	28,1	46,7	80,6	115,7	140,1	140,2	145,9	157,3
Faiz Harcamaları	10,7	20,4	41,1	51,9	58,6	56,5	46,4	46,3
Faiz Dışı Harcamalar	17,4	26,3	39,5	63,8	81,4	83,7	99,5	111,0
Cari Harcamalar	9,2	13,6	20,4	31,1	38,4	48,5	-	-
Personel Harcamaları	6,9	10,0	15,2	23,1	30,2	28,9	31,6	35,6
Yatırım Harcamaları	1,5	2,5	4,1	6,9	7,2	8,0	9,8	10,7
Cari Transferler	6,6	10,2	14,9	25,8	35,9	27,7	36,1	37,4
TOPLAM GELİRLER	18,9	33,4	51,5	75,6	100,2	109,9	130,9	144,1
Vergi Gelirleri	14,8	26,5	39,7	59,6	84,3	95,6	107,0	118,3
Vergi Dışı Gelirler	4,1	6,9	11,8	16,0	15,9	14,3	19,4	20,8
BÜTÇE DENGESİ	-9,2	-13,3	-29,0	-40,0	-39,8	-30,3	-14,9	-13,2
FAİZ DIŞI DENGİ	1,6	7,2	12,0	11,8	18,8	21,0	31,4	33,0
GSYİH	77,4	124,6	178,4	277,6	359,8	430,5	486,8	541,9

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı (2005 ve 2006 yılları hariç)

**2006 Yılı Ekonomik Program, DPT*

Olumlu bir diğer gelişme, 10 Aralık 2003 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen ve 2006 yılında yürürlüğe girecek olan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Denetimi Kanunu olmuştur. Bilindiği gibi, 10.12.2003 tarihinde kabul edilen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, devlet bütçesinin hazırlanması, uygulanması ve denetlenmesi konularında köklü değişiklikler getirmiştir. Bu çerçevede, bütçe türleri yeniden tanımlanmış, genel ve katma bütçe ayırımına son verilerek; genel bütçe, özel bütçe, düzenleyici ve denetleyici kurum bütçesi, sosyal güvenlik kurumu bütçesi ve mahalli idare bütçesi şeklinde yeni bir ayırma gidilmiştir. Söz konusu kanuna göre, genel bütçe, özel bütçe ve düzenleyici ve denetleyici kurum bütçelerinden oluşan “Merkezi Yönetim Bütçesi” Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından karara bağlanacaktır. Başka bir deyişle, bugüne kadar genel bütçe kanunu ve katma bütçe kanunu adlarında iki ayrı bütçe kanunu görüşülürken, artık Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu adında tek bir bütçe kanunu görüşülecektir. 5018 sayılı Kanuna ekli listelerle Merkezi Yönetim Bütçesine dahil olan kuru-

Yeni bütçe formatının, eskiye göre daha şeffaf bir yapıya sahip olmasının yanında, beklentileri yönlendirici bir işlevi de olacaktır.

luşlar belirlenmiştir. Böylece Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bütçeleri görüşülecek kurum ve kuruluş sayısı 2005 yılında; 34'ü genel 64'ü katma bütçeli olmak üzere toplam 98 iken, 5018 sayılı kanunla; 52'si genel, 82'si özel, 8'i de düzenleyici ve denetleyici kurum bütçesi kapsamında olmak üzere toplam 142'ye ulaşmıştır¹.

Bu düzenleme, ekonomiye yön vermek açısından önemli politika araçlarından biri olan ve bu işlevini geçmiş yıllarda büyük ölçüde yitirmiş olan bütçenin, daha sağlıklı bir yapıya kavuşmasında atılmış önemli bir adımdır. Bütçe dışı fonlar, kamu bankaları, KİT'ler ve sosyal güvelik kuruluşları aracılığıyla oluşturulan ilave harcama kaynakları gibi toplam kamu kesimi harcamalarının takibini imkânsız hâle getiren eski bütçe formatı yeni düzenlemeyle daha transparan ve takip edilebilir duruma gelecektir. Yeni bütçe düzenlemesi ekonomik birimlerin ileriye dönük beklentilerini şekillendirmelerini kolaylaştırması açısından da önemlidir. Mali disiplinin kaybedileceği beklentisi ekonomik istikrarın en büyük tehditlerden biri olduğu için çok yılı kapsayan yeni bütçe biçimi, mali disiplin sağlandığı sürece, söz konusu riski de azaltacaktır. Bu kanun doğrultusunda 27 Aralık 2005 tarihinde TBMM Genel Kurulunda kabul edilen 2006-2008 bütçesi de üç yıllık bir formatta hazırlanmıştır.

TBMM tarafından bütçeleri görüşülecek kurum ve kuruluş sayısı 98'den 142'ye çıkmıştır.

Konsolide Bütçe GSYİH'ye oranlar

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005*	2006*
TOPLAM HARCAMALAR	36	37	45	42	39	33	30	29
Faiz Harcamaları	14	16	23	19	16	13	10	9
Faiz Dışı Harcamalar	22	21	22	23	23	19	20	20
Cari Harcamalar	12	11	11	11	11	11	-	-
Personel Harcamaları	9	8	9	8	8	7	6	7
Yatırım Harcamaları	2	2	2	2	2	2	2	2
Cari Transferler	9	8	8	9	10	6	7	7
TOPLAM GELİRLER	24	27	29	27	28	26	27	27
Vergi Gelirleri	19	21	22	21	23	22	22	22
Vergi Dışı Gelirler	5	6	7	6	4	3	4	4
BÜTÇE DENGESİ	-12	-11	-16	-14	-11	-7	-3	-2
FAİZ DIŞI DENGİ	2	6	7	4	5	5	6	6
GSYİH	77,4	124,6	178,4	277,6	359,8	430,5	486,8	541,9

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı (2005 ve 2006 yılları hariç)

*2006 Yılı Ekonomik Program, DPT

(1) TBMM, Plan ve Bütçe Komisyonu, Karar No: 57

Harcamalar

2005 yılı Ocak-Kasım döneminde 85 milyar YTL'lik kısmı faiz dışı, 44 milyar YTL'lik kısmı ise faiz ödemelerinden oluşmak üzere 127 milyar YTL'lik harcama yapılmıştır. Bu da 2004 yılının aynı döneminde 52 milyar YTL olan faiz harcamalarının nominal bazda azaldığına işaret etmektedir. Faiz dışı denge ise ilk onbir ayda 27 milyar YTL'lik 2005 hedefini aşarak 36 milyar YTL'ye yükselmiştir. Faiz harcamalarında kaydedilen olumlu performansta, önceden bahsettiğimiz gibi, AB üyeliğine yönelik süreç, IMF stand-by anlaşmasının kabulü ve özelleştirmeler konularında piyasa beklentileri yönünde gerçekleşen gelişmeler önemli rol oynamıştır.

2005 yılı faiz harcamalarında bir önceki yıla göre nominal bir azalma gerçekleşmiştir.

Konsolide Bütçe Harcamaları

cari, milyar YTL

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2005
							Ocak-Kasım	Program
HARCAMALAR	28,1	46,7	80,6	115,7	140,1	160,9	126,7	155,6
Faiz Dışı Harcamalar	17,4	26,3	39,5	63,8	81,4	94,7	85,3	99,2
Cari Harcamalar	9,2	13,6	20,4	31,1	38,4	45,2	43,9	50,7
Personel Harcamaları	6,9	10,0	15,2	23,1	30,2	35,3	29,8	31,9
Yatırım Harcamaları	1,5	2,5	4,1	6,9	7,2	7,6	6,5	10,1
Sosyal Güvenlik Kur. Transferler	2,8	3,2	5,1	11,2	-	16,0	21,7	21,5
Faiz Harcamaları	10,7	20,4	41,1	51,9	58,6	66,2	41,4	56,4
İç Borç	9,8	18,8	37,5	46,8	-	59,3	35,4	48,2
Dış Borç	0,9	1,6	3,6	5,1	-	7,0	5,8	7,4
Faiz Dışı Denge	1,6	7,2	12,0	11,8	18,8	21,0	36,0	27,3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Son on yılda olduğu gibi iç borç faiz ödemeleri, konsolide bütçe faiz harcamalarının ağırlıklı kısmını oluşturmuştur. 2005 yılında sırasıyla 254 ve 92 milyar YTL olan iç ve dış borç stoku üzerinden, 48 ve 7 milyar YTL faiz ödemesi yapılacağı hesaplanmıştır. Ancak, uluslararası sermaye piyasalarında artan likidite ve ekonomik panoromada sağlanan iyileşme finansman bulma kolaylığı sağlamış, bu da faiz oranlarının 2005 yılında aşağı çekilmesine yardımcı olmuştur. Böylece iç ve dış borç toplam faiz ödemeleri ilk onbir ayda sırasıyla 35 ve 6 milyar YTL ile sınırlı kalmıştır.

Toplam kamu harcamalarına bakıldığında ise, 2004 yılında 18,8 milyar dolar olan dış borç ödemelerinin 2005 yılında 26,4 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. Bu ödemelerin 8,6 milyar dolarlık kısmı Hazine ve Merkez Bankası tarafından IMF'ye yapılan geri ödemelerden oluşmaktadır.

Yatırım Harcamaları

cari, milyon YTL

	2004	2005	%
	Ocak-Kasım	Ocak-Kasım	Değişim
Toplam Yatırım Harcamaları	5,028	6,490	29
Mamul Mal Alımları	219	444	102
Gayrimenkul Alımları ve Kamulaştırılması	325	477	47
Gayrimenkul Sermaye Üretim Giderleri	4,067	5,180	27
Gayrimenkul Büyük Onarım Giderleri	314	247	-21
Diğer Sermaye Giderleri	103	143	39

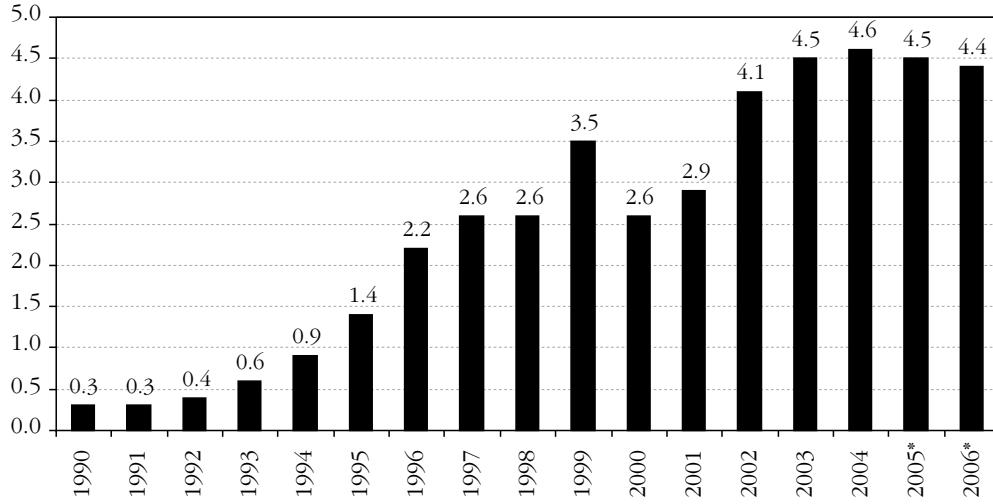
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

2005 yılı önceki iki yıla kıyasla yatırım harcamalarında artışın hedeflendiği bir yıl olmuştur. 2003 ve 2004 yıllarında sırasıyla 7,2 ve 7,6 milyar YTL olarak gerçekleşen yatırım harcamalarının 2005 yılında 10 milyar YTL olması planlanmıştır. Her ne kadar ilk onbir ay itibarıyla bu rakam 6,5 milyar YTL'de sınırlı kalmış gibi gözükse de Aralık ayının yatırım harcamalarının hızlandığı bir dönem olduğu unutulmamalıdır. Bu mevsimsellik faktörü göz önüne alındığında 2005 yılının hedefe çok yakın bir yatırım harcaması miktarıyla bitmesi mümkün görülmektedir. Yatırım harcamaları içinde 2004 yılı Ocak-Kasım dönemine göre en çok artış gösteren kalemler sırasıyla, mamul mal alımları, gayrimenkul alımları ve kamulaştırılması ve gayrimenkul üretim giderleri olmuştur.

2005 yılı faiz dışı harcamalarında göze çarpan en olumsuz gelişme sosyal güvenlik kuruluşlarına yönelik transfer harcamalarının geçen yılın Ocak-Kasım dönemine göre reel olarak %13 oranında artış göstermesidir.

2003 ve 2004 yıllarında yavaşlayan konsolide bütçe yatırım harcamaları, 2005 yılı itibarıyla yeniden artmıştır.

Sosyal Güvenlik Harcamaları (GSMH'ye Oran, %)

* Tahmin

Kaynak: TÜİK, Hazine Müsteşarlığı, DPT

1999 yılı cari rakamlarıyla yaklaşık 3 milyar YTL olan sosyal güvenlik kuruluşlarının açığı 2005 yılında hedef transfer miktarını da aşarak 22 milyar YTL'ye ulaşmıştır. Bu miktar, faiz dışı bütçe harcamalarının yaklaşık dörtte birine tekâbül etmektedir. 1999 yılında kadın ve erkeklerin emeklilik yaşlarının yukarı çekilmesine rağmen büyümeye devam eden sosyal güvenlik açıkları 2004 yılında GSMH'nin %4,6'sına ulaşmıştır. 2005 yıl sonu itibarıyla bu oranın %4,5 olması tahmin edilmektedir. 2006 yılı için ise, öngörülen bütçe açığı hedefinin dörtte üçlük kısmını sosyal güvenlik açıkları oluşturmaktadır. Giderek artan söz konusu açıkların kapatılması için getirilecek çözümler artık geçici nitelikte olmamalıdır. Kayıtdışı ekonomiye karşı etkin bir mücadele başlatılmalı ve sistemin açığını yavaş da olsa azaltacak Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu bir an önce yürürlüğe konulmalıdır. 2006 yılında imzalanan IMF stand-by Anlaşması'nda sosyal güvenlik sistemi açıklarını kalıcı olarak azaltacak olan bu kanunun kâbulü performans kriteri olarak yer almaktadır.

Sosyal güvenlik sistemindeki bozulma karşısında atılması gereken adımların yanında, harcama kısıcıcı ve vergi gelirlerini artırıcı reformlar konusunda da daha fazla mesafe alınması gerekmektedir. Bu reformların başında kayıt dışı ekonomi ile mücadele gelmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun Mayıs 2005 rakamlarına göre, Türkiye'deki toplam

2005 yılında GSMH'nin %4,5'ine yaklaşan sosyal güvenlik harcamaları faiz ödemelerinin yarısı kadar olmuştur.

istihdamın %50'den fazlası hiçbir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı görünmemektedir². Kayıtdışı ekonominin küçültülmesi yalnızca vergi gelirlerini artırıcı boyutuyla değil, ekonominin genel performansını iyileştirmesi ekseninde de önemlidir.

Kayıtdışıyla mücadelede AB'nin hem finansal, hem de teknik destek vereceği "Vergi İdaresinin Kapasitesinin Geliştirilmesi Projesi" önemli araçlardan biri olacaktır. Vergi mevzuatının AB ile uyumlaştırılması için yol haritası şeklinde olacak proje, sahtecilik ve kaçakçılıkla ilgili tedbirleri içermekte ve vergi sisteminin daha şeffaf olmasını hedeflemektedir. Proje kapsamında, Maliye Bakanlığı'ndaki denetim elemanı sayısının toplam personelin %20'sine çıkarılması, mükellef çağrı merkezinin kurulması ve bilgisayar destekli denetim sisteminin geliştirilmesi gibi vergi idaresinin etkinliğini artırıcı uygulamalara gidilecektir.

Gelirler

Gelirler tarafında bütçe hedefi olan 126,5 milyar YTL'lik miktarın Kasım ayı itibarıyla %96'lık kısmı tahsil edilmiştir. Gelir hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için vergi dışı gelirlere ağırlık verilmiş, kamu bankalarının temettü gelirleri ile özelleştirme gelirleri faiz dışı fazla hedefinin tutturulmasında önemli rol oynamıştır. Doğalgaz, akaryakıt gibi enerji ürünleriyle, sigara ve içki gibi diğer ürünlere yapılan zamlar vergi gelirlerindeki artışı sağlamıştır.

Konsolide Bütçe Gelirleri

cari, milyar YTL

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005 Ocak-Kasım	2005 Program
GELİRLER	18,9	33,4	51,5	75,6	100,2	114,5	121,3	126,5
Vergi Gelirleri	14,8	26,5	39,7	59,6	84,3	99,2	96,7	106,6
Doğrudan Vergiler	6,7	10,8	16,1	20,1	0,0	29,7	29,8	27,7
Dolaylı Vergiler	8,1	15,7	23,7	39,6	0,0	69,4	66,9	78,9
Vergi Dışı Gelirler	4,1	6,9	11,8	16,0	15,9	15,4	20,1	17,2

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

(2) TÜİK, Mayıs 2005 Hanehalkı İşgücü Anketi

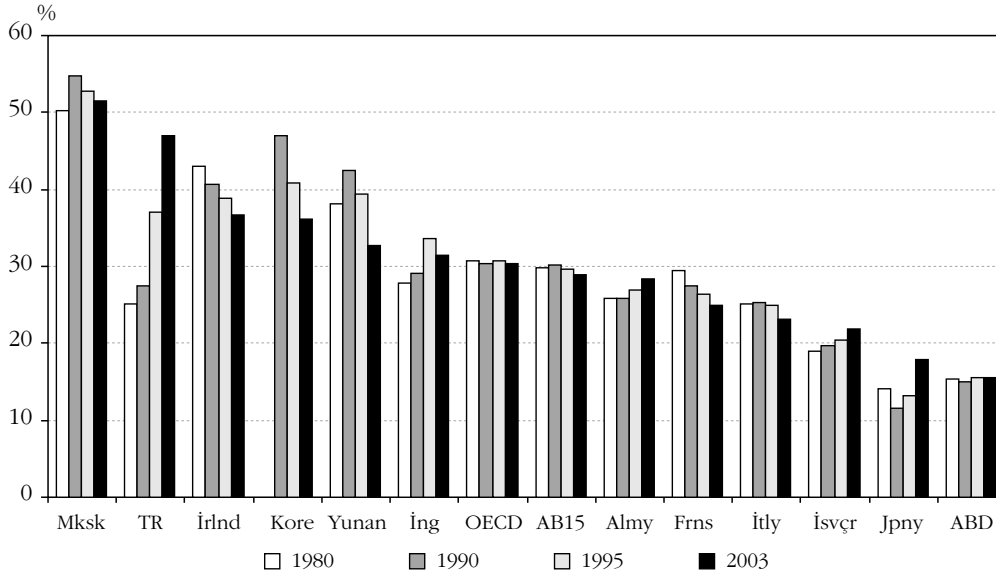
Türkiye'deki toplam istihdamın yarısı hiçbir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı değildir.

Ocak-Kasım döneminde vergi gelirleri toplam gelirlerin %80'ini oluşturmuştur. Vergi gelirleri içinde dolaylı ve doğrudan vergilerin payı ise sırasıyla %69 ve %31 olarak gerçekleşmiştir. Dolaylı vergiler içinde en büyük payı başta doğalgaz ve petrol ürünlerine ilişkin özel tüketim vergileri olmak üzere genel olarak özel tüketim vergileri almıştır. Toplam vergi gelirlerinin %17'sini oluşturan ithalat vergileri de 2005 yılının yüksek dış ticaret performansına bağlı olarak artan önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur.

Vergi gelirlerinin en önemli payını oluşturmalarına rağmen dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki ağırlığı yüksekliğini korumaktadır. Özellikle tüketim harcamalarından alınan vergilerin payı 1980'deki yaklaşık %25 seviyesinden 2002 yılında %45'e, 2005 Kasım ayı itibarıyla da %2 daha artarak %47 oranına ulaşmıştır. 2003 yılı baz alındığında, tüketim vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı bakımından Türkiye OECD ülkeleri arasında, Meksika'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır.

Türkiye tüketim vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı bakımından OECD ekonomileri arasında ilk sıralarda yer almaktadır.

Tüketim Vergilerinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı

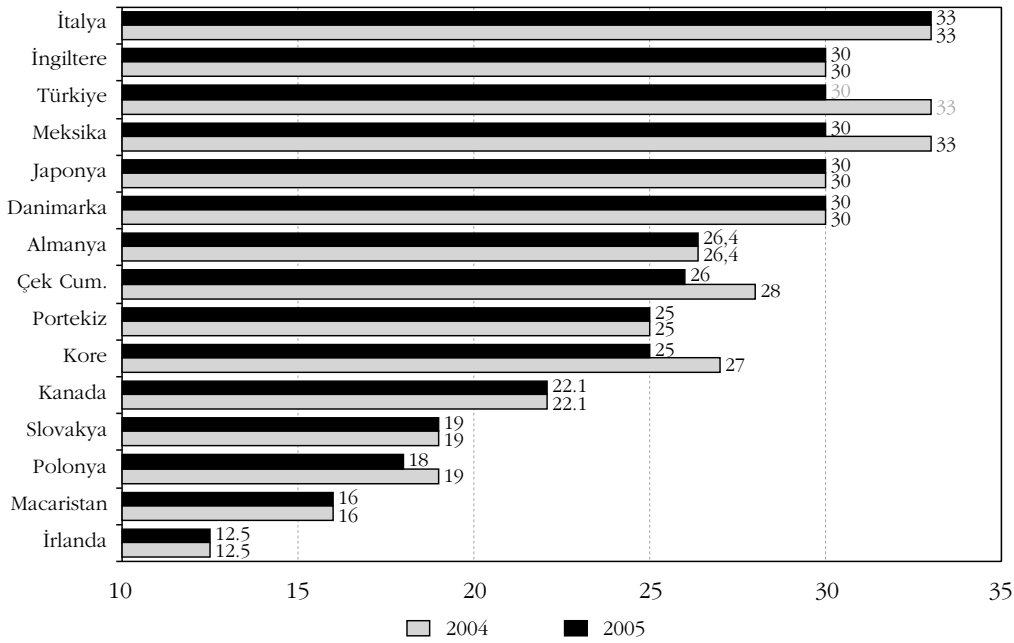

Kaynak: OECD, Revenue Statistics of OECD Member Countries, 2005 (Table 27)

Kurumlar vergisi bakımından karşılaştırıldığında da yine Türkiye'nin uygulamakta olduğu oranın OECD ülkeleri arasında sadece İngiltere, Japonya ve İtalya gibi gelişmiş ülkelerde uygulanan oranlara yakın ol-

duğu gör÷lmektedir. Slovakya, Polonya ve Macaristan gibi Avrupa Birliği'nin son dönem üyelerinde ise bu oran yaklaşık %18 civarındadır. Bu oranın yüksekliğinin yolaçtığı olumsuzluklar karşısında, hükümet kurumlar vergisi oranını %20'ye çekecek bir girişim başlatmıştır. Ocak 2006 itibarıyla tasarı halinde bulunan bu kanunun Mart ayında onaylanması beklenmektedir. Öte yandan, hükümet kurumlar vergisinde yapılacak bu düşüşe ek olarak yatırım indirimlerine son verilmesi konusunda vergi gelirlerini telafi edici diğer bir karar da vermiştir.

Kurumlar Vergisi Oranlarının Karşılaştırılması, (%)

Kaynak: OECD

2005 yılında kaydedilen olumlu gelişmelere rağmen, gelir ve harcama politikalarının bütçe hedeflerine uygun olarak sürdür÷lmesinin ve faiz dışı fazla hedefi temininin önemi, 2006 yılında daha da öne çıkacaktır. Bunun en önemli nedeni, 2005 yılı sonuna doğru sadece kısmi olarak uluslararası fiyatlara yansımış olan ve 2006'da da azalması beklenmeyen enerji fiyatlarının global faiz oranlarını artırıcı bir risk içermesidir. Küresel piyasalarda yaşanacak böyle bir likidite daralmasından diğer gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye de borçlanma koşulları bakımından olumsuz etkilenebilecektir.

2006 yılında uluslararası sermaye piyasalarındaki likiditenin devamı borçlanma koşullarımızın iyileşmesinin devamı bakımından önemlidir.

2005 Yılında Başlıca Özelleştirme Uygulamaları

ŞİRKET	ÖZELLEŞTİRME YÖNTEMİ	ALICI	MIKTAR (milyon \$)
Türk Telekom	Blok Satış %55	OGER Group (Lübnan&Suudi Arabistan)	6.550
Telsim	Blok Satış %100	Vodafone (İngiltere)	4.550
Tüpraş	Blok Satış %51	KOÇ - SHELL (Türkiye&Hollanda)	4.140
Erdemir	Blok Satış %51	OYAK Grubu	2.770
Yapı Kredi Bankası	Blok Satış %54,4	KOÇ Finansal Hizmetler (Unicredito ile ortak) (Türkiye&İtalya)	1.428
Mersin Limanı	İşletme Hakkı	PSA - Akfen (Singapur&Türkiye)	755
Tüpraş	Halka Arz %14,76	Halka arz	454
Motorlu Taşıtlar Muayene İstasyonu II	Blok Satış %100	DOĞUŞ Grubu	313
Eti Aliminyum	Blok Satış %100	CE-KA İnşaat	305
Motorlu Taşıtlar Muayene İstasyonu I	Blok Satış %100	DOĞUŞ Grubu	300
Petkim	Halka Arz %34,5	Halka arz	274
İstanbul Hilton Oteli	Varlık Satış	Ortadoğu Otomobil	256
Ataköy Grubu Şirketleri (Otel& Liman)	Blok Satış (%58,6, %56,5, %15)	Denizcilik Ataköy Ortak Girişim Grubu	120
Tekel ikiz kuleler	Varlık Satış	TOBB	100
İskenderun Limanı	İşletme Hakkı	PSA - Akfen (Singapur&Türkiye)	80
Adapazarı Şeker Fabrikası	Blok Satış %95,4	Adapazarı Pancar Ekicileri Kooperatifi	46
TUGSAŞ Samsun Gübre Fabrikası	Blok Satış %100	Tekfen / Toros Gübre ve Kimya End.	41
Kuşadası Tatil Köyü	Blok Satış %100	Kuşadası Turizm Yatırmcılığı ve İşletmeciliği A.Ş.	35
KTHY	Blok Satış %50	Ada Havacılık ve Taşımacılık	33
Tekel Kaldırım Tuzlası	Blok Satış %100	Koyuncu Nakliye Pazarlama ve Ticaret A.Ş.	41
Tekel Kayacık Tuzlası	Blok Satış %100	Özmutlu A.Ş.-Biol Mutlu Ortak Girişim Gr.	42
Tekel Yaşan Tuzlası	Blok Satış %100	Cihanbeyli Madencilik Makina Kimya Ortak Girişim Gr.	37
Toplam			22.670

Kaynak: Çeşitli Medya ve Reuters

Kamu Borçlarının Yapısında Gelişmeler

milyar	2000		2001		2002		2003		2004		2005*	
	YTL	USD	YTL	USD	YTL	USD	YTL	USD	YTL	USD	YTL	USD
İÇ BORÇ STOKU	54,2	33,8	125,5	102,4	154,8	102,9	201,3	134,6	233,9	164,5	254,3	189,69
DIŞ BORÇ STOKU	31,5	19,7	64,3	52,5	102,5	68,1	96,1	64,3	98,2	69,1	91,9	68,5
TOPLAM KAMU BORÇ STOKU (Net)	71,7	44,7	159,8	130,4	216,0	143,5	251,1	167,9	272,2	191,4	267,3	199,4
TOPLAM KAMU BORÇ STOKU (Brüt)	85,7	53,5	189,8	154,8	257,3	171,0	297,4	198,9	332,0	233,6	346,19	258,2
Döviz Cinsinden ve Döviz												
Endeksli Toplam Borç Stoku	32,7	20,4	93,5	76,3	136,8	90,9	128,9	86,2	132,5	93,2	125,8	93,8
M2Y												
GSYİH**	57,2	35,7	102,9	84,0	133,5	88,7	149,8	100,2	185,4	130,4	220,69	164,6
	124,6	77,7	178,4	145,6	277,6	184,4	359,8	240,6	430,5	302,8	473,9	353,5
Temel Göstergeler	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
İç Borç Ortalama Vade (gün)	417		142		239		315		374		566	
İç Borç Ortalama Faiz	37,0		101,4		66,7		44,7		25,5		16,9	
İç Borç / Toplam Borç	63,2		66,1		60,2		67,7		70,4		73,5	
"Döviz Cinsinden ve Döviz												
Endeksli Borç Stoku /	38,2		49,3		53,2		43,3		39,9		36,3	
Toplam Borç Stoku												
İç Borç / M2Y	94,7		121,9		116,0		134,4		126,1		115,2	
Toplam Kamu Borcu (Brüt) /	68,8		106,4		92,7		82,7		77,1		73,0	
GSYİH (Maastrich Kriteri:%60)												
Toplam Kamu Borcu (Net) / GSYİH	57,5		89,5		77,8		69,8		63,2		56,4	

Kaynak: Hazine Müşşerhğı, TCMB, TÜİAD

Ortalama vade, ortalama faiz ve döviz kuru hariç tüm veriler üçüncü çeyrek rakamlarıdır, Ortalama vade, ortalama faiz ve döviz kuru rakamları ise Kasım ayı itibarıyla verilmiştir.

** 2005 yılı için üçüncü çeyrek itibarıyla yıllıklandırılmış rakam verilmiştir.

2.2 Finansman ve Faizler

Türkiye’de 2001 yılındaki ekonomik kriz sonrasında hızlı bir artış gösteren iç borç stoku miktarı, 2005 yılında hala 2000 yılı seviyesinin üstünde seyretmektedir. 2001 yılındaki ekonomik kriz sonrası eskiden borç stokunda yer almayan görev zararları ile bankalardan devralınan borçların iç borç stokuna dahil edilmesi ve krizden çıkabilmek için IMF’den yüklü miktarlarda borçlanmaya gidilmesi, kamu kesimi iç borç stokunu artıran en önemli gelişmeler olmuştur.

Maliyet bakımından incelendiğinde faiz oranları kriz öncesinde gözlenen %37 seviyesinin önemli ölçüde altına inmiştir. 2005 Kasım ayı itibarıyla iç borç üzerindeki ortalama faiz oranı bir önceki seneye göre 9 puan azalarak %17 seviyesine gerilemiştir. Faiz oranındaki iyileşmeye bir örnek Hazine’nin 2006 yılındaki ilk tahvil ihracıdır. 30 yıllık tahvile gelen talep borçlanmanın dört katı olmuş ve ihraç 6.875’lik düşük bir kupon oranıyla tamamlanmıştır.

İç borç stoku hâlâ 2000 yılı seviyesinin üzerindedir.

2005 yılında iç borç stokunun maliyeti azalmıştır.

İç borç stoku vade olarak da olumlu bir gelişme sergilemiş, borçlanma vadesi Kasım 2005 itibarıyla 566 güne çıkmıştır. Bu oran 1999 yılındaki 417 günlük vadenin çok üzerindedir. Maliyetin azalması ve borçlanma vadesinin uzamasına paralel olarak 2005 yılı bütçe faiz ödeneğinde önemli tasarruf sağlanmış, faiz dışı fazla ile özelleştirme gelirlerinin ön-

İç borç stokunda vade bakımından da önemli bir iyileşme kaydedilmiştir.

görülenin üzerinde gerçekleşmesi ile birlikte 2005 yıl sonu itibarıyla Hazine'nin nakit rezervi güçlenmiştir.

Genel olarak sıkı bir bütçe politikasının izlendiği 2005 yılında, uluslararası sermaye piyasalarında artan likidite, finansman kolaylığını beraberinde getirmiştir. Reel faiz oranlarının gelişmiş ülke ekonomilerine göre yüksek olduğu diğer gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye ekonomisi de bu gelişmeden borçlanma koşulları bakımından olumlu etkilenecektir.

İç borç stokunun yüksek seviyesini korumasına karşılık 2005 yılında dış borç stokunda belirgin bir düşüş gerçekleşmiştir. Ancak, kamunun net borç stokundaki azalmada, 2005 yılındaki kur etkisinin göz ardı edilmemesi gerekir.

Kurdaki reel değerlenme toplam borç stokunun artışı sınırlandırmıştır.

Ortalama vadenin uzaması ve faizin gerilemesi Hazine'nin borç yapısını daha sağlıklı bir hale getirerek toplam borç seviyesinde bir azalma sağlamıştır. Toplam brüt kamu borcunun GSYİH'ye oranı 1999 seviyesi olan %69'un altına çekilemese bile, 2001 yılındaki %106'lık seviyenin önemli oranda altına inerek %73'e gerilemiştir. Bu da uzun zamandır uzaklaşılan %60 seviyesine tekrar yaklaşılması bakımında önemli bir gelişmedir. Ancak, Maastrich kriterinin öngördüğü %60'lık oran gelişmekte olan ülkeler açısından değerlendirildiğinde yüksek bir seviye olarak kabul edilmektedir. Bu oranın söz konusu ekonomilerde kırılmalık yaratmaması bakımından %35-%40 dolaylarında olması gerektiğine dikkat çekilmektedir³. Öte yandan Türkiye için %73 olan bu oranın içerisinde yer alan işsizlik sigortası fonu net varlıkları, kamu mevduatı ve Merkez Bankası net varlıklarının büyüklüğü gözardı edilmemelidir.

Bununla birlikte iç borç stokunun M2Y'ye olan oranının 2004 yılındaki %126'lık seviyesinden %115'e gerilediği görülmektedir. Böylece piyasalarda kamu tarafından oluşturulan mali baskının azalması ve özel sektörün borçlanma kaynaklarında ki dışlanma oranının azalması mümkün olmuştur. Sermaye piyasalarını az da olsa rahatlatan bu gelişmenin yansımaları bankacılık sektörünün asıl faaliyetleri kapsamındaki diğer hizmetlerine tekrar yoğunlaşmaya başlamış olmasından da anlaşılabılır.

İç borç stokunun M2Y'ye oranı 2005 yılında azalmaya devam etmiştir.

(3) IMF, World Economic Outlook, Chapter III, Eylül 2003

Bütçe açığının milli gelire oranının %3 olmasını gerektiren diğer bir Maastricht kriterine yakınsama konusunda da önemli bir gelişme kaydedilmiştir. Bütçe açıklarının milli gelire oranı 1999 yılında %11,7 seviyesindeyken 2001 yılında %16'ya yükselmiş, daha sonra gerçekleştirilen yapısal reformların etkisini göstermesiyle 2004 yılında %7 olmuştur. 2005 yılı üçüncü çeyrekte ise bu oran %3,7 civarına inmiştir.

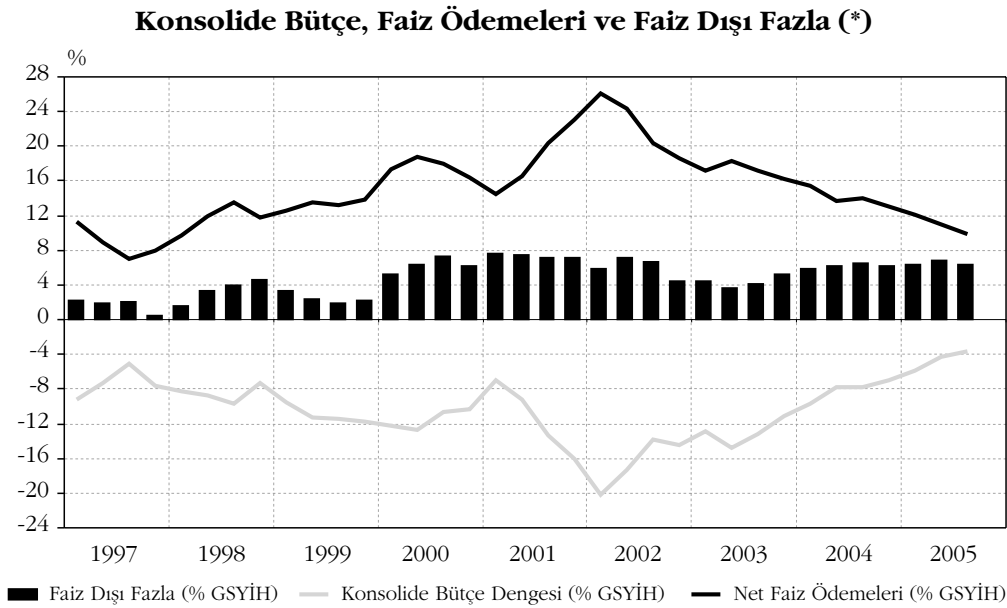
2005 yılı Kasım ayı itibarıyla %2,4 olan bütçe açığının milli gelire oranının 2005 sonunda da %3 seviyesinin altında kalmış olduğu tahmin edilmektedir. Bu oran 2004 yılında Avrupa Birliği'nin en büyük ekonomilerinden Fransa ve Almanya için sırasıyla %3,6 ve %3,7 olmuştur.

Bütçe açıklarındaki azalmaya paralel olarak özel sektör yatırımlarında belirgin bir artış gerçekleşmiş, 2005 yılı program rakamları esas alındığında, özel sektör yatırımlarında sabit fiyatlarla 2002 yılına göre %97 oranında bir artış meydana gelmiştir.

2005 yılında kur ve faiz oranlarına duyarlı olan döviz cinsinden veya dövize endeksli iç ve dış borçların toplam borç içindeki payı %36 olmuştur. Yine, 2004 yılı sonunda piyasadan yapılan iç borcun sabit ve değişken dağılımına bakıldığında, sabit faizli borçlanmanın 2004 yılı sonunda payı %72,7 iken 2005 Ekim ayı sonu itibarıyla bu oranın %56,3'e gerilediği, değişken faizli borçlanmanın payının ise 2004 yılı sonunda

Bütçe açığının milli gelire oranı Maastrich kriteri olan %3'e biraz daha yaklaşmıştır.

2005 yılında döviz cinsinden veya dövize endeksli iç ve dış borçlar 2004 yılına göre neredeyse aynı kalmış, değişken faizli borç stoku ise artmıştır.

Kaynak: TÜSİAD

(*) Seriler, 4 dönemlik kümülatif verilerden hesaplanmıştır.

%27,3 iken 2005 Eylül sonunda %43,7'ye yükseldiği gözlenmektedir. Sonuç olarak, döviz cinsinden veya dövize endeksli iç ve dış borçların toplam borç içindeki payının hemen hemen 2004 yılıyla aynı kalmış olduğu ve değişken faizli borçlanmanın tutarının 2004 yılına göre arttığı görülmektedir. Bu yüzden faiz ve dolayısıyla kur üzerindeki müdahaleleri bakımından TCMB'nin şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da hükümetten bağımsız olarak para politikalarına karar verebilmesi önemini koruyacaktır.

Dış borçlanma maliyetlerindeki belirgin iyileşme süreci 2005 yılında da devam etmiştir. Uluslararası sermaye piyasalarında ihraç edilen tahvil-lerin maliyetlerine bakıldığında, 2004 yılında ABD Doları cinsinden ihraçlar için %8,1 ve Euro cinsinden ihraçlar için %6,3 olan ortalama maliyetin 2005 yılında aynı ihraçlar için sırasıyla %7,3 ve %5,3 olduğu görülmüştür⁴. Benzer şekilde uluslararası piyasalarda işlem gören söz konusu tahvillere ilişkin risk primi de düşme eğilimini sürdürmüştür. 2005 sonu itibarıyla, Gelişmekte Olan Ülkeler Tahvil Endeksi olan EMBI+ endeksinin risk primi 245 baz puan iken, endeks içinde Türkiye tahvil-lerinin risk primi 223 baz puan olarak gerçekleşmiştir. Esasen, Türkiye'nin risk primi 2002 yılından beri EMBI+ endeksinin altında seyretmektedir. Bunun tek istisnası 2003 yılında Irak işgalinin başlangıç dönemi olmuştur. Ancak, Türkiye'nin üç yıldır EMBI+ endeksi ortalamasının altında bir risk primine sahip olması, kredi notunun da bu endekse dahil olan ülkelere göre daha olumlu bir seviyeye çıkmış olduğunun bir göstergesidir.

Son olarak Hazine'nin 2006 borçlanma stratejisine göz atıldığında Devlet İç Borçlanma Senetlerinin likiditesinin artırılması ve verim eğrisinin geliştirilmesi hedeflerine paralel olarak, piyasada daha az sayıda ancak likiditesi yüksek ve derinliği olan senetlerin yer almasına yönelik bir uygulama olacağı görülmektedir.

Aynı raporda yer alan 2006 yılına dair dikkat çekici diğer notlar; döviz cinsinden iç borçlara ilişkin borç çevirme oranının %80'i aşmayacağı, dövize endeksli senet ihracı gerçekleştirilmeyeceği ve her ay düzenli olarak değişken ve sabit faizli, 6 ayda bir kupon ödemeli YTL cinsi DİBS ihracı gerçekleştirileceği taahhütleridir.

**Dış borç stoku
2005 yılında hem
seviyesi hem de
maliyeti
bakımından
iyileşme göster-
miştir.**

(4) Hazine Finansman Durumu: 2005 yılı gerçekleştirmeleri ve 2006 yılı programı basın duyurusu, Hazine Müsteşarlığı, 2006/05

BÖLÜM

PARA POLİTİKASI

Giriş

2001 krizinin ardından örtük enflasyon hedeflemesi rejimi uygulamaya konulmuş, TCMB kamu kesimine kredi verme yükünden kurtularak daha otonom bir yapı kazanmış, dalgalı kur rejimi benimsenmiş, TL'den altı sıfır atılarak para reformu gerçekleştirilmiş, enflasyon hedeflerine ulaşılmış ve TCMB'nin güvenilirliği artmıştır. Para politikalarına karşı oluşan güven 2005'te ters dolarizasyon sürecinin başlamasını sağlamıştır. Bu da TCMB'nin para politikası üzerindeki kontrolünün artacağını göstermektedir. Kısacası, TCMB hedef ve uygulama açısından modern ekonomilerde uygulanan para politikalarına yakınsamıştır. Son dört yıldır ideal sayılabilecek bir çizgide görevlerini yerine getirmiş olan merkez bankası ekonomide bir istikrar ortamı sağlanmasına büyük katkıda bulunmuştur. Mali disiplinde de aşama kaydedilmesiyle TCMB enflasyon hedeflemesine geçiş için uygun şartlar oluştuğunu belirterek planlandığı gibi 2006 yılında açık enflasyon hedeflemesine geçeceğini bildirmiştir. Enflasyon hedeflemesi 2003 temel yılı tüketici fiyat endeksi üzerinden yıl sonu nokta hedef olarak belirlenmiştir.

Enflasyonda elde edilen başarıya paralel olarak TCMB 2005 yılında dokuz kez faiz indirimine giderek yıl sonunda kısa dönemli faiz oranlarını %13,5 seviyesine indirmiştir. Böylece uluslararası piyasalarda ihraç edilen devlet tahvilleriyle ABD tahvilleri faiz oranı arasındaki fark kısmen azalmıştır. Bu gelişme parasal aktarım mekanizmasının etkinliği açısından önemli olan risk priminin, makroekonomide sağlanan istikrara ve kamu borçlarının finansmanındaki olumlu gelişmelere bağlı olarak düştüğünü göstermektedir. Her ne kadar ekonomide görülen iyileşmeyle karşılaştırıldığında faiz indirimlerinin yetersiz olduğu yönünde eleştiriler gelse de TCMB'nin geçmiş gelişmelere değil gelecek enflasyon beklentilerine göre faiz ayarlaması yaptığını gözardı etmemek gerekmektedir. Risk priminin azalması, uzun vadeli faiz oranlarının kalıcı olarak düşmesini, diğer bir deyişle aktarım mekanizmasının etkinliğinin artmasını sağlayacaktır. Uzun vadeli faiz oranları; kredi gelişmeleri, yatırım ve tüketim kararları ve buna bağlı olarak da enflasyon üzerinde daha büyük etkiye sahip olduğundan fiyat istikrarı hedefine ulaşılması

2005 yılı örtük enflasyon hedeflemesinin son yılı olmuştur.

Makroekonomik istikrar ortamı risk priminin görece azalmasını sağlamıştır.

için sağlanan mali disiplininin devamı büyük önem arz etmektedir. Önümüzdeki dönemde ekonomideki güven ortamının devamı halinde ters para ikamesi ve artan sermaye girişleriyle YTL'nin değer kazanmaya devam edeceği ve buna bağlı olarak da enflasyonun aşağı çekilmesine katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bu doğrultuda önümüzdeki dönemde TCMB'nin faiz indirimlerine devam etmesi beklenmektedir.

3.1 Krediler

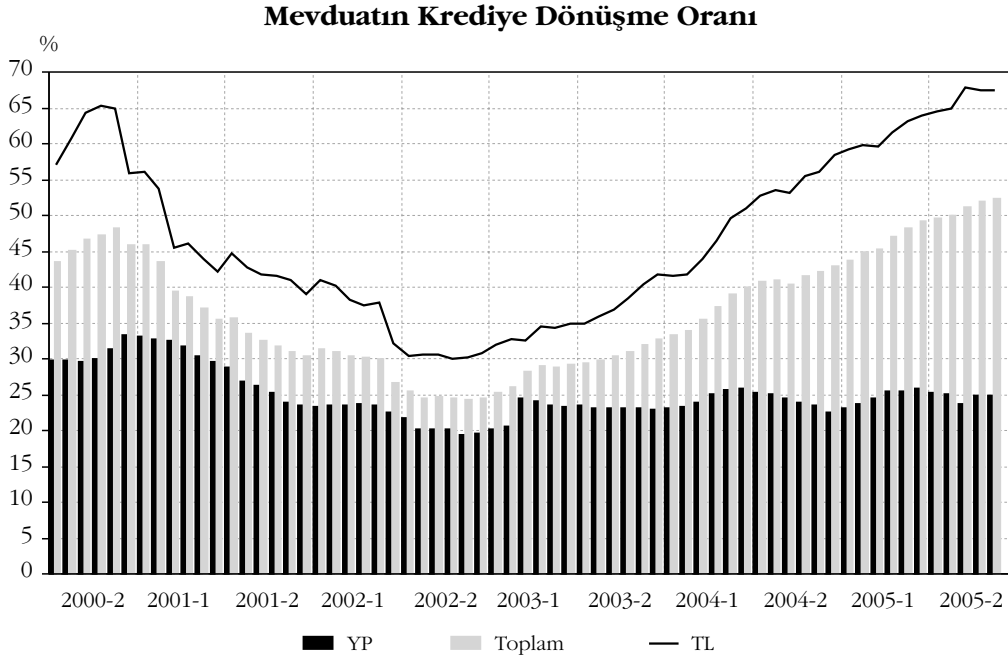
Bankacılık sektörünün 2001 krizinin ardından yaşadığı daralma kredinin arz tarafında bir azalma yaratırken risk primlerinin yüksek oluşuna bağlı olarak artan banka kredisi maliyetleri üretici sektörleri ticari krediler yoluyla finansman sağlamaya itmiştir. (bkz: Kutu Ek-5). Bununla beraber, son dört yıldır yakalanan istikrar sürecinin bir yansıması olarak kredi faiz oranlarının düşmeye devam etmesi ve kredi verme için aranan kriterlerin gevşetilmesi 2005 yılında kredi hacminin artmasını sağlamıştır.

2005 yılında kredi hacmi önemli ölçüde genişlemiştir.

Toplam kredi hacmi 2005 yılında Kasım ayı itibarıyla bir önceki yıla göre %40,6 oranında artış sergilemiştir. Kredilerdeki değişime banka gruplarına göre bakıldığında, özel ve kamu mevduat bankalarının Türk Lirası kredi hacimlerini 2005 yılında sırasıyla %61,2 ve %47,7 oranında artırdığı görülmektedir. Yabancı para kredilerinde ise kamu mevduat bankaları %32 artış kaydederken özel mevduat bankaları %8 düşüş göstermiştir. Yurtdışına verilen kredilerde ise %34 oranında düşüş gerçekleşmiştir. Bu gelişmelerle birlikte, mevduat bankaları toplamında kredi hacmi %45,2 genişlemiştir. Öte yandan, kalkınma ve yatırım bankaları tarafından verilen krediler ise %11,7 oranında artış göstermiştir. Mali kesime verilen krediler toplam kredi hacminin yalnızca %2'sine karşılık gelmekte ve bunun da yaklaşık %75'lik bölümünün kalkınma ve yatırım bankaları tarafından verilen kredilerle sağlandığı görülmektedir. Tamamı yabancı para cinsinden yurtdışı kredilerinden oluşan Merkez Bankası toplam kredileri ise 2005'te %62 azalışla 45,5 milyon YTL seviyesine gerilemiştir. Mali kesime verilen TCMB kredileri ise Mayıs'tan itibaren sıfırlanmıştır. Toplam mevduatların krediye dönüşme oranları kriz sonrası dönemde istikrarlı bir artış göstermiştir. Bu tabloda yabancı para mevduatların krediye dönüş-

Mevduatın krediye dönüşme oranı artmaktadır

me oranları fazla bir değişiklik kaydetmemekle beraber asıl artışın TL mevduatlarının krediye dönüşme oranlarındaki yükselişten kaynaklandığı görülmektedir.

Kaynak: TCMB

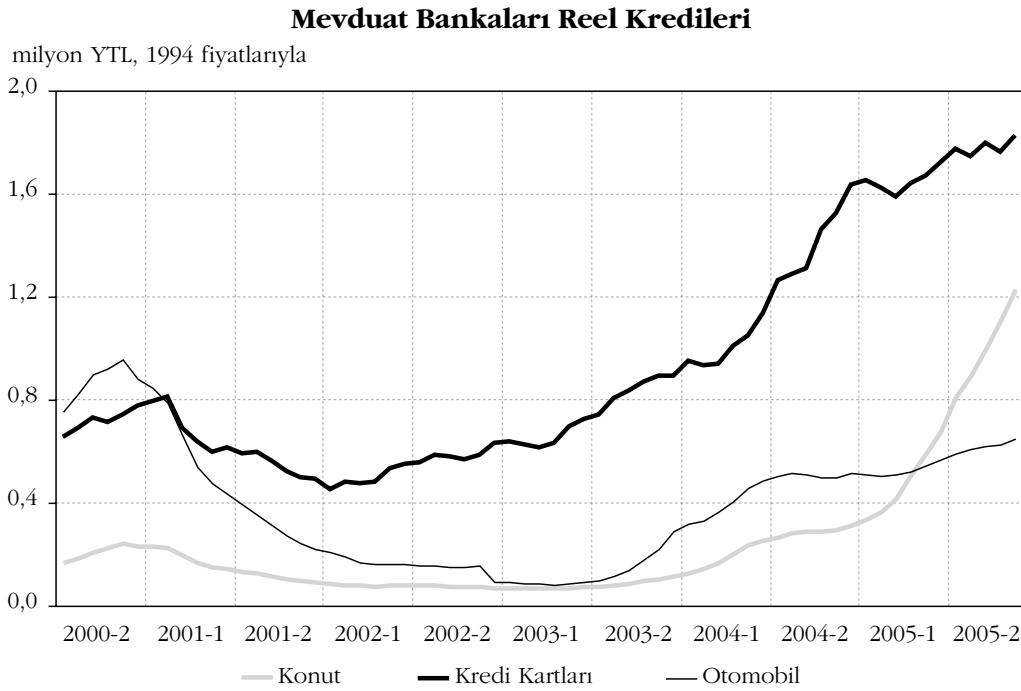
Kredi kartları kullanımının 2001 krizi döneminde hafif bir düşüş gösterdikten sonra 2002’de çıkış eğilimine girdiğı, 2003 ve 2004’te hızını giderek artırdığı ve 2005’te de ikinci çeyrekte itibaren yeniden bu eğilimini devam ettirdiğı görülmektedir. Ancak yüksek kredi geri ödemele-riyle karşılaşacak olan hanehalkının önümüzdeki dönemlerde özel tüketim harcamalarını kısıması ve buna bağılı olarak da iç talepteki hızlı artışın bir miktar sınırlanması muhtemeldir. TCMB tarafından yapılan ankette çeşitli bankalar bireysel kredi kartları kullanımındaki artışın ge-lore oranla hızlı artmasından kaynaklanan riskler nedeniyle önümüzde-ki dönemde ihtiyaç kredileri talebinin kredi kartı borçlarının kapatılma-sı amacıyla artacağını tahmin etmişlerdir.(bkz: TCMB Banka kredileri Eğilim Anketi Temmuz-Eylül 2005)

Konut kredileri hacim olarak 2001 öncesinde çok yüksek seviyelerde olmamakla beraber 2001 krizinden sonra giderek düşmüştür. Bu düşük seviyelerini 2004’ün ilk yarısına kadar sürdürmüş, ancak daha sonra hızlı bir artış eğilimine girmiştir. Mortgage sistemine geçilirken banka-

İç tüketimdeki canlanmaya bağılı olarak kredi kartları kullanımı ikinci çeyrekte itibaren yeniden artış göstermiştir.

Konut kredileri 2005 yılında tırmanışa geçmiştir.

lar arasında başlayan düşük faizli kredi verme rekabeti, 2006'daki artışın görece daha keskin olacağını göstermektedir. Otomobil kredilerine ilişkin olarak ise kriz dönemine en duyarlı tüketici kredisi olduğu söylenebilir. Nitekim, 2001'in ilk yarısından bu yana hızlı bir düşüş eğilimi gösteren taşıt kredileri 2004'te önemli bir toparlanma gösterse de 2000'deki seviyelerine ulaşamamış ve 2005'te de bir miktar ivme kaybetmiştir.

Kaynak: TCMB

3.2 Para Arzları

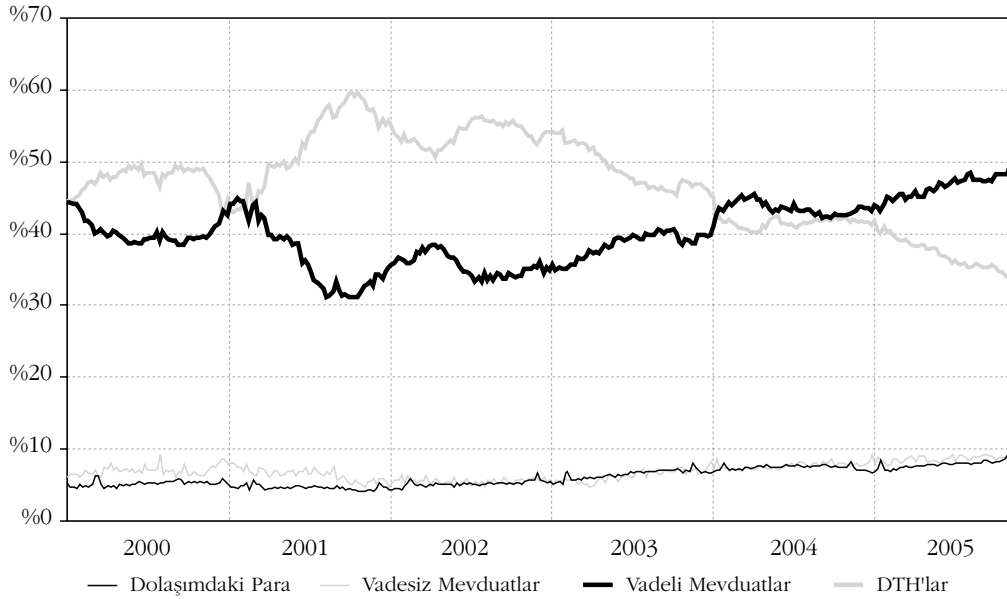
2005 yılında dar tanımlı para arzı (M1) Kasım ayı itibarıyla geçen sene göre % 32,1 artışla 36,8 milyar YTL'ye ulaşmıştır. Dolaşımdaki para %39 artarken vadesiz mevduatlar da %26 büyüyerek M1'i bu seviyeye taşımıştır. Geniş tanımlı para arzı olan M2 ise aynı dönemde %38 artarak 146,4 milyar YTL'ye ulaşmıştır. Nominal değerlerin TEFE'ye bölünmesiyle hesaplanan reel artış oranları ise M1'de %26, M2'de %31 olmuştur. Bu parasal genişleme, ekonomide gözlenen istikrarın para talebini artırması karşısında para arzının artmasıyla gerçekleşmiştir. Dolayısıyla enflasyonist baskı yaratmamıştır.

Ekonomideki istikrarlı gidiş para talebini artırırken enflasyonist baskı yaratmamıştır.

Döviz tevdiat hesaplarında 2005 yılı Kasım ayı itibariyle ulaşılan değer dolar bazında 54,9 milyar dolar iken YTL'nin dolar karşısında değer kazanmasına bağlı olarak YTL karşılığı 2004 Kasım ayıyla karşılaştırıldığında %2 azalarak 74,3 milyar YTL değerinde gerçekleşmiştir. Aynı dönemde M2 para arzına döviz tevdiat hesaplarının eklenmesiyle elde edilen M2Y para arzı %21 artarak 220,7 milyar YTL seviyesine ulaşmıştır. M2Y'deki reel büyüme ise %15,4 olarak gerçekleşmiştir. Döviz tevdiat hesaplarının YTL karşılığında azalış olmasına karşın gerçekleşen bu artış birebir M2'deki büyümeden kaynaklanmıştır. Dolayısıyla 2005 yılı YTL'ye olan güvenin artmasının bir sonucu olarak ters dolarizasyonun önemli ölçüde hissedildiği bir yıl olmuştur.

Ters dolarizasyon sürecinin başlaması para politikalarının etkinliğini artırmaktadır.

M2Y'nin Bileşimi

Kaynak: TCMB

TCMB 2000-2001 krizi sonrası IMF ile imzalanan Stand-by anlaşması çerçevesinde "Para Tabanı, Net Uluslararası Rezervler ve Net İç Varlıklar"ı kontrol ederek parasal hedefleme sistemini uygulamaya başlamıştır. Para tabanı tanımı; emisyon, bankaların TL zorunlu karşılıkları ve serbest tevdiat toplamı olarak yapılmaktadır. Net iç varlıklar ise para tabanından net dış varlıklar çıkartıldıktan sonra geriye kalan değerdir. Daha detaylı incelenirse fon hesapları, banka dışı kesimin mevduatı, bankalara açılan nakit krediler, açık piyasa işlemleri (net), değerlendirme

Parasal hedefleme yerini enflasyon hedeflemesine bırakmıştır.

hesabı, IMF acil yardım takip hesabı, Hazinesinin IMF'ye olan borcu ve diğer kalemlerin toplamından oluşmaktadır.

TCMB, uygun koşulların oluşmasıyla 2006'ya girerken Para Tabanı ve Net İç Varlıklar gösterge hedefini kaldırdığını ve bunun yerine doğrudan enflasyonun kendisinin performans kriteri olarak değerlendirileceğini duyurmuştur. (bkz: Kutu-3.1)

Diğer bir yenilik ise disponibilite oranlarına son verilmesi olmuştur. Bankaların merkez bankası nezdinde DİBS tutma zorunluluğunun kaldırılmasıyla, bankalara kaynaklarını daha esnek kullanma olanağının sağlanacağını öngören TCMB, Avrupa Birliği Komisyonunun Kasım 2005'te yayınladığı ilerleme raporunda "kamunun finansal kuruluşlara imtiyazlı erişiminin engellenmesi" maddesiyle çelişen disponibilite oranının kaldırılmasıyla AB müktesebatına uyum konusunda önemli bir adım atıldığını belirtmiştir.

Sonuç olarak, Türkiye ekonomisinin 2000-2001 krizi sonrası normalleşme sürecine girmesiyle TCMB, aşamalı olarak fiyat istikrarı hedefine yönelmiştir. Yine bu dönemde enflasyonla mücadelede elde edilen başarı para politikalarına olan güveni artırmış ve enflasyonun güçlü bir nominal çapa haline gelmesini sağlamıştır.

**TCMB
disponibilite
uygulamasına
son vermiştir.**

KUTU 3.1: Parasal Hedefleme

Para arzlarının ekonomiye etkisini değerlendirirken Keynes, ekonomi tam istihdam durumunda değilse para arzını artırarak faizleri indirmenin ve yatırımları artırmanın mümkün olduğunu, dolayısıyla paranın ekonomi üzerinde reel etki yaratabileceğini ancak tam istihdam durumunda faiz hadlerinin para arzındaki artışlara duyarsız kalacağını belirtmiş ve bu duruma Likidite tuzağı adını vermiştir. Keynes'e göre ilk aşamada para arzındaki genişleme, yatırım ve üretimi uyarak gelir artışına ve dolayısıyla da para talebinde bir yükselişe neden olacaktır. Bu ise, gelir düzeyini etkilemek yoluyla halkın para talebini değiştirecek ve para piyasasındaki denge yeniden sağlanacaktır.

Klasiklere göre ise, paranın dolaşım hızının sabit olduğunu kabul edilerek, para arzındaki artışlar kısa dönemde faizleri düşürecek, ancak uzun dönemde fiyatların ve toplam talebin artmasıyla birlikte para talebi ve dolayısıyla da faizler tekrar yükselecektir. Bu nedenle de, enflasyonun engellenebilmesi için para arzındaki artışların kontrol altına alınması gerektiğini ileri sürmektedirler. Keynes bu görüşün tam istihdam durumunda doğru olduğunu, ancak eksik istihdam durumunda artan talebi karşılamaya yönelik olarak üretim de artacağından fiyatların artmayacağını öne sürmüştür.

Parasalcılar ise enflasyonun özünde parasal bir olgu olduğunu ve para arzındaki artışların enflasyon artışına neden olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle de, enflasyonla mücadele için esas yapılması gerekenin para arzındaki artışların önceden belirlenerek bu sınırlara uyulması olduğunu savunmuşlardır. Parasalcı görüşün temsilcisi olan Friedman, gelir düzeyi ve temel ekonomik büyüklükleri açıklayıcılık gücü diğer parasal büyüklüklere göre daha fazla olması ve daha az dalgalanma göstermesi nedeniyle M2'nin para arzının kontrolünde en uygun parasal büyüklük olduğunu öne sürmüştür.¹ Para politikasında fiyat istikrarı amacına yönelik ara hedeflerden biri olan ve miktar teorisine dayalı olan para arzı hedeflemesi 1970'lerde uygulanmaya başlanmıştır. Teorik olarak parasal hedeflemenin enflasyonu düşürücü etki yaratması için öncelikle hedeflenen parasal büyüklükle enflasyon arasında güçlü ve güvenilir bir ilişkinin var olması ve hedeflenen parasal büyüklüğün merkez bankası tarafından kontrol edilebilmesi gerekmektedir.² Daha sonra, merkez bankası para arzında istenilen değişikliği sağlamak için para tabanını değiştirebilir.

Merkez bankası para politikası araçlarını kullanarak parasal taban ya da para çarpanının büyüklüğünü etkilemeye çalışmaktadır. Buna göre açık piyasa işlemleri ve reeskont politikası parasal tabanın büyüklüğünü etkilemeye yönelik para politikası araçları iken, zorunlu karşılık politikası para çarpanının büyüklüğünü denetlemeye yönelik kullanılan bir para politikası aracıdır. Öte yandan, mevduatların türünde, nakit ve mevduat olarak dağıtılan paranın kompozisyonunda veya ticari bankaların fazla rezerv tutma davranışında meydana gelebilecek olan değişiklikler gibi para otoritesinin kontrolü dışında belirlenen faktörler vardır ki, bunlar da para çarpanı üzerinde etkili olmaktadır³.

Kullanılan parasal büyüklük ülkeden ülkeye çeşitlilik gösterebilmektedir. Örneğin, Almanya M3'ü, İsviçre M0'ı kullanmıştır. Avrupa Merkez Bankası da hedef

olarak M3'ü belirlerken¹ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası para tabanı ve net iç varlıklar hedeflemesi yapmıştır. 1990'larda dünya genelinde popülaritesini yitirmeye başlayan bu araç Türkiye'de 2000-2001 krizini takiben IMF ile imzalanan niyet mektubunun ardından uygulanmaya başlanmıştır. TL'yi kontrol amacıyla para tabanı alt ve üst sınırları, döviz kontrol etmek için de Net İç Varlıklar izlenmiştir.

KAYNAKÇA:

- 1 Coşkun Can Aktan, Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi, 2000
- 2 Önder, Timur Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi
- 3 Nuran Gökbudak, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği No:9505

B Ö L Ü M

FİYAT DÜZEYİ

Giriş

Yaşanan kriz ertesinde uygulamaya konulan ekonomik programla birlikte, enflasyon hedefleri arka arkaya dört yıl öngörülenlerin de altında gerçekleşerek 2001'deki %68,5 değerinden 2005'te %7,7'ye gerilemiştir. Bu süreçte, örtük enflasyon hedeflemesi ekseninde, fiyat istikrarı yolunda önemli bir mesafe alınmış ve TCMB'nin güvenilirliği önemli ölçüde yükselmiştir. (bkz: Kutu-4.1) Fiyat istikrarına yönelik koşulların uygun hale gelmesiyle birlikte TCMB, 2006 yılında açık enflasyon hedeflemesine geçme kararı almıştır. Böylece, önümüzdeki dönemde daha öngörülebilir ve şeffaf para politikası kararlarının makroekonomik istikrar ortamına destek vermesi amaçlanmaktadır. Öte yandan, finansal derinliğin henüz arzu edilen düzeye ulaşmamış olması ve hizmet grubu fiyatlarındaki katılığın devam etmesi gibi etmenler, enflasyon hedefi açısından önemli risk oluşturmaktadır.

Enflasyon hedeflemesi, teorik olarak, tahmin edilen enflasyonun hedef enflasyondan yüksek çıkması halinde kısa dönemli reel faizlerin yükselmesi (yani Taylor Kuralı) olarak açıklanabilir. Bu noktada Merkez Bankası, enflasyonla büyüme arasında hangisini öncelikli gördüğüne bağlı olarak politikasını belirleyecektir. Uygulamada ülkeden ülkeye değişiklikler görülmektedir. Türkiye'de enflasyon hedefi hükümet ve TCMB tarafından beklentiler, parasal göstergeler, kamu maliyesi, verimlilik, istihdam, ücretler, döviz kurları, ödemeler dengesi ve içsel enflasyon tahminleri değerlendirilerek belirlenmektedir. Bu doğrultuda, 2006 yılında nokta hedefi olarak %5, belirsizlik aralığı olarak ise aşağı ve yukarı yönde 2 puanlık bir bant belirlenmiştir.

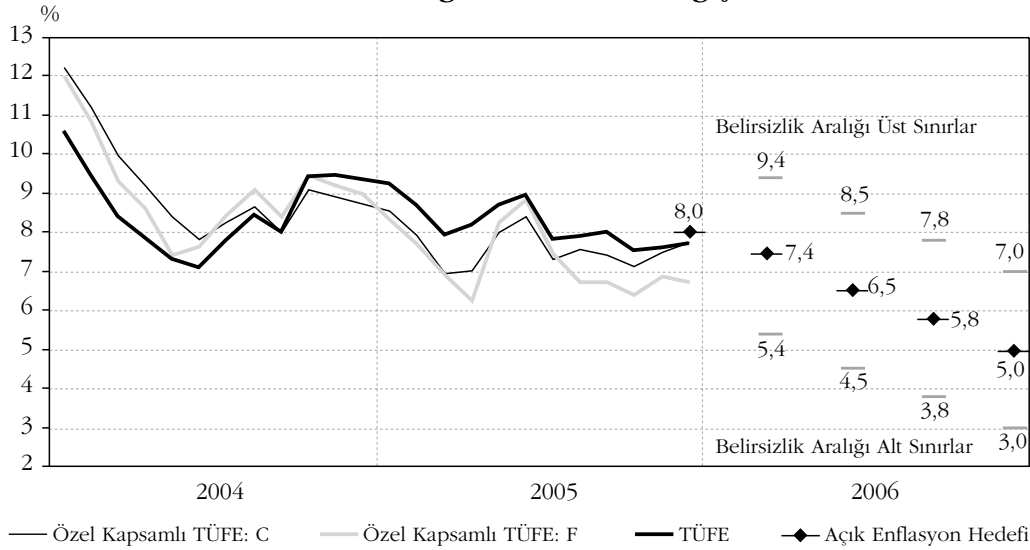
IMF şartlılığı nedeniyle, hedeften 1 puan sapma olması halinde gözden geçirme dönemlerinde IMF ile görüşme yapılması ve sapmanın nedenlerinin kamuoyuna bir raporla açıklanması öngörülürken sapmanın 2 puan olması durumunda yeni önlemler alınması ve bu önlemlerin hem kamuoyuna hem de IMF'ye açıklanması gerekecektir. Olağanüstü bir şok karşısında ise fiyat istikrarını birincil hedef olarak korumakla beraber ekonomik büyümeyi tehlikeye atacak faiz artırımlarından kaçınılacağı belirtilmiştir. Para politikası kontrolünün dışında gerçekleşen geliş-

Türkiye ekonomisi, enflasyonla mücadelede dördüncü yılını da başarıyla geride bırakmıştır.

Mevcut riskler nedeniyle belirsizlik aralığı geniş tutulmuştur.

meler sonucu enflasyon hedefinden büyük oranda ve uzun süreli sapma görülmesi halinde ise hedef değişecek ve hükümetle yeni bir enflasyon hedefi oluşturulacaktır. Ancak geçici şoklar orta vadede enflasyon hedefini değil yalnızca kısa vadede enflasyon tahminlerini değiştirecektir. Dolayısıyla olağanüstü şoklar görülmemesi durumunda enflasyon hedefinin değiştirilmeyeceği taahhüt edilmiştir.

Açık Enflasyon Hedefleri ve Özel Kapsamlı TÜFE Göstergeleri (Yıllık % Değişim)

Özel Kapsamlı TÜFE C: Enerji Fiyatları Hariç
 Özel Kapsamlı TÜFE F: Enerji, Alkollü İçecekler, Tütün Ürünleri, Fiyatları Yönetilen/Yönlendirilen, Dolaylı Vergiler Hariç
 Kaynak: DİE

4.1 Tüketici Fiyatları

1994 yılı temelli önceki endeksin kapsamı, toplumun tüketim kalıplarındaki değişikliklere bağlı olarak referans düzeyi 2003 yılı olarak değiştirilmiştir. Yenilenen endekste, gıda içki ve tütün harcamaları iki gruba ayrılmış ve haberleşme başlığı altında da yeni bir harcama grubu ilave edilmiştir. Bununla birlikte, konut ve kira kaleminin ağırlığı önemli ölçüde azalırken, elektrik, doğalgaz ve akaryakıt ürünleri gibi enerji kalemlerin ağırlıkları artmıştır. Yapılan bu değişikliklerle birlikte yeni endeks, öncekine kıyasla, döviz kuru ve petrol fiyatlarındaki değişimlere karşı daha hassas hale gelmiştir.

2005 yılında enflasyon sepetinin kapsamı ve içeriği değiştirilmiştir.

Ana Harcama Grupları	Ana Grup Ağırlıkları	
	1994 Endeksi	2003 Endeksi
1- Gıda ve alkolsüz içecekler	31.09	29.42
2- Alkollü içecekler ve tütün	-	4.67
3- Giyim ve ayakkabı	9.71	8.09
4- Konut ve kira	25.8	16.91
5- Ev eşyası	9.35	6.47
6- Sağlık	2.76	2.71
7- Ulaştırma	9.30	10.42
8- Haberleşme	-	4.82
9- Eğlence ve kültür	2.95	3.60
10- Eğitim	1.59	2.15
11- Lokanta ve oteller	3.07	5.87
12- Çeşitli mal ve hizmetler	4.38	4.87
Toplam	100	100

Kaynak: DİE

Para politikalarını belirlerken geçici şokların etkisinde gerçekleşen enflasyon oranına değil bu şoklardan arındırılmış bir enflasyon göstergesine ihtiyaç duyulmaktadır. Para politikalarının sonuçlarının da daha net bir şekilde izlenebilmesi ve yorumlanabilmesi için tüm dünyada çekirdek enflasyon kavramı giderek önem kazanmaktadır. Çekirdek enflasyonun kapsamı ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte Türkiye ekonomisi için fiyatları dışsal olarak belirlenen çeşitli kalemlerin endeksten çıkartılması yoluyla elde edilen yedi farklı Özel Kapsamlı TÜFE göstergesi hazırlanmıştır. Bu göstergeler sırasıyla; (A) mevsimlik ürünler hariç TÜFE, (B) işlenmemiş gıda ürünleri hariç TÜFE, (C) enerji hariç TÜFE, (D) enerji ve işlenmemiş gıda ürünleri hariç TÜFE, (E) enerji, alkollü içkiler ve tütün ürünleri hariç TÜFE, (F) enerji, alkollü içkiler, tütün ve fiyatları yönetilen/yönlendirilen diğer ürünler ve dolaylı vergiler hariç TÜFE ve (G) enerji, alkollü içkiler, tütün ürünleri, fiyatları yönetilen/yönlendirilen diğer ürünler, dolaylı vergiler ve işlenmemiş gıda ürünleri hariç TÜFE endeksi olarak kullanılmaktadır.

TÜFE'ye ilişkin %5 olarak belirlenen 2006 hedefine ulaşılması, petrol fiyatlarındaki artışın ve hizmet fiyatlarındaki katılığın devam etmesi nedeniyle, geçmiş yıllara göre güç olacaktır. Petrol fiyatlarındaki yükselişlerin etkileri ve kira fiyatlarındaki mevcut eğilim göz önünde bulundurulduğunda, yılsonu hedefinin bir miktar aşılabacağı tahmin edilmektedir. Sepetteki ağırlıkları itibarıyla, enflasyon artışının her zaman en önemli bileşenleri olan bu kalemler 2005 yılında enflasyon üzerinde belirleyici rol oynamışlardır. Söz konusu dönemde, konut ve kira kalemi yılso-

Hizmetler grubundaki fiyat katılığı ve petrol fiyatlarındaki yükselme eğilimi enflasyon hedefinin önündeki en temel risklerdir.

nu itibariyle yıllık olarak %9,9 artarken ulaştırma kalemi %11 artmış ve bu iki kalem, %7,7 olarak gerçekleşen TÜFE'nin üzerinde artış göstermiştir. Sadece bu iki kalemin enflasyon oranına yaptığı katkılara bakıldığında, TÜFE'deki artışın yaklaşık %40'ından sorumlu oldukları görülmektedir.

2004 yılının başından bu yana %80'e yakın bir artış gösteren petrol fiyatlarının 2005 yılı enflasyonuna katkısının yaklaşık 1,5 ila 2 puan arasında olduğu tahmin edilmektedir. 2005 yılı genelinde Türk lirasının dolar karşısında değer kazanmış olması petrol fiyatları artışının TÜFE enflasyonuna etkisini bir ölçüde sınırlamıştır. 2006 yılında, petrol fiyatlarındaki artış oranının 2005 yılına kıyasla düşük olması beklenmekle birlikte, genel TÜFE'ye katkısının 1 ila 1,5 puan civarında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Konut ve kira kaleminde geçmişe endeksleme eğiliminin fiyat artışlarında halâ belirleyici olduğu görülmektedir. Bu eğiliminin kırılmaması söz konusu kalemdeki enflasyon düşüş eğiliminin önümüzdeki dönemde de enflasyon sepetindeki diğer gruplara göre daha yavaş seyretmesi ve genel TÜFE enflasyonunun üzerinde artması beklenmektedir.

Gıda ile giyim kalemlerinin sepet içerisindeki ağırlıklarının %37,5 olması nedeniyle, söz konusu gruplarda yaşanan gelişmeler enflasyon üzerinde belirleyici bir nitelik taşımaktadır. Ancak, 2005 yılı genelinde bu kalemlerdeki gelişmeler yılsonu enflasyon hedefiyle uyumlu bir seyir izlemiştir. Giyim ve ayakkabı grubu fiyat artışları sınırlı kalmış ve 2005 yılı sonu itibariyle 12 aylık ortalama fiyat artışı yalnızca %3,6 olarak gerçekleşmiştir. Sezon sonu indirimler nedeniyle Ocak-Mart ve Temmuz-Ağustos döneminde fiyat düşüşleri görülürken yaz sezonu başında %8-9'a yakın aylık fiyat artışları görülmüş fakat kış sezonuna girerken aynı oranda yüksek artışlar görülmemiştir. 2006 yılında da, söz konusu mevsimselliğin devam etmesi ve bu kalemdeki fiyat gelişmelerinde önemli bir değişiklik yaşanmaması beklenmektedir. Gıda ve alkolsüz içki fiyatları da 2005 yılında ortalama %4,9 oranında oldukça sınırlı bir artış gerçekleştirmiş ve enflasyon artışına katkısı 1,4 puan olmuştur. Öte yandan, lokanta ve otel hizmetleri fiyatları ise 2005 yılında ortalama %14,4 artış göstererek 0,9 puan katkıda bulunmuştur.

**Türk Lirasındaki
değerlenme
maliyet kaynaklı
fiyat artışlarını
sınırlamıştır.**

**Konut ve kira
fiyatlarının 2006
yılında da hedefin
üzerinde artması
beklenmektedir.**

**Gıda ile giyim har-
cama gruplarında-
ki artışlar enflas-
yondaki düşüşü
desteklemiştir.**

Alkollü içecekler ve tütün kalemi, Ağustos ve Aralık aylarında yapılan vergi artışları nedeniyle, Ocak-Aralık döneminde ortalama %13,5 yükselerek genel endeksin çok üzerinde bir artış sergilemiş, ancak sepet içerisindeki payının düşük bir seviyede olması nedeniyle TÜFE'ye katkısı 0,7 puanla sınırlı kalmıştır. Ev eşyaları kalemindeki enflasyon artışı, TÜFE artışının altında kalırken sağlık kalemi, ilaç fiyatlarının düşmesine bağlı olarak Temmuz ayında fiyat düşüşü yaşamış ve Aralık ayına kadar olan dönemde de belirgin bir artış sergilememiştir. Haberleşme alanında önemli bir fiyat artışı kaydedilmezken, eğitim kalemi fiyatları 12 aylık dönemde ortalama %13,3 artışla TÜFE artışının üzerinde gerçekleşen bir diğer kalem olmuş ve 0,3 puanlık katkı yapmıştır. Ancak, 2004 ile karşılaştırıldığında bu kalemdeki fiyat artış oranlarının gerilediği görülmektedir. Nitekim, 2004 yılı Aralık ayında %17,8'lik olan yıllık artış oranı 2005 yılında %7,2'ye düşmüştür.

TÜFE'nin diğer alt kalemlerinde yaşanan gelişmeler de genel olarak olumludur.

TÜFE* (%)	ARALIK		OCAK-ARALIK (Ortalama)	
	Büyüme	Katkı	Büyüme	Katkı
2005				
(29.42) Gıda ve Alkolsüz İçecekler	4.9	1.4	4.9	1.4
(4.67) Alkollü İçecekler ve Tütün	27.9	1.4	13.5	0.7
(8.09) Giyim ve Ayakkabı	-0.1	0.0	3.6	0.3
(16.91) Konut ve Kira	9.9	1.7	10.7	1.8
(6.47) Ev Eşyası	6.3	0.4	7.2	0.5
(2.71) Sağlık	-0.4	0.0	4.2	0.1
(10.42) Ulaştırma	11.0	1.2	15.3	1.6
(4.82) Haberleşme	1.7	0.1	1.7	0.1
(3.6) Eğlence ve Kültür	6.6	0.2	7.5	0.3
(2.15) Eğitim	7.2	0.2	13.3	0.3
(5.87) Lokanta ve Oteller	15.0	0.9	14.4	0.9
(4.87) Çeşitli Mal ve Hizmetler	8.5	0.4	6.8	0.3
(100.00) TOPLAM	7.7	7.7	8.2	8.2

Kaynak: DİE

*2003=100, bir önceki senenin aynı dönemine göre değişim.

Parantez içerisindeki veriler alt kalemlerin toplam endeks içindeki ağırlığını göstermektedir.

4.2 Üretici Fiyatları

ÜFE'deki fiyat artışları 2005 yılında beklenenin çok altında gerçekleşmiştir. Petrol fiyatlarının girdi maliyetleri yoluyla ÜFE üzerinde önemli bir etkisi olmasına karşın gerçekleşen fiyat artışları daha düşük olmuştur. Diğer bir deyişle, 2005 yılı Ocak-Aralık döneminde petrol fiyatları geçen yılın aynı dönemine kıyasla ortalama olarak %41 artarken ÜFE

ÜFE, 2005 yılında hızla düşerek yıl sonu itibarıyla %2,7'ye gerilemiştir.

artışı %6 ile sınırlı kalmıştır. Bunun ardındaki başlıca etmenler ise, tarım fiyatlarının olumlu seyretmesi ve petrol fiyatlarından maliyetlere geçişkenlik etkisinin, geçmiş dönemlere kıyasla, imalât sanayii genelinde azalması olarak sıralanabilir. Anılan dönemde tarım fiyatları, mevsimselliğin de etkisiyle, yalnızca %1,7 artmıştır. Öte yandan, ortalama %7,6 yükselen imalât sanayii fiyatlarında en belirgin artış, %28'lik bir sıçrama gösteren kok kömürü ve rafine petrol ürünleri alt sektöründe yaşanmıştır. Petrol fiyatlarındaki gelişmelere koşut olarak ortaya çıkan bu durum, diğer sektörlerde çok daha sınırlı gerçekleşmiş olmakla birlikte, maliyetlerdeki yükseliş olasılığının, gecikmeli etkiler nedeniyle, önümüzdeki dönemde de devam etmesi beklenmektedir.

Yatırım harcamalarında, özellikle de inşaat sektöründe, yaşanan canlanma metalik olmayan mineral maddeler ile metalik eşya kalemlerinde fiyat artışına yol açmakla beraber, söz konusu kalemlerin ÜFE içindeki ağırlıklarının düşük olması nedeniyle genel endeks üzerinde belirgin bir etkide bulunmamışlardır. Makine-teçhizat kalemindeki fiyat artışları da yatırımdaki canlanmanın bir diğer göstergesi olmuştur. 2005 yılına ait üçüncü çeyrek GSYİH verilerine bakıldığında, 2004'ün aynı dönemine göre kamunun makine teçhizat yatırımlarını %60, özel sektörün ise %13,5 dolayında artırdığı görülmektedir. Bu canlanma makine teçhizat sektöründeki fiyatların Ocak-Aralık döneminde ortalama %7 civarında yükselmesini de beraberinde getirmiştir. Benzer bir tablo bina inşaatı için de söz konusudur. Bunlara ek olarak, tekstil ve giyim sektörlerinde iç talep yetersizliğine bağlı üretim azalışı nedeniyle ham madde talebinin düşmesi, bu kalemlerdeki fiyat artışlarını ciddi ölçüde engellemiştir. Söz konusu sektörlerin fiyatlarında gözlenen durgunluğun bir diğer nedeninin ise, Türk lirasındaki değerlenmenin ithal girdi maliyetlerini görece düşürmesi olduğu düşünülmektedir.

Diğer taraftan, elektrik, gaz ve su kaleminde 2005 yılı genelinde fiyatlar ortalama %0,9 oranında gerilemiştir. Ancak, petrol fiyatlarında gözlenen yükselişlere rağmen, enerji fiyatlarının uzun süre düşük kalması beklenmemektedir. Diğer bir deyişle, doğal gaz fiyatlarının petrol fiyatlarına göre belirlenmesi ve elektrik üretiminde doğal gazın yoğun bir biçimde kullanılması, önümüzdeki dönemde sektörde yukarı yönlü fiyat ayarlamalarını gündeme getirebilecektir.

Yatırım harcamalarına olan talebin devam etmesi fiyatlara da yansımıştır.

Enerji sektörü fiyatlarının düşük seyretmesi girdi maliyetlerini olumlu etkilemiştir.

ÜFE* (%)	ARALIK		OCAK-ARALIK (Ortalama)	
2005	Büyüme	Katkı	Büyüme	Katkı
(20.65) Tarım	3.0	0.7	1.7	0.4
(1.51) Madencilik ve Taşocakçılığı	9.6	0.1	11.2	0.2
(72.07) İmalat Sanayi	3.2	2.3	7.6	5.4
Gıda	1.5	0.2	7.0	0.9
Tekstil	-5.9	-0.4	-0.9	-0.1
Petrol Ürünleri	21.6	1.9	28.0	2.4
Kimyasal Ürünler	-8.6	-0.4	2.5	0.1
Ana Metal	-1.9	-0.1	-0.5	0.0
Makine Teçhizat	3.2	0.1	6.9	0.3
(5.77) Elektrik Gaz ve Su	-8.4	-0.4	-0.9	0.0
TOPLAM	2.7	2.7	6.0	6.0

Kaynak: DİE

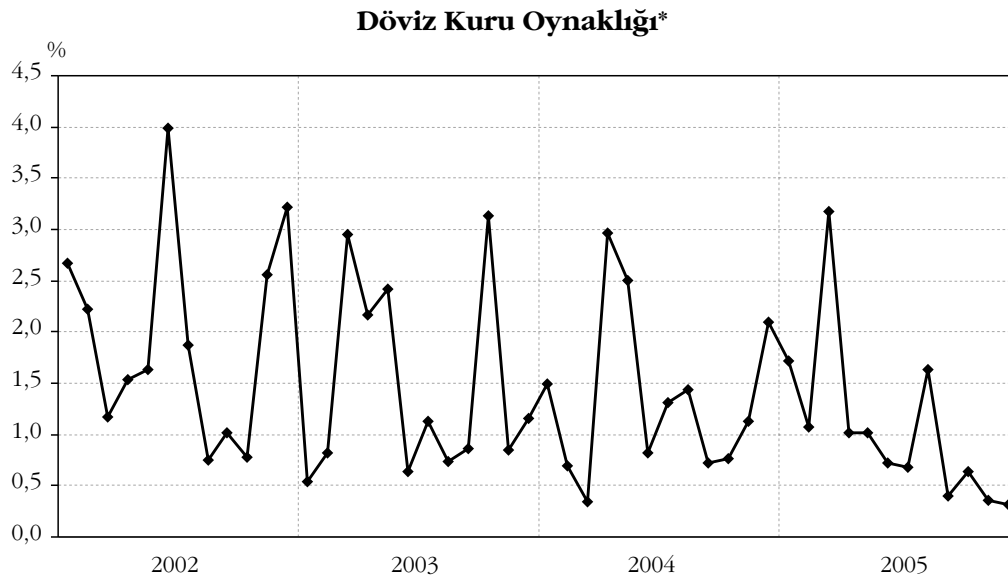
*2003=100, bir önceki senenin aynı dönemine göre değişim.

Parantez içerisindeki veriler sektörlerin toplam endeks içindeki ağırlığını göstermektedir.

4.3 Döviz Kurları

Bilindiği üzere, 2001 krizinin ardından döviz kuru sisteminde de değişikliğe gidilmiş ve dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Ancak TCMB, döviz kurlarında aşırı oynaklık gördüğü zaman müdahale edeceğini bildirmiş ve 2002 yılından 2005 yılı sonuna kadar üç tanesi satım yönünde olmak üzere toplam 16 kez döviz müdahalesi gerçekleştirmiştir. Söz konusu müdahaleler bilinen oynaklık göstergeleriyle birebir ilişki sergilememekle birlikte, zamanlamaları ekseriyetle oynaklığın ortaya çıkmasını takip eden birkaç dönem içerisinde denk gelmektedir.

Yapılan müdahalelerle döviz kuru-nun oynaklığı azalmaktadır.

*Oynaklık ölçütü olarak döviz kurundaki ay-ici standart sapma değerinin o ayın ortalama kur değerine oranı kullanılmıştır.

Kaynak: TCMB, TÜSİAD Hesaplamaları

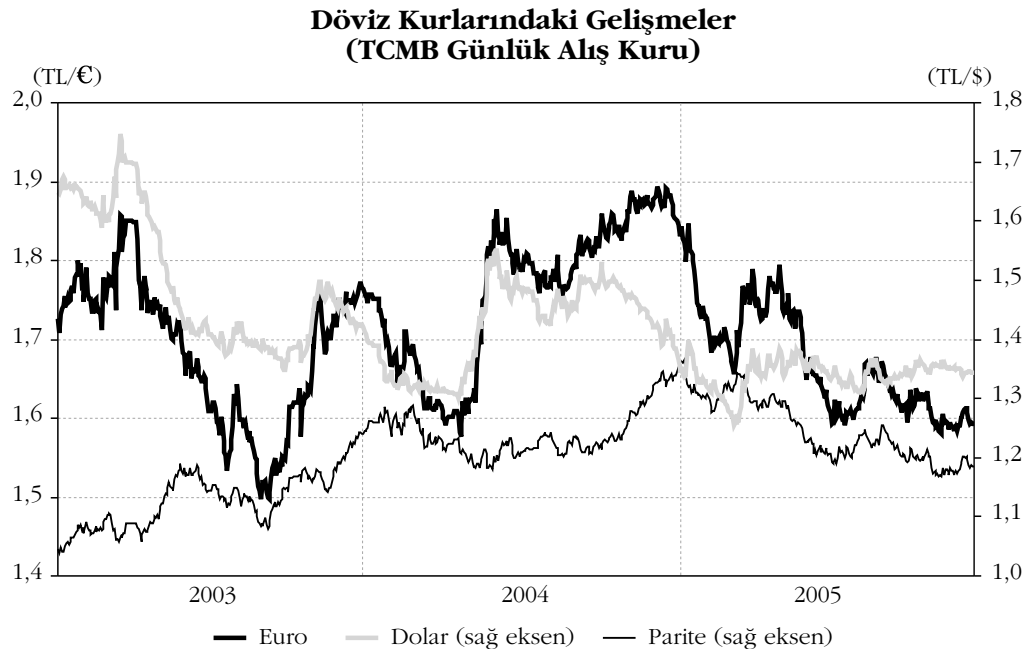
Diğer bir deyişle, oluşan dalgalanmaların geçici olması durumunda TCMB herhangi bir girişimde bulunmamakta, kalıcı bir niteliğe bürünmesi halinde söz konusu müdahaleleri gerçekleştirmektedir. Bunların sonucunda, döviz kurundaki aşırı değer kaybının önüne geçilmiş ve 2005 yılının birinci üç aylık dönemini takiben dolar kuru 1,35 seviyelerinde tutunmuştur.

TCMB ayrıca, 2002 yılından bu yana döviz alım ihaleleri ile de rezerv birikimi yapmıştır. 2001 yılı sonu itibariyle 18,7 milyar dolar seviyesinde olan döviz rezervleri, 2005 yılı Aralık ayı sonu itibariyle 50,5 milyar dolara ulaşmıştır. TCMB, 2006 yılında da ihalelere devam edeceğini, günlük alım sınırını ise 15 milyon dolardan 20 milyon dolara çıkarttığını ve %200 oranındaki opsiyon hakkıyla beraber 60 milyon dolarlık alım sınırı olduğunu duyurmuştur. Kısa vadeli dış borç stokuna kıyasla rezervlerin henüz arzu edilen düzeyde olmaması nedeniyle, döviz birikiminin önümüzdeki dönemde de devam edeceği düşünülmektedir.

Döviz kurlarının 2003 yılı başından itibaren hareketlerine bakıldığında ise doların 2003 yılı ilk çeyreğindeki 1,60-1,70 aralığındaki seviyesine geri dönmediği görülmektedir. Bu değer kaybının en önemli nedeni olarak ABD'nin gittikçe artan bütçe ve cari açığı görülmektedir. Ancak, özellikle Çin'in yüksek oranda dolar rezervi biriktirme eğilimi bu düşüşün daha sert olmasını engellemiştir.

**Merkez bankası
döviz rezervleri
rekor seviyelere
ulaşmıştır.**

**2005 yılında
euro/dolar paritesi
dolar lehine
gelişmiştir.**

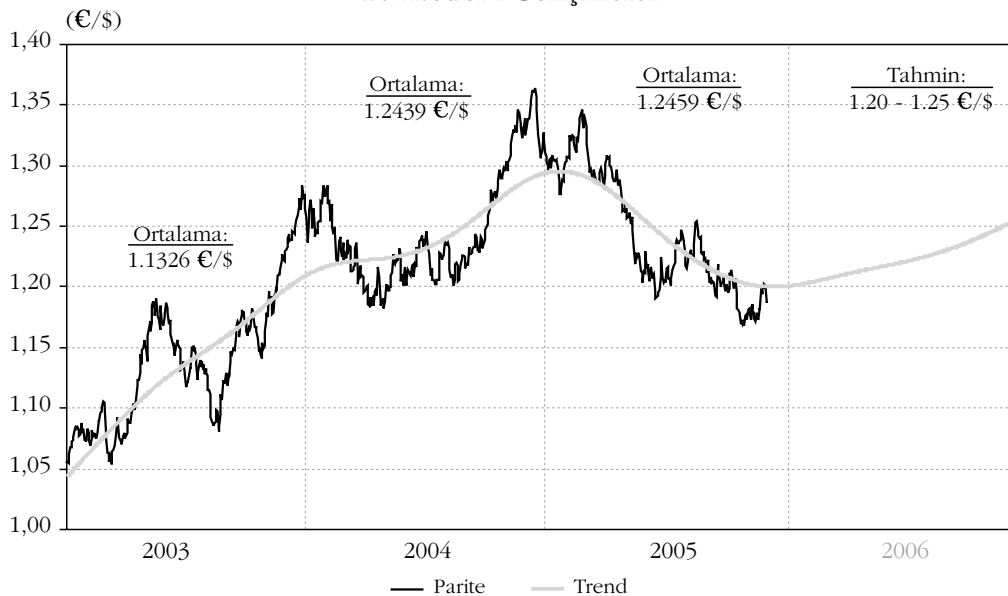
Kaynak: TCMB

Euro ise 1,72 seviyesinden başladığı 2003 yılında, üçüncü çeyrek itibarıyla ortalama 1,56 seviyesine düşmüş, ancak 2004 yılının son döneminde ise 1,80 seviyesini de geçerek en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Öte yandan bu yükselişin, Avrupa ekonomisinin iç dinamiklerindeki iyileşmeden değil, doların değer kaybetmesi nedeniyle yatırımların Euro'ya kaymasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim, Euro bölgesindeki ekonomik durgunluk nedeniyle Euro'daki zayıflık 2005 yılı genelinde de devam etmiş ve yıl sonunda 1,5875 YTL seviyesine gerilemiştir. Dolar kuru ise yılı 1,3418 YTL değeriyle tamamlamıştır.

2006 yılında, gelişmiş ekonomilerdeki faiz artışı eğilimlerine paralel olarak, gelişmekte olan piyasalara yönelik sermaye girişinin azalması muhtemeldir. Ancak, söz konusu miktarın kurlar üzerinde baskı yaratacak boyutta olmayacağı tahmin edilmektedir. Yine de Türkiye ekonomisindeki cari açığın ulaştığı düzey dikkate alındığında kritik öneme sahiptir. Bu çerçevede, gelecek dönemde Türk lirasının mevcut seviyesinden ciddi bir sapma göstermeyeceği söylenebilir. Verimlilikteki artış ile enflasyondaki düşüşün yavaşlamasına paralel olarak Türk lirasının 2006 yılında reel olarak değer kaybetme eğilimine girmesi beklenmektedir. Öte yandan, euro/dolar paritesindeki gelişmelerin ise 2006 yılı başından itibaren euro lehine döneceği tahmin edilmektedir.

**Türk Lirası
güçlü konumunu
önümüzdeki
dönemde de
koruyacaktır.**

Paritedeki Gelişmeler

Kaynak: Reuters, TÜSİAD Ekonomik Araştırmalar Bölümü Hesaplamaları

KUTU 4.1: Para Politikalarında Fiyat İstikrarı Hedefi

İktisat literatürüne bakıldığında para politikalarıyla ilgili olarak başlıca iki ekonominin savıyla karşılaşırız. Keynesyenler, enflasyon artışının işsizlik oranında düşüşü sağlayacağını iddia ederken, parasalcılar (monetaristler) para politikalarının işsizliği düşürmede kullanılmasının sadece enflasyonu aşırı artıracığını, uzun dönemde de işsizlik oranının tekrar eski seviyelerine çıkacağını öne sürerek para politikalarının sadece fiyat istikrarını sağlamaya çalışması gerektiğini vurgulamışlardır.

Uygulamalara bakıldığında ise A.B.D. merkez bankasının (FED) 1979-1982 dönemini içeren darboğaz sonrası, Keynesyen olarak değerlendirilebilecek bir yaklaşımla, işsizlik, üretim, ücretler ve fiyatlar üzerine eğildiği görülmektedir. Diğer taraftan Alman Bundesbank tarafından yönlendirilen Avrupa'daki merkez bankalarının ise bu konuda parasalcı görüşe yakınsayarak para politikalarının amacını sadece "fiyat istikrarının sağlanması" olarak belirlediği görülmektedir. Günümüzde birçok ülkede yaygınlık kazanan ve TCMB tarafından da uygulanan bu politikanın avantajlarını şöyle sıralayabiliriz:

- Uzun dönemdeki üretim miktarı, potansiyel seviyesinin etrafında hareket eder ve mevcut potansiyel üretim seviyesi değişmedikçe para politikaları ile kısa dönem için sağlanan üretim artışı uzun dönemde sürdürülebilir olamaz. Bu nedenle, merkez bankalarının fiyat istikrarı gibi ulaşabileceği hedeflere yönelmesi ekonomik istikrar ve öngörülebilirlik sağlayacağından daha etkin ve faydalı bir işlev görür. Özellikle Türkiye gibi ciddi boyutlarda bir enflasyon geçmişine sahip ülkelerde bu öngörülebilirliğin sağlanması gerek yatırım gerekse tüketim kararlarının daha sağlıklı bir zeminde gerçekleşmesine olanak tanır. Sayıları gittikçe artan ülke örnekleri fiyatlardaki istikrarlı gidişin özel sektör beklentilerini belirlemede de en iyi nominal çapa olduğunu göstermektedir. Türkiye için yapılan çalışmalar (bkz. TÜSİAD Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri Raporu, 2002) ve de en önemlisi, 2002-2004 yılında elde edilen ekonomik başarı, ülkemiz açısından da, bu durumun açık bir kanıtıdır.
- Fiyat istikrarı hedefinin sağlanmasıyla birlikte, enflasyonun sebep olduğu gelir dağılımındaki bozulma da kısmen azalır.
- Yıllardır Türk Lirasına olana güvensizliğin bir sonucu olarak görülen dolarizasyon yerini tekrar Türk Lirasına bırakır ki (ters para ikamesi) bu da merkez bankasının para politikalarında daha fazla kontrol sahibi olmasını sağlar, senyoraj gelirini artırır ve artan TL miktarıyla reel faizlerin düşmesine olanak tanıyarak yatırım ortamının iyileşmesine katkıda bulunur.

Bununla birlikte söz konusu politikanın bazı dezavantajları da yok değildir:

- Fiyat istikrarına ulaşma yolunda ilerleyen ülke ekonomisinin üretim düzeyinde zaman zaman iniş çıkışlar yaşanabilmektedir. Yukarıda söz edildiği üzere 1980'lerde fiyat istikrarına odaklanan ve merkez bankalarının hiçbir zaman enflasyonist olmayan sürdürülebilir büyümeden daha fazlasını finanse etmediği

Avrupa’da toparlanma süreci ABD’den daha yavaş gerçekleşmiş ve işsizlik 1970’lerden beri sorun olmaya devam etmiştir¹. Her ne kadar para politikalarının yapısal işsizliği azaltamayacağı deneyimlerle kanıtlanmışsa da konjonktürel işsizliğin azaltılmasında para politikalarının etkili olabileceği görülmüştür. Ancak, şu an Türkiye’nin genel durumuna bakıldığında konjonktürel değil yapısal işsizlik oranının çözülmesi gerektiği görülmektedir.

- Diğer bir dezavantaj ise fiyat istikrarına odaklanmış sıkı para politikasının kısa vadede cari işlemler açığını artırarak ödemeler dengesi problemine yol açmasıdır. Bu durum Türkiye ekonomisinde de net bir biçimde gözlenebilmekle birlikte, ekonomik temellerin güçlü olması neticesinde söz konusu açığın finansmanında herhangi bir sorun yaşanmamaktadır. Bununla birlikte, Türkiye ekonomisinde önümüzdeki dönemde ani bir sermaye çıkışı yaşanması ve/veya ekonominin finansman sıkıntısı içerisine girmesi de beklenmediğinden, mevcut durum ciddi boyutta bir endişe teşkil etmemektedir.

(1) James Tobin, Monetary Policies: The concise Encyclopedia of Economics çevrim içi kaynak: www.econlib.org/library/Enc/MonetaryPolicy.html

B Ö L Ü M

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

Giriş

Dünya ekonomisi 2004 yılında kaydettiği %5,1'lik büyümeyeyle son 30 yılın en iyi performansını sergilemişti. 2005 yılında %4,3 olması beklenen büyüme ise 2004 yılından az olmakla birlikte yüksektir¹. 2005 yılı özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından olumlu bir yıl olmuştur. Gelişmiş ülkelerde enflasyon ve buna bağlı olarak faiz oranlarının düşmesiyle oluşan likidite fazlası ve eskiye göre risk almaya daha yatkın piyasaya oyuncuları gelişmekte olan ülkelerin görece daha yüksek getirili piyasalarına yönelmiştir. Çoğu zaman verimsiz kullanılan bu sermaye girişleri, özellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından, bu sefer daha etkin değerlendirilmiştir.

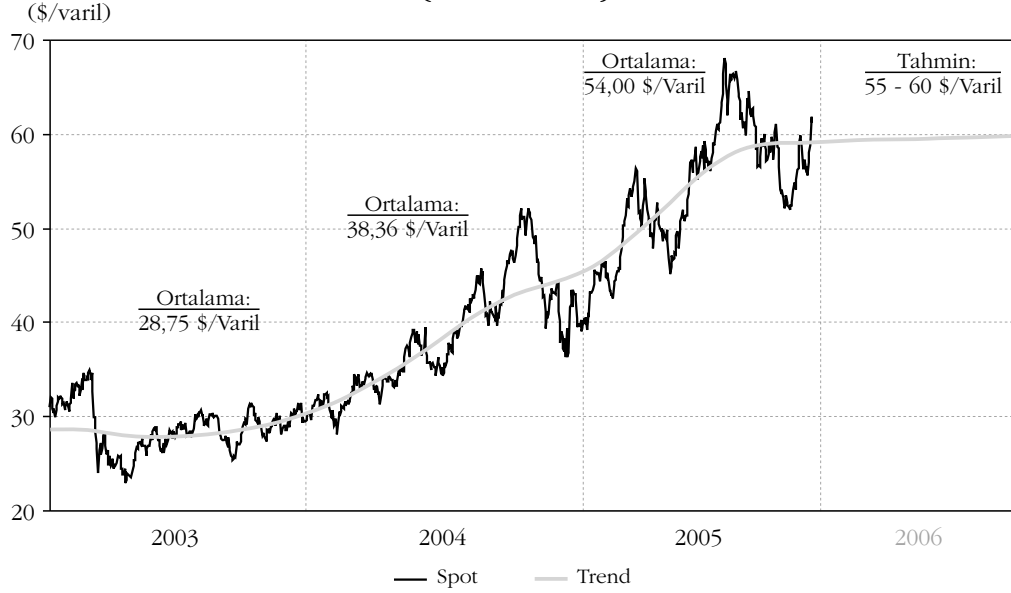
2005 yılında yaşanan başlıca olumsuz gelişme, ikinci çeyrekte genel olarak bir durgunluğa neden olan petrol fiyatlarındaki artıştır. Başta rafine edilmiş ürünler olmak üzere, diğer enerji ürünlerinin fiyatlarını da beraberinde yukarı çeken bu artışa rağmen OECD ülkeleri genelinde büyüme devam etmiştir. Petrol fiyatlarının artmasının ardındaki temel neden ise, dünya çapında artan petrol talebinin arz tarafında kapasiteyi zorlayan bir düzeye ulaşması olmuştur. Talep tarafında bir azalmanın olmayacağı ve arzı rahatlatacak rafineri yatırımlarının zaman alacağı düşünüldüğünde, petrol fiyatlarının düşmesi orta vadede pek mümkün görünmemektedir. Yine de yüksek fiyatlar, Amerikan ekonomisi hariç, dünya genelinde çekirdek enflasyon oranları üzerinde beklenildiği kadar olumsuz bir etki yaratmamıştır. Ancak, uluslararası fiyatlar, enerji fiyatları yüzünden, sonradan meydana gelecek bir artış, 2006 yılında gözetilmesi gereken bir risk unsuru olmaya devam edecektir. Böyle bir durum, çoğu ülkenin enflasyon oranlarını tekrar aşağı çekmek için sıkı para politikalarına yönelmesine ve nihayetinde (2005 yılında yaşadığımız likidite arzındaki artışın tersine) uluslararası sermaye piyasalarında bir likidite daralmasına neden olacaktır. 2006 yılında dünya ekonomisindeki gelişmeler, hiç şüphesiz Türkiye'nin ödemeler dengesinin şekillenmesinde önem kazanacaktır.

2005 yılında dünya ekonomisinin büyüme hızı yavaşlamakla birlikte yüksek olmuştur.

Petrol fiyatlarındaki artış genel olarak enerji fiyatlarını da yukarı çekmiştir ve 2006 için önemli bir risk unsuru olmaya devam etmektedir.

(1) IMF Regional Economic Outlook, Ekim 2005.

Petrol Fiyatlarındaki Gelişmeler (Brent Petrol)

Kaynak: Reuters, TÜSİAD Ekonomik Araştırmalar Bölümü Hesaplamaları

5.1 Dış Gelişmeler

2006 yılı için söz konusu olan diğer bir risk, küresel cari işlemler dengesizlikleridir. Genel olarak ihracatçı ülkelerde çok yüksek cari işlem fazlalarına, ithalatçı ülkelerde ise çok yüksek cari işlem açıklarına rastlanmaktadır. Bunlar arasında en dikkat çekici olanları 2005 sonunda milli gelire oran olarak %6 civarında cari işlemler fazlası vermesi beklenen² Çin ve cari açığının milli gelire oranı 2007'de %7'ye ulaşması beklenen³ Amerikan ekonomileridir. Özellikle dolar cinsinden varlıklara olan ilginin azalması, ABD'yi ve beraberinde de gelişmekte olan ekonomileri zor durumda bırakacak bir risktir.

Bunların yanında uzun dönem faiz oranlarını olumsuz yönde etkileyebilecek diğer her türlü gelişme, faiz oranlarına hassaslık gösteren ve şu anda çoğu gelişmiş ülkede dikkatle takibe alınan emlak piyasalarını sıkıntıya sokabilecektir. Tüm bu risklere rağmen 2006 yılında büyümenin 2005 yılının biraz üzerinde %4,75 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir⁴.

Küresel cari işlemler dengesizlikleri ve uzun dönemli faiz oranlarında olumsuz bir gidişat 2006 yılı için varolan diğer risk unsurlarıdır.

(2) IMF Asia-Pasific Regional Outlook, Eylül 2005

(3) OECD Economic Outlook No:78

(4) IMF Global Context and Regional Outlook for Latin America and the Caribbean, Ekim 2005

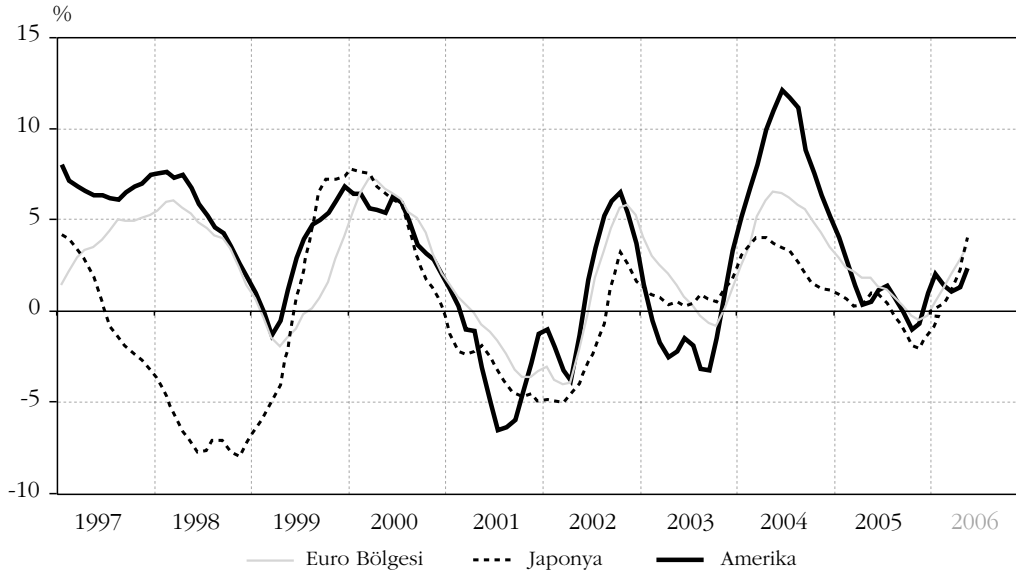
Japonya, Euro bölgesi ve ABD özelinde 2006'nın ilk çeyrek büyüme beklentileri için OECD'nin Bileşik Öncü Göstergelerinden yararlanmak mümkündür. Ekonomik faaliyetlerin dönüm noktalarının (tepe yada dip) önceden belirlenebilmesi amacıyla oluşturulan bu gösterge, GSYİH gibi makroekonomik verilerin artış ve azalışına dair ipucu vermektedir. Buna göre, 2006'nın ilk çeyreği için Japonya ve Euro bölgesindeki ekonomik faaliyetlerde bir artış beklenmekte, ancak canlanmanın Japonya için daha kuvvetli olması öngörülmektedir. Amerikan ekonomisi için ise aynı hızda artan bir canlılık söz konusu değildir.

Hem cari açığı, hem de kasırga ve askeri harcamaların beslediği bütçe açığı artan Amerikan ekonomisinin herşeye rağmen 2005 yılı sonunda %3,5 büyümesi beklenmektedir.

Japonya ve Euro bölgesi ülkelerinin ekonomik faaliyetlerinde canlanmanın devam etmesi beklenmektedir.

Tüm olumsuzluklara rağmen ABD ekonomisi 2005 yılında büyümeye devam etmiştir.

Bileşik Öncü Göstergeler*

* Yıllıklandırılmış altı aylık % değişim

Kaynak: OECD

Arka arkaya yaşanan kasırga felaketleri ve paralelinde artan petrol fiyatları Amerikan ekonomisinin 2005 yılı büyüme oranını beklendiği kadar olumsuz etkilememiştir. Şu ana kadar, artan enerji fiyatlarının ücretlere yansımaları sınırlı kalmış fakat özel tüketim harcamaları deflatörü yoluyla ölçülen enflasyon oranında bir miktar artış gözlenmiştir⁵. Önümüzdeki birkaç dönem boyunca da çekirdek enflasyon oranında ılımlı bir artış öngörülmekte ve 2005 yılı sonu için tüketici fiyat endeksinin

(5) OECD Economic Outlook No:78

%3,1 civarında olması beklenmektedir. Bunun yanında kasırgalardan olumsuz etkilenen imalât sanayii Ekim ayında tekrar toparlanmış ve sanayi üretimi önceki seviyelerine geri dönmüştür⁶. İşsizlik oranı ise yıl sonuna doğru azalarak uzun dönem seviyesi olan %5'e doğru gerilemiştir.

Önceki yıllarda baş gösteren durgunluktan kurtulmak amacıyla kullanılan genişleyici parasal politikalar 2005 yılında olumlu sonuç vermiştir. Başta özel tüketim harcamaları olmak üzere, yurtiçi talepte artış görülmüştür. Ancak, genişleyici para politikaları sonucu piyasalarda oluşan likidite gayrimenkul piyasasına yönelmeye başlamış ve bu varlıkların fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Özel tüketim harcamalarını artışın nedenlerinden biri olan gayrimenkul fiyatlarındaki bu yükseliş, para politikası yapıcılarının bakımından bir risk olarak algılanmaktadır. Bu nedenle, FED'in aldığı yerinde kararlarla piyasada oluşan likidite fazlası kademeli olarak geri çekilmiştir.

2005 yılında Amerikan hükümetinin bütçe gelirlerinde geçici bir artış yaşanmış ama bu gelirler kasırga tahribatı sonrasında ve askeri harcamalarda kullanılmıştır. İkiz açık problemi olarak tabir edilen cari işlemler ve kamu harcamaları açıklarının devam etmesi gelecek dönemde Amerikan ekonomisinde mali disiplin konusunda çok daha titiz davranılmasını gerektirecektir. Amerikan ekonomisi için büyüme oranının 2006 yılında da potansiyel seviyesine yakın olan %3,5 civarında gerçekleşmesi beklenmektedir⁷.

Reel GSYİH (Yüzde Değişim)

	2002	2003	2004	2005*	2006*
Dünya	2,7	3,6	5,1	4,3	4,5
Gelişmiş Ülkeler	1,5	1,9	3,3	2,5	2,7
ABD	1,6	2,7	4,2	3,5	3,3
Japonya	-0,3	1,4	2,7	2,0	2,0
Euro Bölgesi	0,9	0,7	2,0	1,2	1,8
Gelişmekte Olan Ülkeler	4,8	6,3	7,3	6,4	6,1
Afrika	3,5	4,5	5,3	4,5	5,9
Asya	6,6	7,9	8,2	7,8	7,2
Çin	8,3	9,3	9,5	9,0	8,2
Latin Amerika	-0,2	1,9	5,8	4,2	..
Orta Doğu	4,3	6,5	5,5	5,4	5,0
Orta ve Doğu Avrupa	4,4	4,6	6,5	4,3	4,6

(*) Tahmin

Kaynak: IMF Economic Outlook, Eylül 2005

(6) ECB, Monthly Bulletin, Aralık 2005

(7) OECD Economic Outlook No:78

Euro bölgesi ekonomileri 2005 yılının ilk yarısında genel olarak kötü bir performans sergilemiş, ancak üçüncü çeyrek itibarıyla tekrar bir toparlanma göstermişlerdir. 2005 yılını %1,2 ile %1,6 arası bir büyümeye tamamlaması beklenen bölgenin, 2006 yılında %1,4 ile %2,4 arasında büyüyeceği tahmin edilmektedir⁸. Geride bıraktığımız yıl içinde bölge ekonomilerinde rastlanan en önemli problem iç tüketimde görülen durgunluk olmuştur. 2004 yılının sonuna doğru canlanma gösteren iç talep 2005 yılının ilk yarısında yavaşlamış, ikinci çeyrek tüketim ve yatırım harcamalarında, özellikle Fransa ve Almanya’da bir düşüş görülmüştür. Öte yandan, Almanya’da 2005 yılının sonuna doğru bir büyüme gözlenmiş, ancak bu gelişmenin ardında, net ihracat ve yatırım oranlarındaki yükseliş olduğu düşünülmüştür⁹. 2005 yılı üçüncü çeyreğinde en çok büyüme kaydeden ilk üç AB ülkesi sırasıyla Finlandiya (%2,9), Estonya (%2,6) ve Litvanya (%2,3) olmuştur. Aynı dönemde negatif büyüme gözlenen tek AB ülkesi ise Protekiz’dir (%-0,9) ¹⁰.

Bölgede öne çıkan diğer bir problem işsizliktir. Ekim 2004’te %9 olan işsizlik oranı 2005’in aynı ayında %8,3 oranına gerilese de, Amerikan (%5) ve Japon (%4,5) ekonomilerindeki işsizlik oranının hâlâ çok üzerinde seyretmektedir¹¹. Eylül ayından beri azalan işsizlik oranına en büyük destek, başta inşaat sektörü olmak üzere, imalat sanayiinden gelmiştir. Son çeyrekte artan tüketici güveni ve istihdam konusunda yapılması planlanan reformlarla, işsizlik oranının 2006’da daha düşük bir seviyeye gerilemesi beklenmektedir.

2004 yılının Aralık ayında %2,4 olan¹² enflasyon oranının, 2005 yılında, enerji fiyatlarındaki artışa rağmen, %2,2’ye gerileyeceği tahmin edilmektedir¹³. Ancak, kısa vadede enflasyon oranının daha fazla gerilemesi pek mümkün gözükmemektedir. 2006 yılında %1,6-2,6 arasında gerçekleşmesi beklenen¹⁴ enflasyon oranını, enerji fiyatları dışında yukarı çekebilecek bir diğer risk faktörü de para arzındaki olası yükselişlerdir. Nitekim, 1 Aralık 2005 tarihli Avrupa Merkez Bankası toplantısı sonucu faiz oranının 0,25 puan artırılmasında bu risk önemli bir rol oynamıştır.

Euro bölgesi 2005 yılının üçüncü çeyreği itibarıyla durgunluktan sıyrılmaya başlamıştır.

Euro bölgesinde işsizlik oranı hâlâ %8,5 dolaylarında seyretmektedir.

Enflasyon oranı, artan enerji fiyatlarına rağmen, geçen senenin altınıda kalmıştır.

(8) IMF Global Context and Regional Outlook for Latin America and the Caribbean, Ekim 2005

(9) Alman HVB bankasının Economist dergisine verdiği ifade, The Economist Kasım 19-25, No. 8453

(10) Eurostat News Release, 5/2006 –13 Ocak 2006

(11) Eurostat, News Release, 153/2005 – 1 Aralık 2006

(12) Eurostat, News Release, 9/2005 – 20 Ocak 2005

(13) Eurostat, News Release, 1/2006 – 4 Ocak 2006

(14) ECB, Monthly Bulletin, Aralık 2005

Tüketici Fiyatları (Yüzde Değişim)						Reel GSYİH (Yüzde Değişim)					
	2002	2003	2004	2005*	2006*		2002	2003	2004	2005*	2006*
Euro Bölgesi	8,3	8,7	8,9	8,7	8,4	Euro Bölgesi	0,9	0,7	2,0	1,2	1,8
Almanya	8,7	9,6	9,2	9,5	9,3	Almanya	0,1	-0,2	1,6	0,8	1,2
Fransa	8,9	9,5	9,7	9,8	9,6	Fransa	1,3	0,9	2,0	1,5	1,8
İtalya	9,0	8,7	8,5	8,1	7,8	İtalya	0,4	0,3	1,2	..	1,4
İspanya	11,5	11,5	11,0	9,1	8,0	İspanya	2,7	2,9	3,1	3,2	3,0
Hollanda	2,8	3,7	4,6	5,0	4,5	Hollanda	0,1	-0,1	1,7	0,7	2,0
Belçika	7,3	7,9	7,8	7,9	8,0	Belçika	0,9	1,3	2,7	1,2	2,0
Avusturya	4,1	4,3	4,8	5,0	4,7	Avusturya	1,0	1,4	2,4	1,9	2,2
Finlandiya	9,1	9,0	8,8	8,0	7,8	Finlandiya	2,2	2,4	3,6	1,8	3,2
Yunanistan	10,3	9,7	10,5	10,5	10,5	Yunanistan	3,8	4,7	4,2	3,2	2,9
Portekiz	5,0	6,3	6,7	7,4	7,7	Portekiz	0,4	-1,1	1,0	0,5	1,2
İrlanda	4,4	4,7	4,5	4,2	4,0	İrlanda	6,1	4,4	4,5	5,0	4,9
Lüksemburg	3,0	3,8	4,4	4,8	5,2	Lüksemburg	2,3	2,4	4,4	3,1	3,2

(*) Tahmin

Kaynak: IMF Economic Outlook, Eylül 2005

2006 yılında Euro bölgesini bekleyen diğer bir risk ise euronun dolar karşısında değer kazanması olacaktır. Bölge genelinde ancak 2005 yılının sonuna doğru biraz artış gösteren durgun iç talep nedeniyle, 2005 yılında üretimin en temel destekleyicisi ihracat olmuştur. Talep tarafında canlanmanın izleri daha çok yeni olduğu için, artmaya başlayan ekonomik faaliyetin devamı açısından bölge dışı talep hâlâ önemini korumaktadır. Bu bakımdan, euronun dolar karşısında değer kazanması veya Euro bölgesi dışındaki ekonomilerde meydana gelecek bir talep daralması, bölge ekonomisini zor durumda bırakacaktır.

2006 yılında, enerji ithal eden diğer ülkeler gibi, Asya ekonomileri için de en önemli tehditlerden biri enerji fiyatlarındaki artış olacaktır. Asya ülkelerinin çoğu imalat sanayii üzerinde yoğunlaşmış ekonomiler olduğu için artan enerji maliyetleri, özellikle gelişmekte olan Asya ekonomilerinin rekabet gücünü olumsuz yönde etkileyebilecektir. 2005 yılı boyunca artan dış ticaret fazlaları sayesinde enerji fiyatlarındaki olumsuz etkiyi sınırlamış olan bölge ekonomileri, 2006 yılında söz konusu esnekliklerinin bir bölümünü yitirmiş olacaktır. Ayrıca, ihracat odaklı büyüme stratejisi izleyen bazı gelişmekte olan Asya ekonomilerinde, devlet, sanayii sektörüne enerji fiyatlarındaki artışı yansıtmamak için fiyat desteklemesine gitmiştir. Ancak, orta vadede enerji fiyatlarının düşmeyeceği ve az da olsa artmaya devam edeceği düşünüldüğünde, bu fiyat destek politikalarının sürdürülebilir olmadığı açıktır.

Euronun dolar karşısında değer kazanması büyük ölçüde dış talebe bağlı üretim seviyesini olumsuz etkileyecektir.

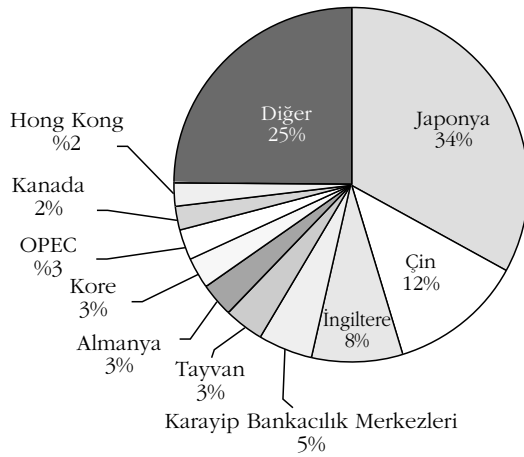
Enerji fiyatlarındaki artış, ekonomik faaliyetleri imalat sanayii üzerine yoğunlaşmış Asya ekonomileri için de maliyet artırıcı bir tehdit olmaya devam etmektedir.

Dünya genelinde, bölge ihracatının neredeyse üçte birini oluşturan elektronik ürünlere olan talep artışı, 2005 yılında çoğu Asya ülkesinin ihracat hacmindeki büyümenin temel kaynağı olmuştur. Aynı şekilde, Çin ekonomisinin yüksek hızda büyümeye devam etmesi, Japonya ve Kore gibi, ekonomik faaliyetleri giderek artan şekilde bu ülkeye entegre olan, diğer Asya ülkelerinin de büyümesine olumlu bir katkı sağlamıştır.

Asya ülkelerinin döviz rezervlerindeki artış bu yılın en çok gündeme gelen konularından biri olmuştur. Bölge ekonomilerinin özellikle dolar cinsinden varlıklara gösterdiği ilginin temel nedeni ise ülkeden ülkeye değişmektedir. Gelişmekte olan Asya ekonomileri, dolar cinsinden varlıkları herhangi bir döviz krizine karşı önlem olarak biriktirmektedir. Söz konusu ülkelerin ihracata yönelik büyüme stratejisi izlemesi bu tip varlıklara olan talep artışının bir diğer sebebidir. Çünkü, dolar karşısında değer kazanan yerel para birimlerinin ihraç ettikleri ürünlerin çekiciliğini azaltmasını istememektedirler. Japonya’da ise dolar cinsi varlıklar öncelikle hükümetin döviz kuru oynaklığını azaltmaya yönelik başlattığı politika nedeniyle biriktirilmektedir. Öte yandan, Japonya’nın dolar cinsi varlıklara olan talebi 2004 yılından bu yana azalma eğilimindedir.

Asya ülkelerinin döviz rezervlerindeki artış 2005 yılında da devam etmiştir.

ABD Devlet Kağıtlarının Uluslararası Dağılımı, Ağustos 2005

Kaynak: Bureau of Economic Analysis

2004 yılında tüm gelişmekte olan ülkelere giren doğrudan yatırımların dörtte birini tek başına çeken Çin ekonomisi, 2005 yılında da %9'un üzerinde bir büyüme oranı yakalamıştır. Bankacılık sektöründe 2004 yılında başlayan reform sürecinin aksatılmadan devam etmesi bu ülke için önemini korumaktadır.

Ülke genelinde özel tüketim harcamalarındaki artış devam etmektedir. 2005 yılında özel tüketim harcamalarının büyük bir kısmı, seçici vergi indirimlerinden yararlanmaya başlayan kırsal kesimden gelmiştir. Devletin özel sektör sermaye oluşumu üzerindeki kontrollerini azaltmasıyla birlikte, özel sektör yatırımlarında bir artış kaydedilmiştir. Diğer yandan, kamu kontrolü altındaki sanayi sektörünün, yatırım ve inşaat harcamalarında yavaşlama görülmüştür.

Çin ekonomisinin 2005 yılı sonunda 150 milyar dolara yakın bir cari işlemler fazlası vermesi beklenmektedir¹⁵. Bu da yaklaşık olarak GSYİH'sinin %6'sına karşılık gelmektedir. Eylül 2005 itibarıyla kısa dönem faiz oranları %1.2'ye gerilemiştir. Ülkenin 2006 yılında da %8'in üzerinde büyümesi beklenmektedir¹⁶.

Japonya'da 2005'in ikinci yarısından itibaren belirginleşen ekonomik canlanmanın 2006'da da devam edeceği tahmin edilmektedir. 2005 yılında %2,4 büyüdüğü tahmin edilen ekonominin, 2006 ve 2007 yıllarında %2 büyümesi öngörülmektedir¹⁷. Ülkenin durgunluktan çıkmasına yardımcı olan yarı-zamanlı işgücündeki artış devam etmektedir. Hatta yarı zamanlı iş piyasasından, tam zamanlı işlere doğru bir kayma başlamış ve bu da beraberinde özel tüketim harcamalarını yükseltmiştir. Ülkede 1999 yılında, durgunluktan çıkmak için başlatılan gelir vergisi kesintisi de toparlanmaya başlayan ekonomi göz önünde bulundurularak 2006 yılında kısmen kaldırılacaktır. Özel tüketim harcamalarıyla kaydedilen yurtiçi talep canlılığı, yıllardır sadece yurtdışı taleple ayakta kalan Japon ekonomisi için olumlu bir gelişme olmuştur. Bunun yanında şirket bilançolarında gözlenen iyileşme ve özel sektör yatırımlarında az da olsa kaydedilen artış, ekonomik canlanmanın ardında yatan diğer nedenlerdir.

Çin Ekonomisi hız kesmeden büyümeye devam etmektedir.

Japonya'da 2005 yılının ikinci yarısından itibaren artan yurtiçi talebin 2006 yılında da devam etmesi beklenmektedir.

(15) OECD, Economic Outlook, No:78

(16) IMF, World Economic Outlook, Eylül 2005

(17) OECD, Economic Outlook, No:78

Tıpkı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Japon ekonomisinde de ortaya çıkan problemlerden biri yaşanmakta olan nüfustur. Japon hükümetinin bu doğrultuda aldığı bir kararla 2004-2017 mali yılları arasında sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olan çalışanların katkı paylarında aşamalı bir artışa gidilmeye başlanmıştır. Demografik görünümdeki bu değişime paralel olarak, hükümetin 2006 yılında başka yapısal önlemler alması da beklenmektedir.

Son olarak, Japonya’da kısa vadeli faiz oranlarının 2006 yılı sonuna kadar sıfır düzeyinde kalması ve 2007 sonuna kadar kademeli olarak artırılarak %1 düzeyine çekilmesi beklenmektedir¹⁸.

Latin Amerika ülkeleri için 2005 yılı, hem emtia fiyatlarında hem de küresel likidite oranında görülen artışlardan dolayı çok olumlu bir yıl olmuştur. Bölgenin 2005 yılında %4, 2006 yılında ise %3,75 oranında büyümesi beklenmektedir¹⁹. Latin Amerika ülkelerinin en önemli ticari ortaklarından biri olan Amerikan ekonomisinin bu yıl yaşadığı olumsuzluklara rağmen büyümeyi sürdürmesi, bölge ekonomilerinin karşılaştılabileceği en önemli risklerden birini ortadan kaldırmıştır.

Çoğu bölge ülkesi, kamu borcu/GSYİH oranını aşağı çekmeyi başarmış, cari işlemler dengelerinde fazla vermeye başlamıştır. Yine 2005 yılında çoğu Latin Amerika ülkesi enflasyon hedeflemesi sistemine geçmiş ve döviz kuru politikalarını daha esnek bir yapıya kavuşturacak değişikliklere gitmiştir.

Kısa dönem için bölge genelinde olumlu bir ekonomik görünüm hakimse de, ülkeler arasında ekonomik ve politik açıdan farklı riskler mevcuttur. Ancak, bölge çapında risk oluşturabilecek faktörlerin başında, küresel likidite oranında yaşanacak bir daralma gelmektedir. Bunun yanında kamu borcu ve dolarizasyon oranı bazı ülkeler için hâlâ yüksek bir seviyededir.

**Latin Amerika
ülkeleri artan
emtia fiyatları ve
küresel likidite
bolluğunu çok iyi
değerlendirmiştir.**

(18) OECD, Economic Outlook, No:78

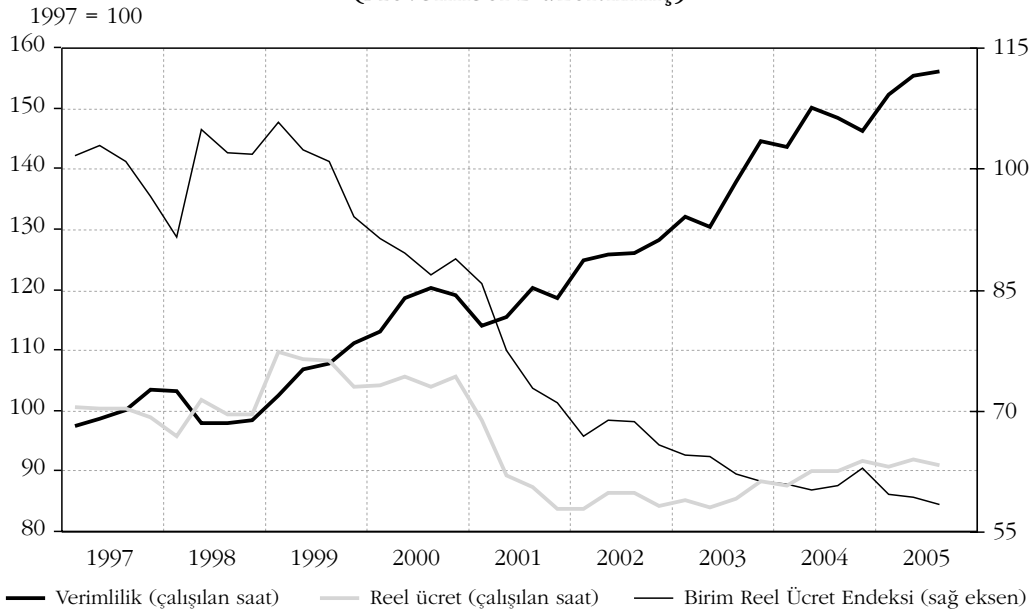
(19) IMF Global Context and Regional Outlook for Latin America and the Caribbean, Ekim 2005

5.2 Ödemeler Dengesi

Önemli bir rekabet gücü göstergesi olan reel efektif döviz kuru, 2005 yılının on bir ayında geçen yılın aynı dönemine oranla ortalama %11 oranında artarak tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Reel efektif döviz kurunda gözlenen bu değerlenmeye rağmen, imalât sanayiinde maliyetlerin düşük seyrini koruması ve verimlilikte yaşanan yükselişler, ihracat artışının istikrarlı bir şekilde 2005 yılında da devam etmesine olanak sağlamıştır. Yılın on bir ayında ihracat geçen yılın aynı dönemine oranla %17 oranında artarak 66 milyar dolar olarak gerçekleşirken, Kasım ayı itibariyle on iki aylık ihracat 72 milyar dolara ulaşmıştır. Özel imalât sanayiinde bir birimlik üretim için ödenen reel ücreti gösteren birim reel ücret endeksi yılın ilk üç döneminde, geçen yılın aynı dönemine oranla ortalama %2.6 oranında gerilemiştir. Özel imalât sanayiinde çalışılan saat başına verimlilik de aynı dönemde ortalama %4.8, çalışılan saat başına reel ücret ise %2.2 oranında artış göstermiştir. Verimlilik artışlarının reel ücrete oranla daha yüksek olması, bir yandan firmaların maliyet avantajını korumasını sağlarken, diğer yandan da uluslararası piyasalardaki rekabet gücünü desteklemiştir.

2005 yılı genelinde verimlilik artışları ihracat performansının devamlılığını sağlamıştır.

**Özel İmalat Sanayii Verimlilik ve Reel Ücretler
(Mevsimsel Düzeltilmiş)**

Kaynak: TÜİK, TCMB

Toplam ihracatın %94'ünün gerçekleştirildiği imalat sanayii alt sektörleri incelendiğinde, 2005 yılında ihracatını ve dolayısıyla da üretimini en çok artıran sektörlerin verimlilik artışı ve maliyet avantajını koruyabilen sektörler olduğu görülmektedir. Yıllık ihracatı 10 milyar doları aşan ilk sektör olan taşıt araçları sektörü, imalat sanayii ihracatının lokomotif olmaya 2005 yılında da devam etmiştir. Yılın on bir ayında, geçen yılın aynı dönemine göre ihracatını dolar bazında %19 oranında artıran taşıt araçları sektörü, aynı dönemdeki imalat sanayi ihracat artışının %17'sini tek başına gerçekleştirmiştir. Aynı dönemde sektörde ihracat fiyatları ortalama %3 oranında artarken, sektörün reel ihracatı %15 genişlemiştir. Sektörde çalışılan saat başına verimlilik, 2005 yılı genelinde yüksek seviyesini korurken, birim reel ücret endeksi düşük seyrine devam etmektedir. Teknolojinin yoğun olarak kullanıldığı taşıt araçları, makine-teçhizat, radyo-tv gibi sektörlerde yüksek verimlilik artışları yaşanmakta ve maliyet avantajı korunmaktadır.

Sanayi malları ihracatı, katma değeri yüksek ürünler üreten sektörlerle kaymaktadır.

Geleneksel olarak dış ticaret fazlası veren tekstil ve giyim sektörlerindeki ihracat artış oranı 2005 yılında yavaşlamaya devam etmiştir. 2000 yılında %39 olan tekstil ve giyim sektörleri ihracatının toplam imalat sanayi ihracatı içindeki payı, 2005 yılının Ocak-Kasım döneminde %27'ye gerilemiştir. 2005 yılının on bir ayında imalat sanayi ihracatı %16 oranında artarken, tekstil ve giyim sektörlerindeki ihracat sırasıyla %10 ve %7 oranında büyümüştür ki, söz konusu ihracat artışları son yılların en düşük rakamlarıdır. Aynı dönemde tekstil sektörü reel ihracatı %2 oranında artarken, girim sektöründe reel gerileme yaşanmıştır. Bu durum işgücünün yoğun olarak kullanıldığı sektörlerdeki istihdam rakamlarını da olumsuz etkilemiştir. 2005 yılının dokuz ayında tekstil sektöründe istihdam %9, giyimde ise %6 gerilemiştir. Çin ve Hindistan gibi Asya ülkelerinden kaynaklanan rekabet baskısının olumsuz etkisi kar marjlarının düşürülmesi yoluyla giderilmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'nin, söz konusu sektörlerdeki önemli ihraç pazarı olan AB ülkelerine olan coğrafi yakınlığı sektörlerdeki ihracat artışını desteklemektedir. Reel olarak değerlendirilme eğiliminde olan YTL'nin yanı sıra Çin ve Hindistan ile rekabet zorluğu, tekstil ve giyim sektörlerinde önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, işgücünün yoğun olarak kullanıldığı sektörlerdeki rekabet avantajının, Çin'deki düşük emek maliyetleri ve işgücü rezervleri dikkate alındığında YTL'de değer kaybı yaşansa dahi uzun vadede sürdürülemeyeceği görülmektedir. Dolay-

Tekstil ve giyim sektörleri, ihracat alanındaki liderlik konumunu kaybetmiştir.

sıyla ürün farklılaşmasına gidilerek katma değeri yüksek ürünlere ağırlık verilmesi rekabet avantajının devamı açısından önem taşımaktadır.

Özel sektör ücretlendirme politikasının belirlenmesinde gösterge niteliğinde olan kamu sektörü ücret artışlarının, 2006 yıl enflasyon hedefi çerçevesinde gerçekleşeceği görülmektedir. En yüksek memur maaşlarına 2006 yılının ilk ve ikinci yarısı için ayrı ayrı %2,5, yıl geneli için %5,1 oranında artış öngörülmüştür. Ortalama memur maaşlarında ise %12,7 oranında artış beklenmektedir. Özel sektördeki ücret artışlarının memur ücret artışlarına paralel olacağı düşünüldüğünde, 2006 yılında reel ücretlerin mevcut seyrine devam edeceği veya reel ücretlerde kısıtlı bir iyileşme yaşanacağı düşünülmektedir. Beklenen enflasyon oranının yılsonu hedefine yakınsaması ve kamudaki enflasyon hedefine uyumlu maaş politikası, 2006 yılında ücret kaynaklı bir maliyet baskısının olmasını engelleyecektir. 2006 yılında ekonomik büyümenin yatırım temelli gerçekleşmesi beklenmektedir. Dolayısıyla verimlilik artışlarının 2006 yılında da yüksek seyrine devam edeceği ve uluslararası rekabet avantajına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

İhracat artış oranı yüksek olan sektörlerde, ithal ara malı kullanımının yüksek olması ara malı ithalat artış hızının, dolayısıyla toplam ithalatın 2005 yılında istikrarlı bir şekilde devam etmesine yol açmıştır. Yılın on bir ayında ara malı ithalatı geçen senenin aynı dönemine oranla %22 oranında artarak 74 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ham petrol fiyatları 2004 yılının ardından 2005 yılının ilk yarısında da artış eğilimine devam etmiştir. Küresel büyüme oranlarının yüksek seyretmesi sonucu artan petrol talebi ve petrol sektöründe arzın kısa vadede artırılmasının zorluğu fiyat artışlarına yol açarken, fiyatların artacağına yönelik beklentiler vadeli piyasalarda petrol fiyatları üzerinde baskı yaratmıştır. 2005 yılının Ocak-Ekim döneminde ham petrol ithalat miktarı geçen yılın aynı dönemine göre değişmemesine rağmen ithalat faturası %45 artış göstermiştir. Söz konusu dönemde ortalama 45 dolara çıkan ham petrol varil fiyatının ithalat üzerine getirdiği ek yük 2,3 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. 2004 yılında yatırım ve tüketim malı ithalatında görülen yüksek artış 2005'in ilk yarısında yavaşlamasına karşın, yılın ikinci yarısında iç talepte gözlenen canlanma ile tekrar yükselişe geçmiştir. Sektörler itibarıyla incelendiğinde yılın on bir ayında ana metal ve kimyasal madde ürünleri ithalatının, imalat sanayii ithalat artışına en yüksek katkı yapan başlıca iki sektör olduğu görülmektedir. Ana

2006 yılında ücret kaynaklı bir maliyet baskısı beklenmemektedir.

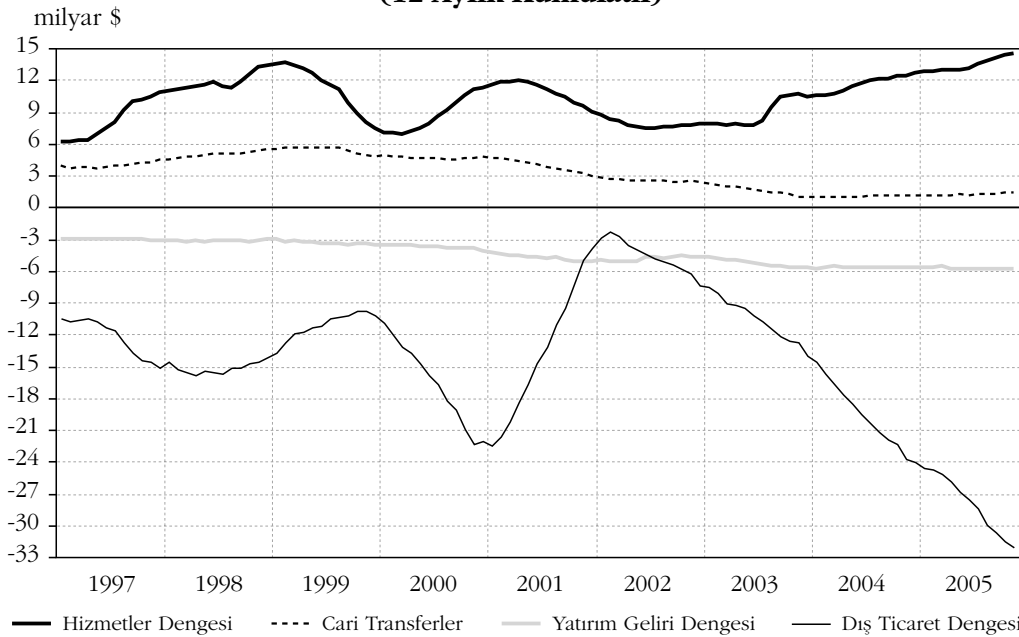
İthal ara girdi kullanımını ve YTL'deki istikrar, dış ticaret açığının önümüzdeki dönemde de genişlemeye devam edeceğini göstermektedir.

metal sanayiinde, dünya metal fiyatlarındaki artışlar sektörün ithalatında nominal artışlara yol açarken, kimyasal madde sektörünün başta tekstil ve giyim olmak üzere imalat sanayinin temel hammadde sağlayıcısı olması sektörün ithalat artış hızının yavaşlamasını engellemektedir. 2005 yılının on bir ayında 13 milyar dolar artarak 84 milyar dolara ulaşan imalat sanayi ithalat artışının %39'u söz konusu iki sektörde gerçekleşmiştir.

Net turizm gelirleri yılın on bir ayında %17 oranında artarak 15 milyar doları aşmıştır. Turizm dışı hizmet kalemlerinin toplam net gelirlerinin açık vermesi nedeniyle, net hizmet gelirleri yılın on bir ayında 14 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Yatırım geliri dengesi, kredi faiz ödemelerinin etkisiyle 2005 yılının on bir ayında 5 milyar doların üzerinde açık vermiştir. Aynı dönemde, kamu kesimi tarafından yapılan ödemeler ağırlıklı olmak üzere 5 milyar dolara yaklaşan bir faiz ödemesi gerçekleşmiştir. Yatırım geliri dengesinin özellikle uzun vadeli kredilerin faiz ödemelerinden meydana gelmesi, bu durumun önümüzdeki dönemde cari işlemler açığını genişletici etkide bulunmaya devam edeceğini göstermektedir. Dış ticaret açığındaki genişleme ve yatırım gelirindeki açığın etkisiyle cari işlemler dengesi, yılın on bir ayında 19 milyar dolar açık verirken, Kasım ayı itibariyle yıllık açık ise 22 milyar dolara yaklaşmıştır.

Turizm gelirleri dış ticaret açığını azaltan en önemli hizmet kalemi olmaya devam etmiştir.

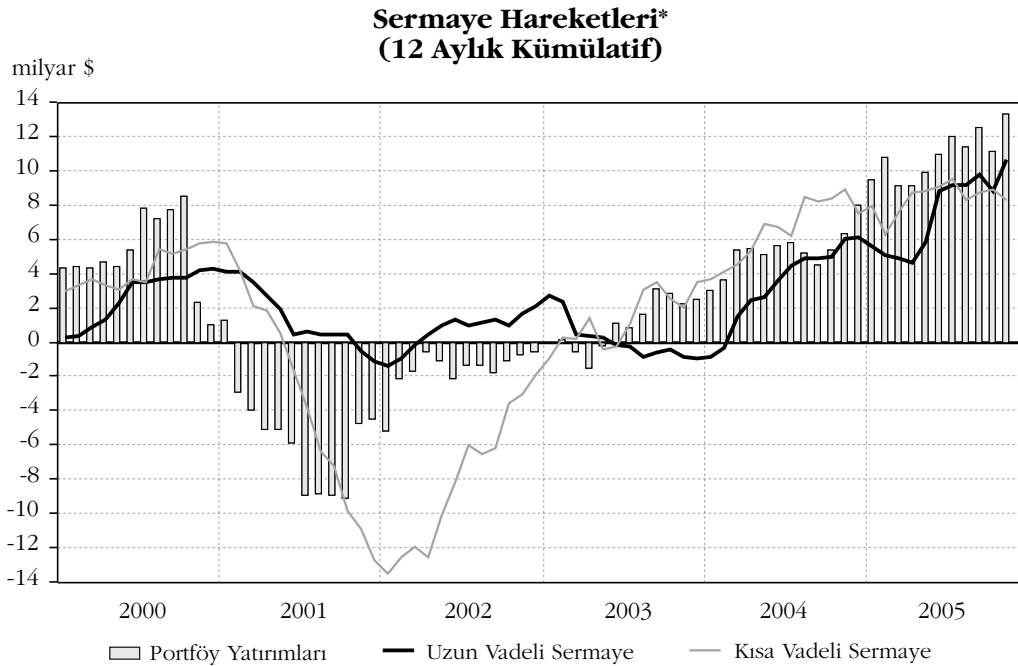
Cari İşlemler Hesapları (12 Aylık Kümülatif)

Kaynak: TCMB

Yılın on bir ayında 19 milyar dolar açık veren cari işlemler dengesi, 30 milyar dolarlık net sermaye girişi ve net hata noksan kalemindeki 4 milyar dolarlık fazla ile finanse edilmiş ve bu gelişmelere paralel olarak rezervler 15 milyar dolar artmıştır. Yüksek sermaye girişleri cari işlemler açığını kapatmakla kalmayıp; IMF kredilerinin geri ödemesinin yapıldığı bir dönemde, rezervlerin önemli miktarda artmasını sağlamıştır. Yılın on bir ayında, özel sektörün ve bankaların uzun vadeli borçlanmasının yanında doğrudan yabancı yatırımlar sermaye hareketlerinin belirleyicisi olmuştur. Yurtdışı yatırımcıların 2004 yılı Aralık ayından itibaren başlayan sabit getirili menkul kıymetlere olan talebinde 2005 yılı sonuna doğru yavaşlama görülmüştür. Cari işlemler açığının spekülative sermaye hareketleriyle finanse edildiği ve kırılganlık yarattığı yönündeki endişeler, 2005 yılında geçerliliğini kaybetmiştir. Sermaye hareketlerinin özel kesim ve bankacılık kesiminin uzun vadeli borçlanmasıyla sağlanması, doğrudan yatırımlarda görülen artış, portföy yatırımlarında gözlenebilecek bir çıkışın, ekonominin iç dengelerine yapacağı etkinin sınırlı olmasını sağlayacaktır.

Cari işlemler açığının finansmanında yapısal bir iyileşme sağlanmıştır.

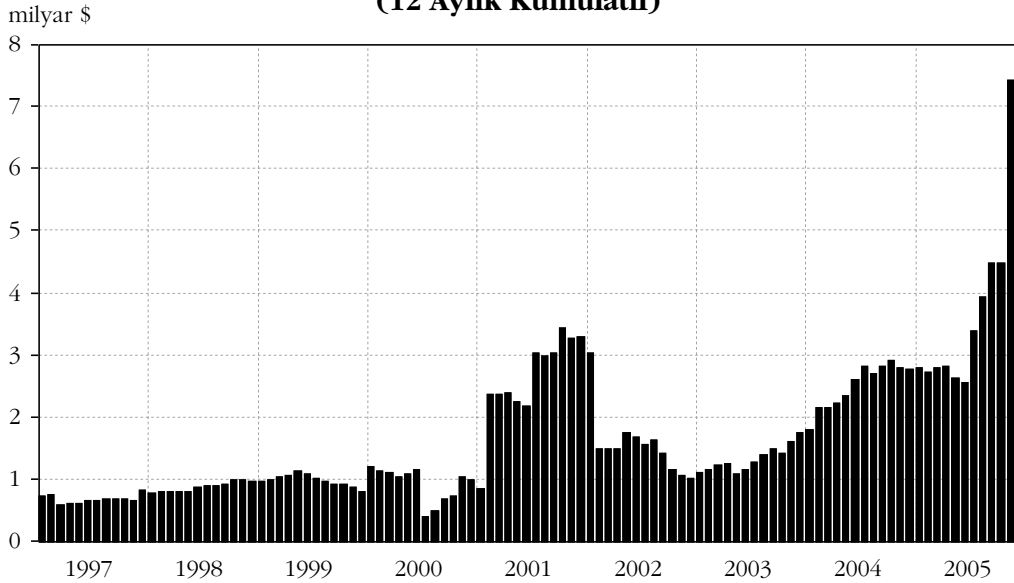
* Doğrudan yatırımlar, IMF kredileri ve bankaların döviz varlıkları dahil değildir.

Kaynak: TCMB

Uzun vadeli ve sağlıklı bir finansman kaynağı olan doğrudan yabancı sermaye girişleri, cari işlemler açığının sürdürülebilirliği açısından en önemli kaynak olarak düşünülmektedir. 2005 yılının on bir ayında, doğrudan sermaye yatırımlarında, daha önce ulaşılmamış bir seviye ile 7,2 milyar dolarlık giriş yaşanmıştır. Özellikle yılın üçüncü çeyreğinden itibaren belirginleşen sermaye girişleri, bankacılık başta olmak üzere hizmet sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Ortaklık veya satın almalar yoluyla giriş yapan doğrudan yabancı sermaye, bankalar ve özel sektörün dış borçlanmasının ardından en yüksek üçüncü finansman kaynağı durumuna ulaşmıştır. Böylece 2005'in on bir ayındaki cari açığın %39'u doğrudan yabancı sermaye girişi ile finanse edilmiştir. Söz konusu girişlerin var olan işletmelere yönelik olması nedeniyle, kısa dönemde istihdam ve üretim üzerinde sınırlı bir etki yaratması beklenmektedir. Ancak, Türkiye'nin uluslararası piyasalar tarafından da istikrarlı ve yatırım yapılabilir bir ülke olarak görülmesi açısından çok önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

2005 yılında, doğrudan yabancı sermaye girişi rekor kırmıştır

Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi (12 Aylık Kümülatif)

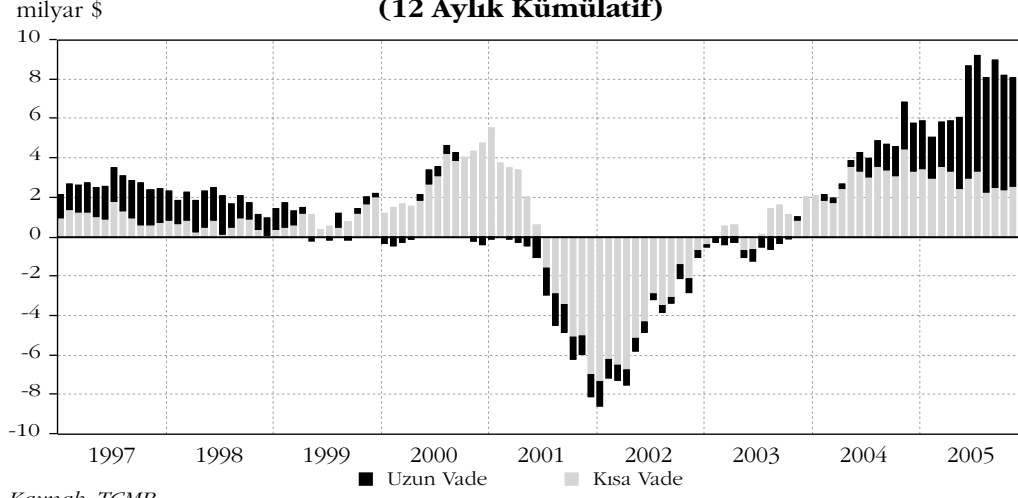

Kaynak: TCMB

Bankacılık sektörünün yıllardır süregelen kısa vadeli borçlanma eğilimi 2005 yılında devam etmesine rağmen, uzun vadeli yurtdışı kredi kullanımı önemli oranda artış göstermiştir. 2005 yılının on bir ayında 5,5 milyar doları uzun vadeli olmak üzere, toplam 8 milyar dolar yurtdışı kredi kullanan sektörde kısa vadeli borçlanmanın payı azalmıştır. 2005 yılının genelinde, uluslararası likidite artışının devamı ve Türkiye'nin kredi notunun yükselmesi borçlanma koşullarının iyileşmesine katkıda bulunmuştur.

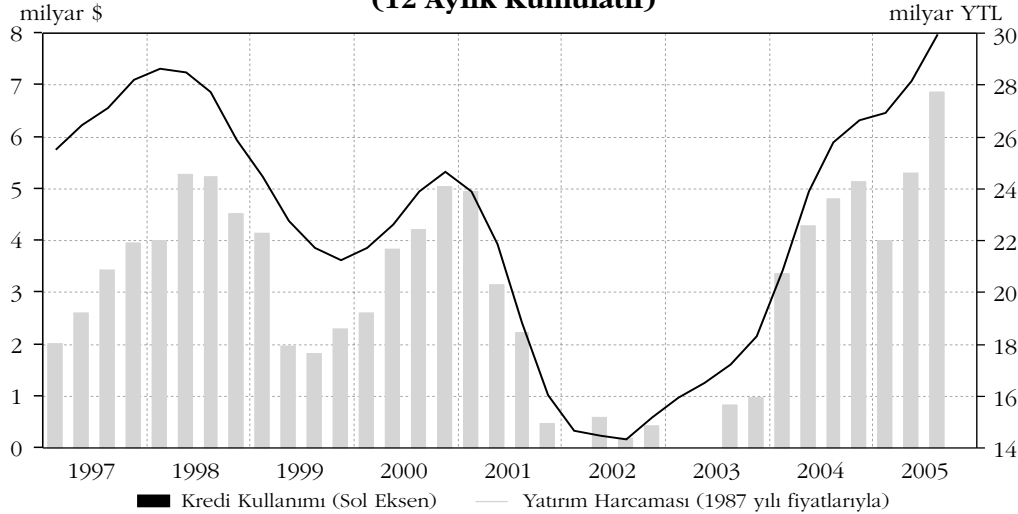
Yüksek yatırım talebi, bankaların ve reel sektörün uzun vadeli yurtdışı finansmanı ile desteklenmektedir.

Bankaların Dış Borçlanması (12 Aylık Kümülatif)

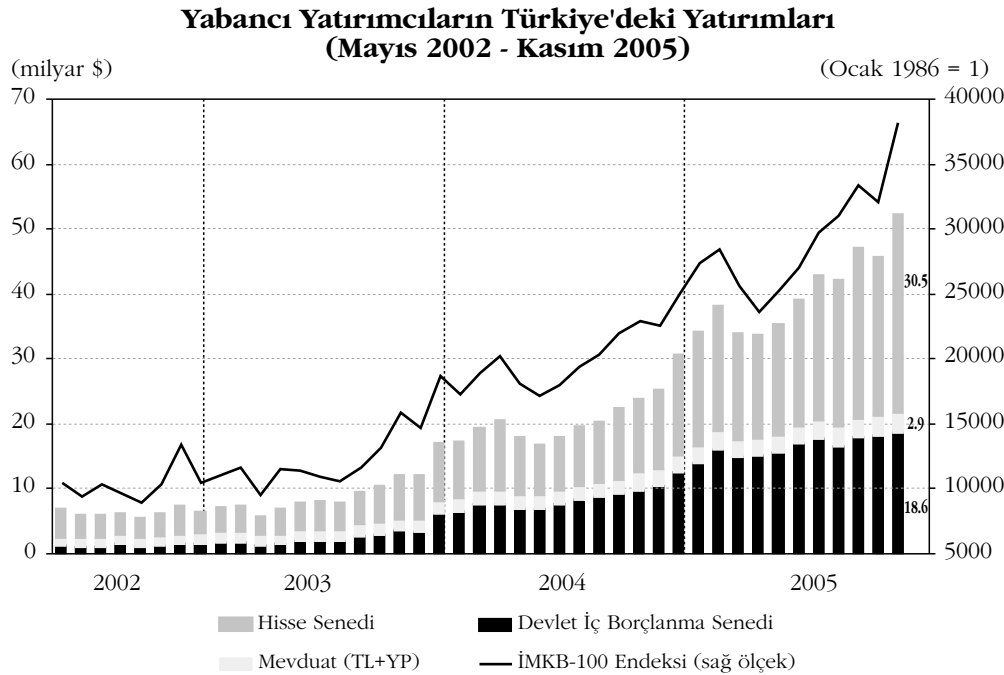
Ekonomik programın kararlılıkla uygulanmaya devam etmesi, geleceğe dönük belirsizlikleri ve risk primini azaltarak yatırım odaklı büyümenin 2005 yılında da devamına olanak sağlamıştır. 2005 yılının 9 ayında özel sektör yatırım harcamaları %16 oranında artış göstererek aynı dönemde %5,5 oranında artan gayri safi yurtiçi hâsıla büyümesine 3,2 puan katkıda bulunmuştur. Bu çerçevede bankacılık dışı özel sektörün yurtdışı piyasalardan uzun vadeli kredi kullanımı, yurtiçi yatırım harcamalarındaki artışa paralel olarak büyümeye devam etmiştir. 2005 yılının on bir ayında, geçen senenin aynı dönemine oranla - tamamına yakını uzun vadeli olmak üzere - özel sektör yurtdışı kredi kullanımı %64 oranında artarak 8 milyar dolar tutarında gerçekleşmiştir.

Özel Sektör Kredi Kullanımı ve Yatırım Harcaması (12 Aylık Kümülatif)

AB tam üyelik müzakere sürecinin başlaması yönündeki karar ve ekonomik program konusundaki belirsizliklerin azalmasının etkisiyle, 2004 yılının Aralık ayından başlamak üzere yabancı yatırımcıların hisse senedi ve DİBS alımlarında 2005 yılının ilk döneminde hızlanma görülmüştür. Yılın geri kalanında DİBS alımlarında azalma görülürken, hisse senedi alımları yıl genelinde istikrarlı bir seyir izlemiştir. 2005 yılının on bir ayında, bir önceki senenin aynı dönemine oranla yabancı yatırımcıların iç borçlanma senet alımları %3 oranında gerileyerek 4 milyar doların üzerinde gerçekleşmiştir. 2005 yılı içerisinde Merkez Bankası'nın faiz indirimlerine ve gelişmekte olan ülkelerdeki getiri farklarının gerilemesine rağmen iç borçlanma senetlerine ilgi devam etmiştir. 2005 yılında da ekonomik istikrarın sürdürülmesi ve geleceğe dönük beklentilerin olumlu seyrinin yanında, nominal döviz kurunun istikrarlı seyrine devam etmesi, yabancı yatırımcıların yüksek oranlarda getiri elde etmelerine olanak sağlamıştır. Önümüzdeki dönemde, getiri farklarının azalmaya devam etmesi durumunda dahi, YTL'de aşırı bir değer kaybı yaşanmayacağı varsayımı altında iç borçlanma senetlerine olan ilginin devam edeceği düşünülmektedir.

AB'den müzakere tarihinin alınması, portföy yatırımlarındaki artışın belirleyicisi olmuştur.

* DİBS ve mevduat rakamları MB döviz alış kuruyla hesaplanmış stok verileri, İMKB verileri ise söz konusu ayın son işlem günündeki yabancı yatırımcıların elinde bulundurdıkları hisselerin piyasa değeridir.

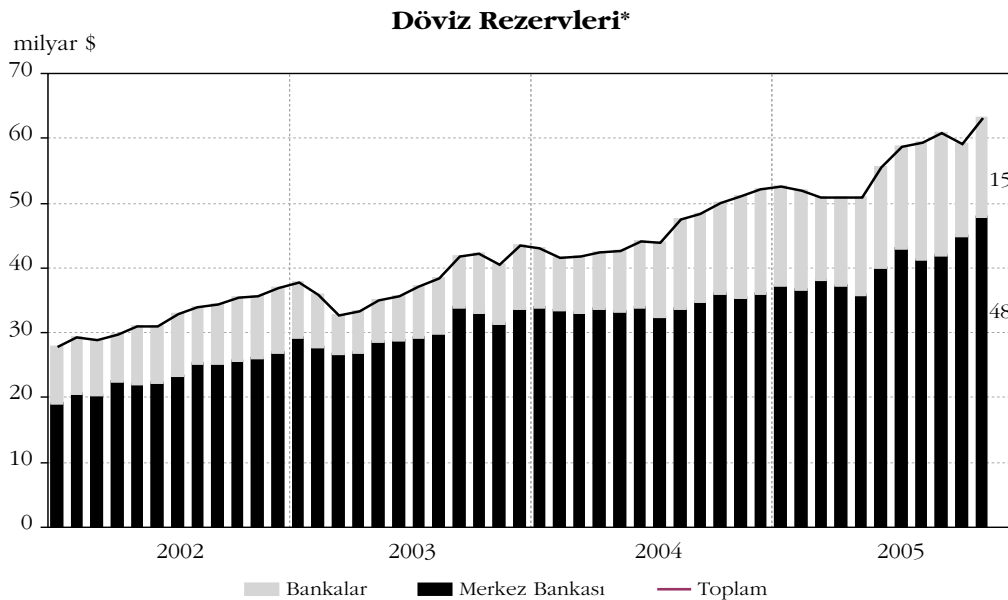
Kaynak: TCMB, Takasbank

İçinde bulunduğumuz dönemde dış finansman, geçmişten farklı olarak özel sektör tarafından gerçekleştirilmektedir. Uygulanan sıkı maliye politikası ile reel faizlerin düşmesi ve kamu kesimi borçlanma gereksiniminin azalması, ekonominin dışlama etkisini azaltarak özel sektör tasarruflarının yatırım harcamalarına dönüşmesine olanak sağlamaktadır. Ancak uygulanan istikrar politikaları sonucu ortaya çıkan yüksek yatırım talebi, yurtdışı tasarrufların üzerinde gerçekleşerek cari açığın temel nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, bütçe açıkları faiz, enflasyon ve kurda oynaklığa yol açmayacak borçlanma stratejileriyle kapatılmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye girişlerinde meydana gelebilecek azalma, güçlü döviz rezervlerine sahip olma zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu amaçla Merkez Bankası, 2005 yılında rezerv biriktirme amaçlı döviz alım ihaleleri gerçekleştirmiştir. Yurtdışı sermaye hareketlerindeki yüksek artış ve ters para ikamesi, yüksek cari açığa rağmen ekonomide döviz arzının giderek artmasına ve Merkez Bankası'nın kolaylıkla rezerv biriktirmesine olanak sağlamıştır. 2005 yılının onbir ayında Merkez Bankası, 20 milyar doları doğrudan döviz alım müdahaleleri olmak üzere, toplam 37 milyar doların üzerinde alım gerçekleştirmiştir. Önümüzdeki dönemde, IMF destekli ekonomik programın uygulanması ve Avrupa Birliği'ne katılım sürecinin, ters para ikamesini ve sermaye girişlerini olumlu etkilemeye devam etmesi beklenmektedir. Böylece 2006 yılında da, döviz arzının yüksek seyredeceği öngörüsüyle Merkez Bankası döviz alımlarına devam edecektir.

Finansman kaynakları ve politika araçları geçmişten farklıdır.

Merkez Bankası ılımlı rezerv artırma politikasına devam etmektedir.

* Merkez Bankası rezervlerine muhabir açıkları ve altın dahil değildir.
Kaynak: TCMB

KUTU 5.1: Petrodolarlar Nereye Gidiyor?*

Amerikalı birçok politikacı ve teknokrat cari açıklarının suçlusu olarak başta Çin olmak üzere yüksek cari işlemler fazlası veren gelişmekte olan Asya ülkelerini görse de aslında petrol ihracatçısı ülkelerin muazzam cari işlemler fazlasını gözardı etmektedirler. Şöyle ki; Çin dahil gelişmekte olan Asya ülkelerinin toplam cari işlemler fazlası 188 milyar dolarken, OPEC, Rusya ve Norveç'in içinde bulunduğu petrol ihracatçıları'nın cari işlemler fazlasının 2005 sonu itibarıyla 700 milyar doları aşması beklenmektedir. Petrol ihracatçısı ülkelerin bu fazlaları GSYİH'lerine oran olarak hesaplandığında; OPEC ülkeleri, Rusya ve Norveç için sırasıyla %25, %18 ve %13 gibi rakamlara ulaşmaktadır.

Peki bu petrodollarlar ne olmaktadır? Temel olarak bu fazlalar ya harcanacak ya da tasarruf edilecektir. Her iki şekilde de fazlanın büyük bir kısmı petrol ithalatçısı ülkelerin ekonomilerine tekrar dönerek, petrol fiyatlarındaki artışın olumsuz etkilerini kısıtlamaktadır. Örneğin, petrodollarların petrol ihracatçısı ülkeler tarafından ithalat yoluyla harcamalara dönüşmesi, global talebi ayakta tutacaktır. Ancak, petrol ihracatçıları genel olarak tasarrufa meyilli ülkelere olmaktadır. Örneğin, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt gibi ülkelere tasarruf oranı GSYİH'nin %40'ına yakındır. Bu durumda artan petrol fiyatlarının dünya talebini olumsuz etkilemesi normaldir.

Tasarrufa giden petrodollarlar ise yine küresel sermaye piyasalarına girecek ve çoğunlukla petrol ithalatçısı ülkelerin cari açıklarını azaltıcı yönde rol oynayacaktır. Aynı zamanda bu ülkelere varlık değerlerinin artmasına ve devlet tahvillerinin getirilerinin azalmasına yardımcı olarak ekonomik faaliyeti canlandırabilecektir.

Tecrübeler petrol ihracatçısı ülkelerin elde ettiği cari işlemler fazlalarının söz konusu ülkelere, ne kadar akılcıca kullandıklarına bağlı olarak, kazanç ya da kayıp olarak geri dönebileceğini göstermiştir. Önceki cari işlemler fazlaları, petrol üreticisi ülkelere genel olarak büyük bütçe harcamaları ve reform süreçlerinin askıya alınmasıyla sonuçlanmıştır. Bu sefer ise, çoğu petrol üreticisi ülkenin daha az harcama yaptığını ve bu beklenmedik geliri borç ödeme veya varlık biriktirmede kullandığı görülmektedir. Örneğin, petrol üreticilerinin 1973-76 döneminde petrol ihracatından elde ettikleri gelirin %60'ını, 1978-81'de ise %75'ini ithalat için harcamış oldukları ancak, 2002'den bu yana elde ettikleri gelirin sadece %40'ını harcadıkları tahmin edilmektedir.

Rusya'da 2002'den itibaren elde edilen petrol ihracat gelirleri başlangıçta hükümetin uluslararası borçları azaltmaya yönelik oluşturduğu bir istikrar fonuna aktarılmaya başlanmış, fakat sonra bu gelirlerin üçte ikisinin ithalata harcadığı saptanmıştır. Daha endişe verici bir gelişme ise, petrodolar bolluğunun ülke ekonomisinin reform sürecini ertelemesi olacaktır.

Ortadoğu'da ise fazladan elde edilen gelir eskiye göre çok daha dikkatli kullanılmaktadır. IMF Ortadoğu ve Asya masası şefi Mohsin Khan, bu bölgedeki petrol ihracatçıları'nın 2002'den bu yana yaptıkları birikimin sadece ortalama %30'unu harcadıklarını tahmin etmektedir. Bahsedilen ekonomilerin 2002'de ortalama %2 kadar olan bütçe fazlası/GSYİH oranının 2005 itibarıyla %15'e çıkması bu görüşü destekler niteliktedir.

* The Economist. "Oil Producers' Surpluses: Recycling the Petrodollars". 10 Kasım 2005.

Sonuç olarak çoğu tasarrufa ayrılan bu petrodolarlar hangi yatırım kanallarını kullanmaktadır?

1970 ve 1980'lerde petrodolarlar daha çok ABD ve İngiltere bankalarına mevduat olarak girmekteydi. Büyük bir kısmı gelişmekte olan petrol ithalatçısı ülkelere borç olarak verilen bu mevduatlar Latin Amerika'da ortaya çıkan borç krizlerinden sorumlu tutulmuşlardı. Bu sefer takibi zor bir hâl alan petrodolarların mevduat şeklinde değil de hisse senedi ve devlet tahvilleri olarak değerlendirildiği düşünülmektedir. Bu değişikliğin ardında ABD ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerdeki bankaların 11 Eylül 2001 olayından sonra sıkılaştıran tetkikler karşısında petrodolarlara mevduat açmaya daha az gönüllü olması yatmaktadır. Örneğin, OPEC ülkelerinin BIS (Bank for International Settlements) raporlarının kapsadığı bölgelerdeki bankalarda bulunan mevduat oranında 2002 ve 2003'te bir gerileme yaşanmıştır. Rusya'da ise tam tersi bir gelişmeyle bankacılık sektörünün mevduatları hızla artmış ve 73 milyar dolardan 161 milyar dolara çıkmıştır. Aynı şekilde, merkez bankası resmi rezervlerinde de bir artış kaydedilmiştir.

Rusya'da oluşan gelir fazlası, ister banka mevduatına dönüşsün ister Londra'daki emlak piyasasına girsin, isterse de İngiliz futbol kulüplerine gidiyor olsun, takibi görece kolay bir yol izlemektedir. Ortadoğu petrodolarlarının ise çok az bir kısmı resmi rezerv olarak tutulduğundan takibi çok güç olmaktadır. Örneğin, 2005 yılında bu ülkelerdeki toplam resmi rezerv artışı (Suudi Arabistan Parasal Kurumu toplam net yabancı varlıkları dahil) cari işlemler fazlalarının %30'u civarına, yani yaklaşık 70 milyar dolar kadar olmuştur. Paranın büyük bir kısmı devletin petrol istikrar ve yatırım fonları ya da ulusal petrol şirketleri aracılığıyla yurtdışı yatırımlara kanalize edilmektedir.

Şaşırtıcı bir gelişme, Amerikan Hazine Bakanlığı tarafından yayınlanan verilere göre OPEC üyesi ülkelerin Ocak ayı itibarıyla tuttıkları 67 milyar dolarlık Amerikan devlet tahvillerinin Ağustos ayında 54 milyar dolar seviyesine gerilemiş olmasıdır. Petrol gelirlerinin arttığı bir dönemde yaşanan bu tuhaf gelişme, senetlerin alımının artık Londra üzerinden yapılıyor olmasıyla açıklanmaktadır. IMF, OPEC petrol gelirlerinin büyük bir kısmının yine dolar cinsinden varlıklara yöneldiğini; fakat bu varlıkların ABD dışında tutulduğunu düşünmektedir. Ayrıca, bu gelirlerin diğer büyük bir kısmının da risk dağıtıcı fonlar (hedge funds) ve vergi muafiyeti sağlayan finansal kurumlar (offshore financial institutions) gibi denetime tâbi olmayan ve izlenmesi olanaksız kanallara aktığı ileri sürülmektedir.

Daha küçük çaplı özel yatırımcılar ise paralarını bugün Orta Doğu ülkelerindeki, 1970 ve 1980'lerde neredeyse varolmayan, hisse senedi piyasalarında ya da komşu ülkelerdeki yatırım araçlarında değerlendirmektedir. Örneğin, Suudi Arabistan'da hisse senedi fiyatları 2003 yılına göre dört kat artmış durumdadır. Ortalama fiyat/kazanç oranı 40'ın üzerine çıkan piyasalarda, son halka arzların büyük kısmında arzın çok üstünde bir talep oluşmuştur. Başta Dubai olmak üzere, çoğu Orta Doğu ülkesinin emlak piyasasında gözle görülür canlanma yaşanmaktadır.

Fiziki bir verinin yokluğuna rağmen çoğu uzman, petrodolarların büyük bir kısmının ABD Hazine kağıtlarına gittiğinde hemfikir durumdadır. Bu fikrin doğru olması durumunda petrodolarların hazine kağıtları üzerinden sermaye piyasalarına dönüşünün banka mevduatları yoluyla sermaye piyasalarına dönüşünden çok farklı bir ekonomik netice doğurması beklenmektedir. Petrodolarların yatırım aracı olarak hazine kağıtlarını seçmesi çoğu petrol ithalatçısı ülkenin hazine kağıdı getirisini azaltarak, tüketici harcamalarını artırıcı bir etki yaratacaktır.

B Ö Ğ Ü M

2006 YILI

TAHMİN VE BEKLENTİLERİ

6. 2006 Yılı Tahminleri ve Beklentileri

Petrol fiyatlarının, artan oynaklıkla birlikte, hızlı bir yükseliş yaşadığı 2005 yılında, küresel ölçekte enflasyonist bir etki ortaya çıkmış ve ekonomik aktivitenin 2004 yılına kıyasla yavaşlamasına neden olmuştur. Buna ek olarak, ABD ekonomisindeki mevcut sorunların bir uzantısı olarak dolardaki zayıflığın devam etmesi de dünya ekonomisindeki dengesizliklerin derinleşmesine yol açmıştır. Petrol fiyatlarındaki kalıcı yükselişler ithalat faturasını kabartırken, ulusal para birimlerindeki değer artışları ise ihracatı olumsuz etkilemiştir. Bu durumun dünya ülkeleri üzerindeki toplam net etkisi küresel büyümeyi yavaşlatıcı yönde işlediğinden, özellikle yılın ilk yarısında küresel büyüme hızı yavaşlamıştır. Amerikan ekonomisindeki ikiz açıklar sorununun kısa vadede ortadan kalkması beklenmemektedir. Ancak, bu durumun daha ne kadar süreceği dolar cinsinden varlıklara yönelik talebe ve yükselen faiz oranlarının çekeceği sermaye girişi miktarına bağlıdır. Tüm belirsizliklere ve dengesizliklere rağmen ABD ekonomisi, iç talep artışı kaynaklı büyüme eğilimini, en azından 2006 yılı için, korumaktadır. Mevcut tablonun 2006 yılında da önemli bir değişiklik göstermesi beklenmemekte ve dünya ekonomisindeki genişlemenin %4'ün altına inmeyeceği tahmin edilmektedir.

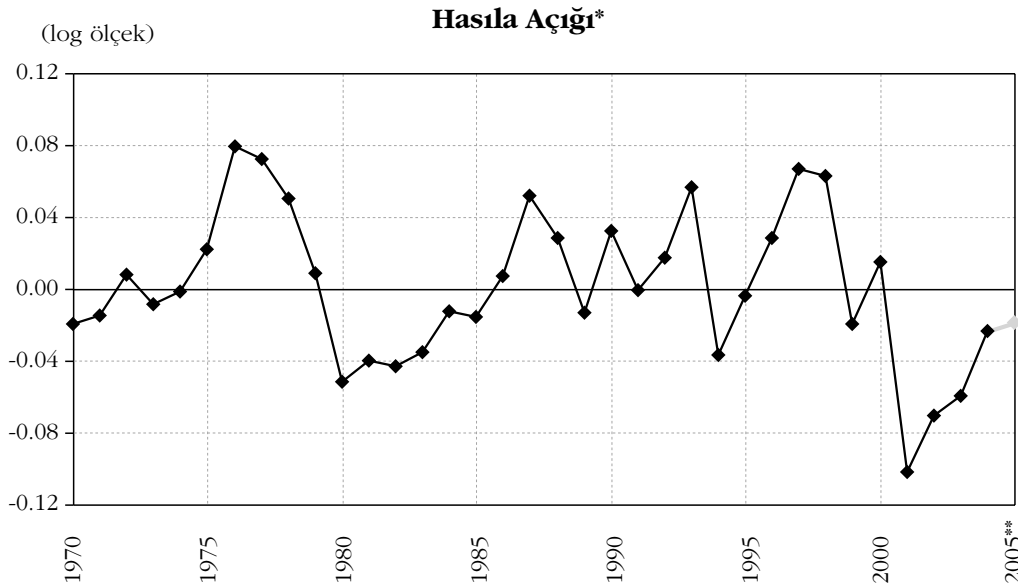
Gelişmiş ülkelerdeki faizlerin artma eğiliminde olması dolayısıyla, 2006 yılında gelişmekte olan ülkelerin piyasalarına gidecek olan yabancı sermaye hacminin düşeceği tahmin edilmektedir. Sermaye hareketlerindeki bu yönelimin hızı ve miktarı, gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik gidişata bağlı olarak gerçekleşecektir. Diğer bir deyişle, likidite olanaklarının görece çok daha bol olduğu son iki yıllık dönemde dış borçlanma ihtiyacını azaltabilen ve hatta gelecek dönemdeki olası dalgalanmalara karşı yeterli miktarda döviz biriktirebilen gelişmekte olan ülkeler açısından 2006 yılına ilişkin riskler daha sınırlı olacaktır. Bu riskler arasında; petrol fiyatlarının yeniden yükselmesi, ödemeler dengesi sorunlarının daha da ağırlaşması, faizlerdeki artışların hızlanması ve döviz kurlarındaki gidişatın tersine dönmesi sayılabilir.

Küresel ekonomideki mevcut konjonktürün, büyük ölçüde, 2006 yılında da devam etmesi beklenmektedir.

Uluslararası piyasalardaki likidite koşullarının bir miktar daralacağı tahmin edilmektedir.

Döviz kuru ve petrol fiyatlarından enflasyona geçişin zayıflamasına¹ paralel olarak, faizler ile enflasyon ve hasıla açığı arasındaki ilişki giderek daha belirgin hale gelmektedir². Türkiye ekonomisi için uzun dönemli büyüme oranı genel olarak %5 düzeyinde kabul edilmekle birlikte, kriz sonrasında yaşanan yapısal dönüşüm ile birlikte bu oranın daha da yükselmiş olduğu tahmin edilmektedir. Bu nedenle, mevcut büyüme eğiliminin önümüzdeki dönemde devam etmesi halinde bile, gayrisafi yurtiçi hasıla değerinin 2006 yılında da potansiyel seviyesinin altında kalmaya devam etmesi beklenmektedir. Yatırım harcamaları ile istihdamda yaşanacak gelişmeler, hiç kuşkusuz, potansiyel üretim seviyesi üzerinde belirleyici rol oynamayı sürdürecektir. Ancak kısa dönemde, söz konusu hasıla açığının enflasyon ve faizler üzerindeki baskıyı hafifleteceği ve aşırı ısınma yönündeki kaygıları bir süre daha ortadan kaldıracacağı tahmin edilmektedir.

Türkiye ekonomisinin 2006 yılında da potansiyel üretim seviyesinin altında kalması beklenmektedir.

* Sıfır çizgisi, yıllık ortalama artış oranı %4,3 olan olasılıklı eğilim seviyesine karşılık gelmektedir. Söz konusu uzun dönemli eğilim bileşeni, 2002 yılından sonraki yapısal dönüşüm sürecini ayrıca ele alacak şekilde Genişletilmiş HP-filtresi kullanılarak hesaplanmıştır.

**Tahmin

Kaynak: TÜSİAD Ekonomik Araştırmalar Bölümü

- (1) Kara, H., Küçük Tuğer, H., Özlale, Ü., Tuğer, B., Yavuz, D. and E. M. Yücel, 2005. "Exchange Rate Pass-Through in Turkey: Has it Changed and to What Extent?". Research Department Working Paper, No: 05/04, Central Bank of Turkey.
- (2) Sarıkaya, Ç., Ögünç, F., Ece, D., Kara, H. and Özlale, Ü., 2005. "Estimating Output Gap for the Turkish Economy". Research Department Working Paper, No: 05/03, Central Bank of Turkey.

2006 yılının ilk yarısının büyük ölçüde mevcut dinamikler tarafından şekillendirilmeye devam etmesi beklenmektedir. Harcamalar yönünden ele alındığında, özel tüketim ve özel yatırım harcamalarının kademeli olarak yavaşlayacağı; üretim yönünden bakıldığında ise sanayi sektöründe iç talepteki yavaşlamaya koşut olarak üretim artışlarının hız kesceği tahmin edilmektedir. Temel senaryo altında, 2005 yılının son döneminde yine yüksek çıkması beklenen büyüme oranlarının, 2006 yılı başından itibaren yavaşlama eğilimine gireceği ve ekonominin yıl genelinde %5,3 oranında büyüyeceği hesaplanmaktadır. Söz konusu ivme kaybının etkilerinin ise yılın ikinci yarısında daha hissedilir olması beklenmektedir. Analize konu olan varsayımlar aşağıda ayrıntılı olarak ele alınmış olmakla birlikte, söz varsayımların daha iyimser yönde gerçekleşmesi halinde ekonominin yıl genelinde %6,2 oranında büyüyebileceği tahmin edilmektedir.

Dayanıklı tüketim mallarına yönelik ertelenmiş talebin 2005 yılı itibarıyla doyurulmuş olmasının yanı sıra, reel faizlerdeki sınırlı düşüşün de etkisiyle, önümüzdeki dönemde özel tüketim harcamalarındaki artışın gerileyeceği tahmin edilmektedir. Ayrıca, kredi kartı kullanımındaki mevcut sorunların özel tüketim harcamaları üzerindeki baskısının önümüzdeki dönemde daha da artması beklenmektedir. Özel yatırım harcamalarındaki artışların ise, inşaat yatırımlarındaki canlanmaya paralel olarak artma eğilimini sürdüreceği, ancak makine-teçhizat yatırımlarının hız kesmesiyle birlikte bir miktar yavaşlayacağı tahmin edilmektedir. Bunlara ek olarak, kamu harcamalarının sıkı maliye politikası çerçevesinde şekillenmeye devam edeceği varsayımı altında, tüketim harcamalarındaki artışın hızlanacağı yatırım harcamalarındaki artışların ise yavaşlayacağı öngörülmektedir. Faiz ödemelerinin gerilemeye devam etmesi sebebiyle, önümüzdeki dönemde kamu harcanabilir gelirin milli gelire oranı yükselirken, özel kesimin harcanabilir gelirin payı ise düşecektir. Önümüzdeki dönemde, dolar ve euro faizlerinde beklenen yükselişlere koşut olarak yurtdışından borçlanma maliyetleri yükselecektir. Dolayısıyla, bugüne kadar dış borçlanma yoluyla büyük ölçüde finanse edilebilen iç talep üzerinde, önümüzdeki dönemde aşağı yönlü bir baskı oluşması beklenmektedir.

Büyüme oranlarının 2006 yılında yavaşlayacağı öngörülmektedir.

Tüketim ve yatırım harcamalarındaki artışların önümüzdeki yıl gerilemesi beklenmektedir.

Kapasite kullanım oranlarının göreceli olarak yüksek seyretmeye devam etmesi, bugüne kadar yapılan makine-teçhizat yatırımlarının daha ziyade yenileme amacıyla gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. Gelecek döneme ilişkin olarak ise, makine-teçhizat yatırımlarının bina inşaatındaki artışlara paralel olarak, kapasite artırmaya yönelik olarak gerçekleştirilmesi beklenmektedir. Ancak, özellikle imalat sanayiinde, alt sektörler itibarıyla bu durumun türdeş bir yapıda ortaya çıkması pek olası değildir. Örneğin, tekstil ve giyim imalatındaki üretim kayıplarının, sektörlerin iç ve dış taleplerindeki yavaşlama eğilimi nedeniyle, önümüzdeki dönem de sürmesi beklenirken, metal eşya ile metalik olmayan mineral maddeler sektörlerinde, inşaat sektöründeki canlılığa paralel olarak, üretim artışlarının devam edeceği öngörülmektedir. Öte yandan, anametal ve makine-teçhizat gibi temel aramalı üreticisi sektörlerde, kurdaki değer kaybı nedeniyle ortaya çıkan ikame etkisinin, 2006 yılında daha da belirginleşerek söz konusu sektörlerin toplam talebi aleyhinde gelişmeye devam etmesi beklenmektedir. Kurdaki gelişmeler, taşıt araçları ve radyo-tv-haberleşme gibi ithal aramalı kullanımı yüksek olan ihracatçı sektörlerin girdi maliyetlerini düşürmekle birlikte, satış gelirlerini göreceli olarak daha olumsuz etkilemektedir. Kâr marjlarındaki erimenin önemli boyutlara ulaşmış olması dolayısıyla, 2006 yılında bu sektörlerdeki ihracata dayalı üretim artışlarının sınırlı gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Sanayi sektörü genelindeki büyüme oranı ise, bu gelişmelerin nihai etkisine bağlı olacaktır. Temel beklenti, toplam sanayiinin büyüme oranının yavaşlaması yönünde olmakla birlikte, söz konusu olumsuz etkinin bir bölümü inşaat ve tarım sektörlerindeki genişleme ile dengelenebilecektir.

Sanayi sektörünün artış hızındaki yavaşlama, beraberinde ticaret ve ulaştırma sektörlerini de olumsuz etkileyeceğinden 2006 yılında tarım dışı istihdam olanaklarında bir daralma söz konusu olacaktır. Bu nedenle, halihazırda, 900 bin seviyesinde olan yıllık tarım dışı istihdam artışının önümüzdeki dönemde kademeli olarak gerileyeceği ve 400 – 500 bin seviyesine kadar düşeceği tahmin edilmektedir. Öte yandan, işgücü arzındaki genişleme dikkate alındığında, genel işsizlik oranlarının %10 civarına yükseleceği, tarım-dışı işsizlik oranlarının ise mevcut düzeylerde seyretmeye devam edeceği hesaplanmaktadır.

Sanayi sektöründeki ivme kaybının 2006 yılında da devam etmesi beklenmektedir.

Tarım dışında yaratılan istihdam sayısının giderek düşeceği tahmin edilmektedir.

Orta vadeli mali plan çerçevesinde önümüzdeki üç yıllık dönem için hazırlanan bütçe rakamları, maliye politikalarındaki mevcut eğilimin devam edeceğini ortaya koymaktadır. Kurumlar vergisi oranının düşürülmesi ile birlikte yıl sonunda vergi gelirlerinin hedefin bir miktar altında kalacağı tahmin edilmektedir. Öte yandan, faiz ödemelerindeki gerilemenin etkisiyle harcamalar kaleminde de bir düşüş beklenmektedir. Sonuç olarak, bütçe dengesindeki iyileşmenin 2006 yılında da devam etmesi ve konsolide bütçe açığının milli gelire oranı %2,4'e gerilerken, faiz dışı fazlanın milli gelire oranının ise %6 civarında gerçekleşeceği öngörülmektedir.

Mali disiplinin önümüzdeki dönemde de devam etmesi beklenmektedir.

Reel efektif döviz kuru üzerinde yapılan hesaplamalar, 2005 yılı sonunda TL'nin uzun dönem denge seviyesine kıyasla %10 civarında daha değerli olduğunu ortaya koymaktadır (bakınız: KUTU 6.1). Ancak, söz konusu değerlenme eğiliminin cari açıktaki mevcut genişleme hızı dikkate alındığında önümüzdeki dönemde devam edebilmesi mümkün görünmemektedir. Kurlarda, yüksek miktarda ve/veya ani sermaye çıkışına dayalı bir değer artışı beklenmemekle birlikte, mevcut finansman yönteminin dış borçlanmayı artırmasının önümüzdeki dönemde kurların kademeli olarak yükselmesine neden olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca, döviz rezervlerinin kısa vadeli borçlara oranının henüz arzu edilen seviyeye ulaşmamış olması da kurlar üzerinde yukarı yönlü bir baskı oluşturmaktadır. Öte yandan, son dönemde Türkiye ekonomisinin kredi notlarının artırılmış olmasının da etkisiyle, 2006 yılında dış borçlanma olanaklarında ciddi boyutta bir azalma beklenmemektedir. Bu nedenlerden ötürü, 2006 yılında nominal kurların artma eğiliminde olacağı ve yıl sonunda 1,45 – 1,50 seviyelerine ulaşacağı tahmin edilmektedir. Reel efektif döviz kuru seviyesinin de benzer şekilde yıl içerisinde gerileme eğiliminde olacağı, ancak enflasyondaki düşüşün de etkisiyle söz konusu gerilemenin nominal kurlara göre daha yavaş olacağı hesaplanmaktadır. Bunların dışında, 2005 yılındaki mevcut eğilimin korunması ve beklentilerin iyimser yönde gerçekleşmesi halinde ise, nominal dolar kurunun yıl genelinde 1,35 seviyesi etrafında dalgalanması ve reel efektif döviz kurunun ise %5 - %6 daha değerlenmesi olasıdır.

Reel kurdaki değerlenme hızının 2006 yılında önemli ölçüde azalması beklenmektedir.

Mevcut hasıla açığı ve enflasyondaki düşüş eğilimi göz önüne alındığında, reel faizlerin daha da gerilemesi olanaklıdır. Ancak, gelişmiş ülkelerdeki faiz artışları Türkiye ekonomisindeki söz konusu hareket alanını önemli ölçüde daraltmaktadır. Bu nedenle, nihai etkinin sifıra yakın olacağı, diğer bir deyişle, reel faizlerin mevcut seviyesini koruyacağı veya sınırlı miktarda düşeceği tahmin edilmektedir. Bu durumda, nominal faizlerde enflasyon hedefi doğrultusunda yıl genelinde 2 – 2,5 puan arasında indirim yapılması mümkündür. Ancak, iyimser beklentiler altında bile, faiz indirimlerinin 3 puanı aşması pek olası görünmemektedir.

İstihdam ve reel ücretlerde 2006 yılında önemli boyutta bir yükseliş beklenmediğinden, iç talepteki artışların da enflasyonist bir baskı yaratmayacağı tahmin edilmektedir. Öte yandan, uluslararası petrol fiyatlarının yeniden yükseliş eğilimine girmesi, Türkiye ekonomisinde hem birincil hem de ikincil etkiler nedeniyle önemli sorunlar doğuracaktır. Petrol fiyatlarına yönelik genel beklentiler yıllık ortalamada varil başına 55 – 60 dolar aralığında yer almaktadır. Ancak, arz yönlü bir şok ortaya çıkması durumunda petrol fiyatlarında meydana gelecek yükselişler küresel konjonktür açısından ciddi sorunlara yol açacaktır. Türkiye ekonomisinde enflasyon açısından, petrol fiyatlarındaki gelişmelerin yanı sıra, hizmet grubu fiyatlarındaki katılık da önemli bir sorun oluşturmaktadır. Bu nedenlerden ötürü, enflasyondaki düşüşün 2006 yılında çok daha yavaş olacağı ve esas gerilemenin, büyümedeki durağanlaşmanın da etkisiyle, yıl sonuna doğru ortaya çıkacağı tahmin edilmektedir. Ancak yine de, mevcut riskler altında %5'lik hedefin tutturulabilmesinin güç olduğu ve yaklaşık yarım puan aşılabileceği öngörülmektedir.

Cari dengedeki bozulmanın dış ticaret açığındaki gelişmelere bağlı olması dolayısıyla, önümüzdeki dönemde ihracatın ve ithalatın seyri cari açık üzerinde belirleyici olmaya devam edecektir. Kurlardaki değerlenmeyle birlikte, ihracatın bir miktar daha düzeleceği beklenmektedir. İthalatın ise, büyümedeki yavaşlamaya koşut olarak, yavaşlayacağı tahmin edilmektedir. Euro/dolar paritesindeki gelişmelerin, 2003 yılı başından itibaren oluşan yükseliş çevrimine özgü dinamikler³ çerçevesinde hareket edeceği ve euro lehine değerlenme eğiliminde olacağı tahmin edilmektedir. Bu durum, ihracat performansını ithalata kıyasla da-

Reel faizlerdeki düşüşün çok sınırlı gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Enflasyonda hedefin bir miktar üzerine çıkılacağı öngörülmektedir.

Cari açığındaki genişlemenin 2006 yılında durağanlaşması beklenmektedir.

(3) The Big Picture. "Prospects for Dollar in 2004 and Beyond". Exchange Rate Perspectives, December19, 2003. Deutsche Bank.

ha olumlu etkileyecektir. Bununla birlikte, ihracata dayalı üretim artışının, önemli ölçüde ithal ara girdi kullanımı ile gerçekleştirilmesi ithalattaki artışların belli bir miktardan daha fazla yavaşlamasını engellemektedir (bakınız: KUTU 6.2). Yıl genelinde ise ihracattaki artışların ithalat artışının üzerinde kalması ve yılsonu itibariyle ihracat ve ithalatın sırasıyla 80 ve 126,5 milyar dolar seviyesine ulaşması beklenmektedir. Bu gelişmelerin ışığında, cari açığın bir miktar daha genişleyerek 23,5 milyar dolar civarında gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu durumda, cari açığın milli gelire oranının ise %5,9'a gerileyeceği öngörülmektedir. Ekonomik büyümenin, iyimser senaryodaki %6,2'ye ulaşması durumunda, ihracat, ithalat ve cari açık rakamlarının sırasıyla 83, 135 ve 28,5 milyar dolar civarında gerçekleşmesi ve cari açığın milli gelire oranının ise %7'ye ulaşması beklenmektedir. Söz konusu rakamlar, petrol fiyatının varil başına 60 dolar civarında seyredeceği varsayımı altında yapılmış olup, fiyatların bu değerin üzerine çıkması halinde her bir dolarlık fiyat artışı ekonomi genelinde yaklaşık 200 milyon dolarlık ek maliyete neden olacaktır.

Türkiye ekonomisinin siyasi gelişmelere olan hassasiyeti göz önünde bulundurulursa, 2006 yılının bu açıdan kritik bir öneme sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir. Avrupa Birliği ile halihazırda başlamış olan tam üyelik müzakerelerinin gidişatı bu noktada yakından takip edilmesi gereken bir süreçtir. Nitekim, yakın zamanda Kıbrıs konusu ile ilgili tartışmaların yeniden gündeme gelmesinin AB ile ilişkileri etkilemesi olasıdır. Ortadoğu eksenli tüm gelişmeler, siyasi boyut itibariyle, Türkiye ekonomisi üzerinde birtakım bozucu etkilerde bulunabilecektir. Dış politikadaki bu gelişmelerin yanı sıra, iç siyasette de genel seçimler ile cumhurbaşkanlığı seçimi konuları önemli gündem maddeleri arasında yer almaktadır. Yapısal reformlarda son dönemlerde gözlenen yavaşlamanın kalıcı hale bürünmesi durumunda, söz konusu gelişmelerin Türkiye ekonomisindeki makro istikrarı tehlikeye atması muhtemeldir. İleriye yönelik beklentilerin bozulmaması amacıyla, ilk aşamada, vergi sistemi, sosyal güvenlik sisteminin yanı sıra, işsizlik ve kayıtdışı ile mücadele konularında somut önlemlerin alınması büyük önem taşımaktadır. Petrol fiyatları ve uluslararası sermaye hareketlerindeki gelişmelere ek olarak, sözü edilen siyasi gelişmeler yukarıda özetlenen temel senaryoyu her iki yönde de önemli ölçüde etkileyebilecektir.

Ekonomik dengeler itibariyle 2006 yılı bazı riskler içermektedir.

TÜSİAD MAKROEKONOMİK SENARYO
(Üç aylık ve yıllık ortalamalar)

	2004				2005				2006				Hükümet Programı
	I. Çeyrek	II. Çeyrek	III. Çeyrek	IV. Çeyrek	I. Çeyrek	II. Çeyrek	III. Çeyrek	IV. Çeyrek	I. Çeyrek	II. Çeyrek	III. Çeyrek	IV. Çeyrek	
GELİR, FİYAT ve VERİMLİLİK *													
GSMH(sabit fiyatlarla)	12,4	14,4	4,7	6,6	9,9	5,3	3,4	7,3	6,5	5,8	6,0	5,3	5,3
GSYİH(sabit fiyatlarla)	10,1	13,4	4,5	6,3	8,9	4,8	4,2	7,0	6,5	5,8	6,0	5,3	5,0
Enflasyon (TÜFE)**	14,1	9,3	9,5	9,7	10,6	8,6	8,6	7,9	7,6	8,2	7,8	6,8	5,0 (a)
Verimlilik (Çalışılan Saat Başına)	8,5	13,6	6,4	1,6	7,4	5,1	4,3	6,1	5,8	5,3	6,0	4,5	4,9
KONSOLİDE BÜTÇE													
Konsolide Bütçe Geliri (milyar YTL)	23,9	26,0	30,0	30,1	109,9	28,3	33,2	34,0	34,5	130,0	32,5	37,0	143,0
Konsolide Bütçe Gideri (milyar YTL)	30,8	33,6	36,5	39,3	140,2	31,3	34,0	38,3	42,3	146,0	34,0	41,0	156,0
Konsolide Bütçe Dengesi (milyar YTL)	-7,0	-7,6	-6,5	-9,2	-30,3	-3,0	-0,9	-4,3	-7,8	-16,0	-1,5	-4,0	-13,0
Faiz Harcamaları (milyar YTL)	14,9	14,8	15,6	11,3	56,5	11,9	11,5	11,8	11,2	46,4	11,8	11,6	46,0
Faiz Dışı Bütçe Dengesi (GSYİH'ye oranı, %)					6,1				6,2				6,0
Kons.Büt.Dengesi(GSYİH'ye oranı, %)					-7,0			-3,3					-2,4
DÖVİZ KURLARI													
Nominal Döviz Kuru (YTL/\$)	1,326	1,450	1,472	1,439	1,422	1,322	1,358	1,335	1,355	1,342	1,360	1,383	1,42
Nominal Döviz Kuru*	-19,5	-3,8	6,0	0,1	-4,9	-0,3	-6,4	-9,3	-5,8	-5,6	2,9	0,8	3,1
Nominal Döviz Kuru (YTL/€)	1,658	1,747	1,799	1,862	1,767	1,734	1,711	1,628	1,603	1,669	1,652	1,721	1,713
Nominal Döviz Kuru*	-6,2	2,3	15,1	8,7	4,7	4,6	-2,1	-9,5	-13,9	-5,5	-4,7	-1,9	2,6
Reel Efektif Döviz Kuru (1995=100)**	150,1	142,7	139,6	141,4	143,5	153,8	154,9	162,0	169,2	160,0	164,4	159,2	158,3
Reel Efektif Döviz Kuru*	23,2	5,9	-5,7	0,1	5,1	2,5	8,5	16,1	19,6	11,5	6,9	4,7	0,6
€/ \$	1,250	1,205	1,222	1,294	1,240	1,312	1,260	1,220	1,183	1,243	1,215	1,226	1,238
DİBS FAİZİ													
Nominal Faiz (bileşik %)	26,0	27,1	26,0	22,7	25,5	18,8	17,4	16,0	14,4	16,6	14,5	13,3	13,5
Reel Faiz (bileşik %)	10,5	16,3	15,0	11,9	13,5	9,3	8,1	7,5	6,3	7,8	6,2	6,1	6,2
DIŞ TİCARET ve CARI İŞLEMLER													
İthalat (cif, milyar \$)	20,9	24,4	25,1	27,1	97,5	25,7	29,3	30,1	32,0	117,1	28,4	32,0	126,5
İhracat (fob, bavul tic, haric, milyar \$)	13,5	15,5	16,0	18,1	63,1	17,2	18,0	17,8	19,5	72,5	19,0	20,1	80,0
Dış Ticaret Dengesi (milyar \$)	-7,4	-8,9	-9,1	-9,0	-34,4	-8,5	-11,3	-12,3	-12,5	-44,5	-9,4	-11,9	-46,5
Görünmeyen Kalemler (diğer cari)(milyar\$)	2,0	4,3	8,5	4,0	18,8	2,3	4,2	9,3	6,1	21,9	1,9	4,9	22,9
Cari İşlemler Dengesi (milyar\$)	-5,4	-4,5	-0,7	-5,0	-15,6	-6,2	-7,1	-2,9	-6,4	-22,6	-7,5	-7,0	-23,6
Cari İşlemler Dengesi (GSYİH'ye oranı, %)					-5,2				-6,2				-5,9
İthalat (cif)*	45,6	48,1	36,1	35,3	40,7	23,0	20,0	19,8	16,5	19,6	10,4	9,2	8,1
İhracat (fob, bavul tic, haric)*	30,2	37,1	31,1	35,4	33,6	27,7	15,9	10,9	19,1	18,1	10,3	11,6	10,3

İtali rakamlar TÜSİAD Ekonomik Araştırmalar Bölümü tahminidir.

(*) Yıllık yüzde değişim

(**) Endeksteeki artış YTL'nin değerlendirilmesi anlamına gelmektedir.

(***) TÜSİAD yılsonu enflasyon tahmini %5,5'tir.

(a) Yılsonu hedefi.

KUTU 6.1: YTL'deki Reel Değerlenme Eğilimi

Türk lirasının değerli olup olmadığının belirlenebilmesi, öncelikle bu karşılaştırmanın yapılabileceği bir referans düzeyinin ya da denge değerinin hesaplanmasını gerektirmektedir. Denge değeri için uygun bir hesaplama yöntemine karar verilmesinden önce ise bir dizi soruya yanıt bulunması gerekmektedir. Bunların başında ise nominal ve reel kur ayrımı gelmektedir. Reel kura ilişkin literatürde çeşitli tanımlar ve hesaplama yöntemleri olmasına karşın, her birinin kendi içinde güçlü ve zayıf yönleri bulunduğundan, üzerinde uzlaşmış bir yaklaşım mevcut değildir. Bu yaklaşımlardan bazıları satın alma gücü paritesini (SAGP) temel alırken, bazıları ise ticarete konu olmayan ve olan malların göreceli fiyatını (Balassa-Samuelson yöntemi) temel almaktadır. Bunlara ek olarak, ödemeler dengesi (Mundell-Fleming) temeline dayalı yaklaşımlar da bulunmaktadır.

Türkiye'de reel döviz kurunun, belli bir baz dönemine kıyasla, seviyesine ilişkin olarak merkez bankası tarafından bir endeks yayımlanmaktadır¹. Bu endeks, bazı varsayımların sağlanması durumunda, işlevsel açıdan Balassa-Samuelson yöntemine yakınsamaktadır². Endeksin en önemli özelliği ise, Türkiye'nin dış ticaret ilişkisi içerisinde bulunduğu 19 ülkeyi de hesaba katarak oluşturulmuş olmasıdır. Bu nedenlerden ötürü, TCMB tarafından yayımlanan Reel Efektif Döviz Kuru (REDK) endeksi (1995 =100) Türk lirasının belli bir dönemdeki göreceli reel seviyesinin uygun bir temsil edicisi olarak kabul edilebilir.

Reel kura ilişkin uygun bir tanım ve/veya göstergeye karar verilmiş olsa bile, denge değeri hesaplanmasında analizin kısa dönemli mi yoksa uzun dönemli mi yürütüleceğine karar verilmesi gerekmektedir. Örneğin, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 8 tane gelişmekte olan ekonomi için yapılmış olan bir reel kur denge değeri hesaplamasında kısa ve uzun dönem sapma miktarları arasında önemli farklılıklar olduğu görülmüştür³. Sözü edilen analiz; kısa dönemde döviz arz ve talebinin, uzun dönemde de mal ve varlık piyasalarının dengede olacağı varsayımlarına göre yürütülmüş olmakla birlikte, kısa ve uzun dönemli denge değerleri arasında önemli farklılıklar bulunabileceğini vurgulaması açısından önemlidir.

Uygulanmakta olan dalgalı kur rejimi altında döviz kurunun gerek nominal gerekse reel olarak denge değerinden önemli sapmalar göstermesi olasıdır. Dolayısıyla, politika analizlerinin sağlıklı biçimde yürütülebilmesi için denge değerinin uzun dönemli bakış açısıyla hesaplanması daha yararlıdır. Reel kur denge değeri, geleneksel olarak, ayrıntılı makroekonomik modellerle tanımlanan iç ve dış dengenin eş anlı olarak sağlanması durumuna karşılık gelmektedir. Ancak, bu tür kapsamlı modellerde tahmin edilen parametre sayısının çokluğu ve daha da önemlisi veri kısıtları nedeniyle önemli istatistik sorunlarla baş edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, söz konusu yaklaşımın model kurma hatasına (örn. iç ve dış denge tanımları) karşı hassas olması, ulaşılan sonuçların geçerliliği açısından ciddi tehlike arz etmektedir.

Bu noktada davranışsal modeller, genel denge analizlerine güçlü bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu amaçla, ilk aşamada, reel kur ile uzun dönemli ilişkisi olan temel ekonomik göstergelerin belirlenmesi gerekmektedir. Göstergelerin seçiminde dikkat edilmesi gereken en önemli özellik ise, ilgili göstergelerde mey-

dana gelen değışikliklerin reel kurdaki hareketleri yansıtabak nitelikte olmasıdır. Böylelikle, cari reel kur ile açıklayıcı değışkenler olarak kabul edilen temel ekonomik göstergeler arasındaki sistematik ilişki tanımlanarak, reel kurun uzun dönemli denge değeri (davranışsal ilişki çerçevesinde) hesaplanabilmektedir.

Türkiye ekonomisinde, reel kur düzeyine ve denge değeriine ilişkin yapılmış (özellikle güçlü ekonomiye geçiş programının uygulamaya konulduğu 2002 yılı ve sonrasındaki dönemi içeren) çeşitli çalışmalar bulunmaktadır^{4,5,6}. Bu çalışmalardan elde edilen bulgular ışığında, Türkiye ekonomisinde reel döviz kurunun uzun dönemli belirleyicileri olarak; reel yatırım harcamaları (1995 = 100), reel kamu tüketimi (1995 = 100), çalışılan saat başına kısmi verimlilik (1997=100) ve dış ticarete açıklık oranı tercih edilmiştir. İlgili değışkenler, reel kuru etkileyen önemli faktörler olmakla birlikte, yalnızca bu kadarla sınırlı değildir. Analizin kapsamının başka değışkenlerin içeriilmesi yoluyla daha da genişletilmesi mümkündür. Ancak, analiz döneminin (1990:I – 2005:III, üç aylık) yeterince uzun olmaması, diğeri bir deyişle gözlem sayısının sınırlı olması, nedeniyle daha fazla ayrıntıya inilmemiştir. Öte yandan, aşağıdaki basit regresyon denkleminde de görüleceği üzere, seçilmiş olan değışkenlerin açıklayıcılık gücü yeterli düzeydedir :

$$\begin{aligned} redk = & 1,152 + 0,571*verimlilik - 0,687*açıklık + 0,137*yatırım + 0,639*kamutük \\ St. bata => & (0,384) \quad (0,101) \quad (0,087) \quad (0,057) \quad (0,149) \\ R^2 = & 0,733 \quad Düzeltilmiş R^2 = 0,715 \end{aligned}$$

Ancak, yukarıdaki denklemdede yer alan gösterge değışkenlerin tamamı birim kök içermektedir. Bu durumda, söz konusu verilerin durağan olmayıp belli bir eğilime sahip oldukları söylenebilir. Değışkenlerde bulunan bu eğilim bileşeninin ortak bir nitelik taşıması durumunda ise, ilgili değışkenlerin reel döviz kurunun uzun dönemli belirleyicileri olduğu istatistik bakımdan da kanıtlanmış olacaktır. Nitekim, yapılan analizler (Johannsen izleği) sonucunda bir tane (ve yalnızca bir tane) eşbütünleşim denklemi tespit edilmiştir:

$$\begin{aligned} redk = & 0,247 + 0,512*verimlilik - 0,546*açıklık + 0,285*yatırım + 0,729*kamutük \\ St. bata => & (0,138) \quad (0,090) \quad (0,059) \quad (0,171) \end{aligned}$$

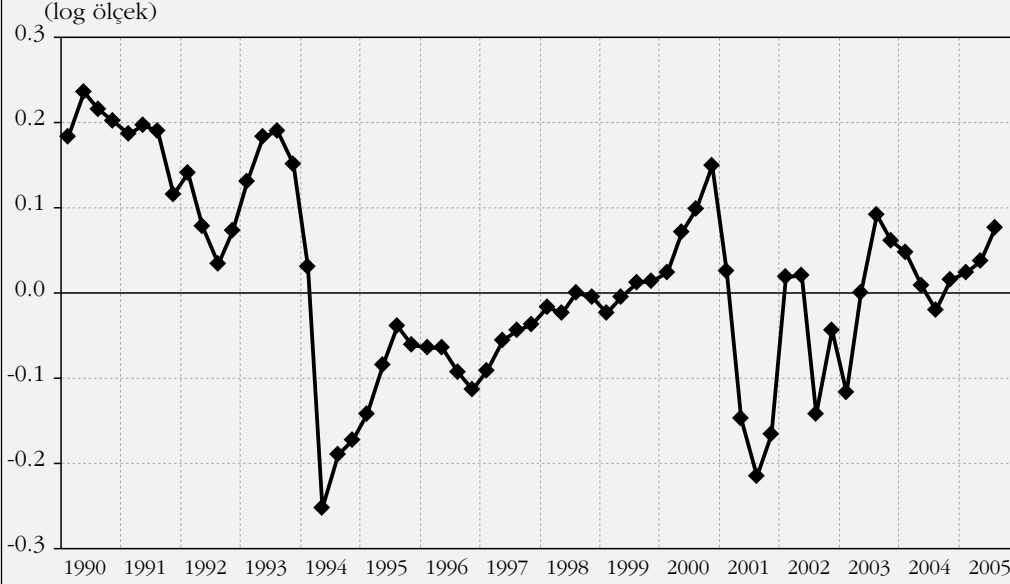
Böylece, reel kur ile onun uzun dönemli belirleyicileri olduğu kabul edilen temel ekonomik göstergeler arasında davranışsal bir ilişki kurulmuştur. Sabit sermaye yatırımları kısmi verimlilik ile birlikte Türkiye ekonomisindeki gerçek verimliliği (toplam faktör verimliliği) temsil etmektedir. Bu değışkenlerdeki gelişmeler, beklendiği üzere, reel kur üzerinde olumlu etkide bulunmaktadır. Kapalı bir ekonomide yerli para birimi değerilenme eğiliminde olduğundan, dışa açılma ile birlikte değeri kaybı yaşanması da yine teorik beklentiler ile örtüşmektedir. Öte yandan, kamu tüketiminin reel kur üzerindeki pozitif etkisi ise daha ziyade söz konusu harcamaların ithalat içeriğinin düşük, yurtiçi talep içeriğinin ise yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Bundan sonraki aşamada ise, eşbütünleşim denklemindeki katsayılar kullanıla-

* Söz konusu bileşenler Hodrick-Prescott filtresi kullanılarak elde edilmiştir.

rak, açıklayıcı değişkenlerin uzun dönemli eğilim bileşenlerinden reel kurun denge değerinin oluşturulması gerekmektedir. Gerçekleşen reel kur ile hesaplanan denge değeri arasındaki fark ise sapma miktarını göstermektedir.

Reel Döviz Kuru (Uzun Dönem Dengesinden Sapmalar)

Aşağıdaki çizimden de görüldüğü üzere, finansal serbestleşmeye geçilmesinin hemen ardından, uluslararası piyasalardaki rekabetçi ortama kıyasla aşırı değerli konumda bulunan Türk lirası yaklaşık üç yıl boyunca potansiyel seviyesine doğru yakınsamıştır. Ancak, kamunun artan iç borçlanma ihtiyacına paralel olarak, sonrasındaki dönemde reel faizler hızla yükselmiş ve sermaye girişleri artmıştır. Bu durum, Türk lirasının yeniden değer kazanma eğilimine girmesine yol açmış ve denge seviyesinden yaklaşık %20 oranında uzaklaşmasına neden olmuştur. Ancak, kur ve faizlerin aynı anda kontrol edilmeye çalışılması nedeniyle 1994 krizi patlak vermiş ve Türk lirası reel anlamda aşırı değer kaybına uğramıştır. Türkiye ekonomisi 1995 yılından itibaren gelişmekte olan ülkelere yönelen sermaye hareketlerinden faydalanmıştır. Bu sürecin sonunda reel kur, 1999 yılında uzun dönemli denge değerini yeniden yakalamıştır. 2000 yılı başında uygulamaya konulan IMF destekli ekonomik program ile birlikte piyasalarda iyimser bir hava hakim olmuş ve ülkeye giren sermaye miktarında hızlanma yaşanmıştır. Bunun sonucunda, 2001 krizi öncesinde Türk lirası reel anlamda yaklaşık %15 civarında aşırı değerli bir konuma ulaşmıştır. 2002 yılından itibaren uygulamaya konulan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"nın ardından Türk lirası reel olarak tekrar değerlenme eğilimine girmiştir. Ancak, geçmişten farklı olarak bu dönemde, ekonomik temellerdeki güçlenmeye koşut olarak denge reel kur seviyesi de yükseldiğinden, Türk lirası 2005'in üçüncü dönemi itibarıyla yalnızca %7,5 daha değerli bir konumda bulunmaktadır.

KAYNAKÇA:

- 1 Hesaplama yöntemi için bakınız:
http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/reel_efktf/YontemselAciklama.pdf
- 2 Metodolojik ayrıntılar için bakınız:
http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/reel_efktf/REDKHesaplamasi.pdf
- 3 Ayrıntılar için bakınız: Deutsche Bank. "From Fundamentals to FX Rates: An Equilibrium Real FX Model for EM Currencies". *Global Markets Research*, May 16, 2005.
- 4 Nazire Nergiz Dinçer, 2005. "Döviz Kuru Dalgalanmalarının Asimetrik Etkileri: Türkiye Örneği". *DPT Uzmanlık Tezi*, Yayın No: 2682, DPT, Ankara.
- 5 Kibritçioğlu, A. ve Kibritçioğlu B., 2004. "Türkiye’de Uzun Dönem Reel Döviz Kuru Dengesizliği:1987-2003". *Araştırma ve İnceleme Dizisi*, Yayın No:38, Hazine Müsteşarlığı, Ankara.
- 6 Funda Özkan., 2003. "Denge Reel Kur Hesaplama Yöntemleri ve Reel Kur Dengesizliğinin Ölçülmesi: Türk Lirası Üzerine Bir Çalışma". *Uzmanlık Yeterlilik Tezi*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara.

KUTU 6.2: Aramalı İthalatının Sektörlere Göre Ayırıştırılması

Toplam mal ithalatı, geniş ekonomik gruplar sınıflamasına (GEGS) göre, sermaye, ara ve tüketim malları ithalatı olmak üzere üç temel gruba ayrılmaktadır. Özellikle 2001 yılından itibaren, ara mallarının toplam ithalat içerisindeki payı yıllık ortalamada %70 civarında gerçekleşmektedir. Sermaye ve tüketim malları için ise bu oran sırasıyla %17 ve %11 dolaylarındadır. Türkiye ekonomisinin yıllık toplam ihracatından elde ettiği gelir, ara malı ithalatına yaptığı harcamaya kabaca denktir. Bu durum, Türkiye'deki üretim yapısının önemli miktarda ithal ara girdiye gereksindiğinin temel göstergelerinden yalnızca bir tanesidir. Sanayi üretiminin genişlediği dönemlerde ithalat da yükselmekte ve ihracata dönük üretim yapan sektörler başta olmak üzere, sanayi genelinde ara malı talebi artmaktadır.

Bu noktada, üretim ile ara malı ithalatı arasındaki ilişki veri kabul edilerek, ilişkinin niteliğinin belirlenmesi ve farklı üretim kesimlerine göre farklılık gösterip göstermediğinin ortaya konulması önemlidir. Eğer ithal ara girdi talebi belli sektörlerde yoğunlaşmış ise, bu durumda söz konusu sektörlerle yönelik politika önerilerinin geliştirilerek bir an önce uygulamaya konulması gerekmektedir. Alınan önlemlerin etkisi kendisini ancak orta ve uzun vadede göstereceğinden, mevcut sorunun bugün itibarıyla doğru biçimde belirlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Toplam ithalat rakamları geniş ekonomik grupların (GEGS) yanı sıra ekonomik faaliyete göre de (ISIC Rev. 3) sınıflandırılmaktadır. Ancak bu sınıflandırmalar, ara mallarına ilişkin resmin bütününe ortaya koymakta yeterli olmamaktadır. Diğer bir deyişle, ara malları ithalatının yurtiçinde hangi sektörler tarafından yapıldığının yanı sıra, bunların yurtdışından hangi sektörlerden sağlandığına ilişkin istatistik verilerin bulunmaması üretim ile ithal ara girdi arasındaki ilişkinin dinamiklerinin tam olarak belirlenmesini engellemektedir. Bu amaçla kullanılabilecek en güncel ve kapsamlı veriler ise TÜİK tarafından yayımlanan 1998 yılına ait girdi-çıkı tablosunda bulunmaktadır¹. Bu tablo, endüstriler arasındaki mal ve hizmet alışverişini 97 sektör ayrıntısında sunmaktadır. Tabloda, sütunlar bir sanayinin üretimi için gerekli girdileri (ara malı) ve katma değer unsurlarına yapılan ödemeleri, satırlar ise sanayi tarafından üretilen ürünlerin hangi sanayiler ve nihai talep unsurları tarafından kullanıldığını [$X_j = \sum_j X_{ij} + Y_i = \sum_j a_{ij}X_j + (C_i + I_i + G_i + E_i - M_i)$] göstermektedir².

Herhangi bir sektör tarafından kullanılan ara girdilerin o sektörün toplam çıktısına oranı olarak tanımlanan “yapısal ilişki”lerin ($a_{ij} = X_{ij} / X_j$) kısa dönemde değişmesi söz konusu değildir. Ancak bu durum, fiyatların sabit kaldığı veya tüm fiyatların aynı oranda değiştiği varsayımları altında geçerlidir. Sektörlerde yaşanan fiyat değişimlerinin farklı olması durumunda göreceli fiyatlar aynı kalmamakta ve dolayısıyla da yapısal ilişki tam olarak “teknolojik ilişki”yi yansıtmamaktadır. Bu koşullar altında, herhangi bir yıla ait girdi-çıkı tablosunun daha yeni fiyatlar temel alınarak güncellenmesi gerekmektedir³.

Girdi-çıkı tablolarındaki ara girdi alışverişi, yurtiçi ve ithalat olmak üzere ayrı ayrı da mevcuttur ($A = A^d + A^m$). Ancak, geriye bağ etkileri [$R = (I - A^d)^{-1}$] nedeniyle, bu gösterim biçimi de sektörler arasındaki ilişkinin daha önce sözü edilen boyutta ele alınması açısından yeterli değildir. Başka bir deyişle, yurtiçindeki bir sek-

törün artan talebini karşılamak üzere yurtdışından hangi sektörlerden ara girdi talep ettiğinin hem kendisi hem de uyardığı diğer yerli kesimler itibariyle ayrıştırılması gerekmektedir⁴. Bu yaklaşım, üç boyutlu bir çözümleme yöntemi olup, i = ithalat yapılan yurtdışı sektörü, j = ithalatı yapan yurtiçi sektörü ve k = nihai talebi artan yurtiçi sektörü temsil etmek üzere özetle şu şekilde ifade edilebilir:

$$G^k = A^m < R^{*k} >$$

Burada $<R^{*k}>$ matrisi, $R = (I - A^d)^{-1}$ 'in k . sütunundaki elemanlardan oluşan $(n \times n)$ boyutlarındaki köşegen matris olup, nihai talebi artan k . yurtiçi sektör tarafından uyarılan toplam (doğrudan ve dolaylı) ara girdi ithalatı bilgisini içermektedir. G^k matrisi ise, bu matrisin ithalat yapılan yurtdışı sektörler (i) ile ithalatı yapan yurtiçi sektörler (j) arasındaki ilişkiyi gösteren A^m matrisiyle çarpılması sonucu hesaplanmaktadır. Bu sayede, G^k matrisinin her bir elemanı (g_{ij}^k); k . yurtiçi sektörü nihai talebi bir birim değiştğinde, j . yurtiçi sektörün i . yurtdışı sektörden uyardığı toplam (doğrudan ve dolaylı) ithal ara girdi değerini göstermektedir.

1998 yılına ait girdi-çıkı tablosu yukarıda anlatılan yöntem kullanılarak analiz edilmiş ve ulaşılan sonuçların bir kısmı aşağıdaki tablolarda sunulmuştur. Analiz öncesinde, katsayılar matrisleri daha önce anılan güncelleme yöntemi kullanılarak 2004 yılı fiyatları cinsinden hesaplanmıştır. Bu hesaplama için gerek duyulan fiyat endekslerine yalnızca 37 sektör itibariyle ulaşılabildiğinden, girdi-çıkı tablosunda yer alan sektörler toplulaştırılarak kullanılmıştır. İthalat katsayılar matrisinin (A^m) güncellenmesinde ithalat fiyatlarındaki değişim kullanılırken, yurtiçi katsayılar matrisi (A^d) ise toplam fiyatlardaki değişimden ithalat fiyatlarındaki değişim arındırılarak güncellenmiştir.

Tablolarda en sağ alt köşede bulunan koyu rakamlar, ilgili sektörün (k) yurtiçi nihai talebinde 1 birimlik artış olduğunda ekonomi genelinde gereksinim duyulan toplam ara girdi ithalatına karşılık gelmektedir. Bu değer, en sağda bulunan toplam sütununda ithalat yapılan yurtdışı sektörler (i) göre, en altta bulunan toplam satırında ise ithalatı yapan yurtiçi sektörler (j) göre ayrıştırılmıştır. Bu sektörlerin hangileri olduğu ise ilgili sütun ve satırların başında belirtilmiştir. Analiz 37 sektör ayrıştırmada yapılmış olmasına karşın, bu tablolarda yalnızca öne çıkan sektörler (ithalatı 0.01'den daha fazla olanlar) sunulmuştur. Diğer bir deyişle, satır ve sütunlarda yer alan değerlerin toplamı bunlara karşılık gelen toplam değerden küçüktür.

Örneğin, yurtiçi kimyasal maddeler sektörüne ait olan tabloda, bu sektörün yurtiçi nihai talebinin bir birim artmasının ekonomi genelinde 0,3017 birimlik ara malı ithalatına neden olduğu gözlenmektedir. Bu ithalatın yaklaşık yarısı (0,1547) yurtdışından yine kimyasal maddeler sektöründen yapılırken, dörtte birine yakın bir bölümü (0,0781) ise yurtdışından plastik-kauçuk sektöründen yapılmaktadır. Toplam ithalatın önemli bir bölümü (0,2531) yurtiçinde yine sektörün kendisi tarafından yapılmasına karşın, geriye bağ etkileri nedeniyle, yurtiçinde plastik-kauçuk ve petrol ürünleri sektörleri de sırasıyla 0,0156 ve 0,0112 birimlik ara malı ithalatı yapmaktadırlar. Başka bir deyişle, kimyasal maddeler sektörünün yurtiçi nihai talebinin bir birim artması, yurtiçinde plastik-kauçuk sektörünü uyarak yurtdışından 0,0156 birim ara malı talep etmesine yol açmaktadır. Bunun 0,0101 birimlik kısmı da yine yurtdışı kimyasal maddeler sektöründen ithal edilmektedir. Diğer tablolar da benzer şekilde yorumlanabilir.

Aşağıdaki tablolarda yer alan sektörler, Türkiye ekonomisinde son dönemde ihracat artışlarıyla ön plana çıkmış sektörler olmalarının yanı sıra, yüksek teknolojiye dayalı ürünler üreten sektörler olmaları nedeniyle de önemlidir. Ancak, elde edilen bulgular bu sektörlerde yüksek düzeyde teknolojik bağımlılık olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle, bu sektörlerde yaşanan nihai talep artışları büyük ölçüde bu sektörlerin yurtdışından yine kendi sektörlerinden yaptıkları ara girdi ithalatına dayalı üretim ile karşılanmaktadır (yani $i = j = k$). Bu durum, imalat sanayiinin geneli için de geçerliliğini korumaktadır.

KAYNAKÇA:

- 1 Tablonun Türkiye ekonomisine ilişkin ayrıntılı bir analizi için bakınız: TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No:3. “*Türkiye’nin Üretim Yapısı: Girdi-Çıktı Modeli ile Temel Bulgular*”. Gülay Günlük Şenesen. Haziran, 2005. <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/buyume/No3.pdf>
- 2 Girdi-çıktı çözümlemesi için ayrıntılı teorik bilgi için bakınız: Aydoğuş, O., 1999. *Girdi-Çıktı Modellerine Giriş*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- 3 Güncelleme işleminin ayrıntıları için bakınız: Günlük Şenesen, G. and Küçükçifçi S., 1994. Decomposing Structural Change into Technology and Price Components: Turkey: 1973-1985, *Economic Systems Research*, 6(2), 199-215.
- 4 Ayrıştırma işleminin ayrıntıları için bakınız: Günlük Şenesen, G. and Şenesen Ü., 2001. Reconsidering Import Dependency in Turkey: The Breakdown of Sectoral Demands with respect to Suppliers, *Economic Systems Research*, 13(4), 417-428.

Seçilmiş sektörler itibariyle bir birimlik yurtiçi nihai talep artışının ithalata etkileri*

1. ANAMETAL ($k=20$)

SATICI (yurtdışı)	ALICI (yurtiçi)		1998 Toplam
	Anametal	Metal	
Maden kömürü	0,0299		0,0305
Hampetrol			0,0104
Metal cevheri	0,0267		0,0267
Kimya	0,0185		0,0211
Anametal	0,1267		0,1325
Metal	0,1243		0,1323
Bankacılık	0,0133		0,0175
Toplam	0,3551	0,0173	0,4022

2. KİMYASAL MADDELER ($k=17$)

SATICI (yurtdışı)	ALICI (yurtiçi)			1998 Toplam
	Petrol	Kimya	Plastik-kauçuk	
Hampetrol		0,0130		0,0122
Gıda-içki				0,0133
Kimya		0,1436	0,0101	0,1547
Plastik-kauçuk		0,0734		0,0781
Toplam	0,0112	0,2531	0,0156	0,3017

4. RADYO-TV-HABERLEŞME (k=25)				
SATICI (yurtdışı)	ALICI (yurtiçi)			1998 Toplam
	Haberleşme			
Elektrikli-makine	0,0111			0,0118
Haberleşme	0,2372			0,2372
Toplam	0,2606			0,2784
5. PLASTİK-KAUÇUK (k=18)				
SATICI (yurtdışı)	ALICI (yurtiçi)			1998 Toplam
	Petrol	Kimya	Plastik-kauçuk	
Hampetrol	0,0108			0,0126
Kimya		0,0138	0,1264	0,1424
Plastik-kauçuk			0,0332	0,0435
Cam-çimento				0,0103
Toplam	0,0131	0,0243	0,1962	0,2688
10. TAŞIT ARAÇLARI (k=27)				
SATICI (yurtdışı)	ALICI (yurtiçi)			1998 Toplam
	Anametal	Makine-teçhizat	Taşıt araçları	
Anametal			0,0246	0,0397
Metal				0,0185
Makine teçhizat			0,0117	0,0160
Taşıt araçları			0,0976	0,0986
Toplam	0,0257	0,0180	0,1575	0,2293
12. MAKİNE-TEÇHİZAT (k=22)				
SATICI (yurtdışı)	ALICI (yurtiçi)			1998 Toplam
	Anametal	Makine-teçhizat	Büro mak.	
Anametal	0,0134	0,0327		0,0496
Metal	0,0131	0,0193		0,0371
Makine-teçhizat		0,0238		0,0260
Büro makineleri		0,0237		0,0329
Elektrikli makine				0,0105
Toplam	0,0376	0,1377	0,0105	0,2267
(*) Baştaki sıra numaraları ithalat geriye bağ katsayılarına göre büyükten küçüğe doğru verilmiş olup parantez içindeki değerler ise yalnızca 37 sektör içindeki etiket numarasına karşılık gelmektedir.				

EKLER

EK-1: Ekonomik Büyümeyi Anlamak*

İkinci Dünya Savaşı'nın sonu, bugün OECD üyesi olan çoğu ülkede uzun bir refah döneminin başlangıcına işaret etmiştir. Tarihçiler tarafından "otuz parlak yıl" olarak bilinen bu yıllar boyunca; büyüme son derece güçlü kalmış ve birçok ülkede, kişi başına düşen gelir Amerika'nın düzeyini yakalama eğilimi göstermiştir. Bu bolluk dönemi, fazlasıyla açık uluslararası bir ortamda, ekonomik açıdan farkların kapatılmasının neredeyse otomatik olduğu düşüncesi için önemli bir zemin oluşturmuştur. Ancak, son yirmi yılın tarihi, o ilk coşkuyu büyük ölçüde hafifletmiştir.

Kıta Avrupa'sının en önemli ülkelerinde, kişi başına gelirin ABD ile olan farkındaki azalma 1980'lerin başında durmuş, fark 1990'lar boyunca yeniden açılmaya başlamıştır. Japonya'da da geçen 15 yıl boyunca benzer bir süreç yaşanmıştır. Geçmişe bakıldığında, 1995'ten beri ABD'de görülen verimlilikteki kayda değer hızlanmanın diğer OECD ülkelerine beklendiği gibi geniş ölçüde yayılmamış olduğu şimdi daha iyi görülmektedir. Düş kırıklığı yaratan bu performans, Avrupa'da, çoğu kez yanlış yönlendirilen emek piyasası politikalarıyla daha da kötüye gitmiştir.

Asıl olarak işsizliği azaltma beklentisiyle emek arzına engel olmak için tasarlanmış bu politikalar, sadece istihdam oranlarını ve kişi başına gelirleri azalmasına yol açmıştır. Buna rağmen son birkaç yılda, hem Avustralya, İngiltere ve Kanada gibi büyük ülkeler, hem de bazı daha küçük OECD ülkeleri ekonomik yakınsamaya doğru yeniden hız kazanmakta son derece başarılı olmuşlardır. Artık, yaşam standartlarının otomatik olarak yakınsamadığı ve teknik ilerlemenin "dışsal" olmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Yeni büyüme teorilerinin kuvvetle önerdiği gibi, aslında ulusal kurumların ve kamu politikalarının kalitesi yakınsama sürecini büyük ölçüde belirlemektedir.

Teoriden uygulamaya geçmek ve bu süreçte büyümenin gerçek belirleyicilerini daha iyi anlamak, OECD'yi bu kitabın yayımlanmasıyla sonuçlanan uzun vadeli bir araştırma projesi başlatmaya iten etkenler olmuştur. Bu kitap, OECD ülkelerinde ekonomik büyümeyi bilgi, belge ve analize dayalı olarak inceleyen özel bir çalışmadır. Çalışmada, son on yılda OECD ülkelerinde büyüme süreçleri detaylı olarak incelenmiş ve büyümenin temel dinamikleri ortaya konmuştur. Bu temel dinamiklere, ülkelerin neden ve nasıl farklı tepkiler verdiğine de bakılmıştır. Bu çalışmada büyüme, makro ekonomik düzeyde, sektör düzeyinde ve firma düzeyinde incelenmekte ve ayrıca bilişim teknolojisinin (BT) bu düzeylerin her birine yaptığı katkı da incelenmektedir.

(*) TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi. "Ekonomik Büyümeyi Anlamak: Makro Düzeyde/Sektör Düzeyinde/Firma Düzeyinde". OECD yayını "Understanding Economic Growth" çevirisi. Haziran, 2005. <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/buyume/No5.pdf>

Çalışma, büyümeyi sağlamada beşeri sermayenin ve Ar-Ge'nin hayati önemini vurgulamaktadır. Yazarlar, ABD ve bazı OECD ülkelerinde son zamanlardaki verimlilik artışlarında yaşanan hızlanmada yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin rolünü de incelemekte ve çok önemli olduğunu tespit etmektedirler. Ancak, bilgi ve iletişim teknolojileri de, büyük ölçüde, teknolojik inovasyonun gerçekleştiği düzenleyici ve kurumsal çerçeve tarafından belirlenmektedir. Özellikle, mal ve hizmet piyasalarının açılmasının ve düzenleyici çerçevenin esnekliğinin hem teknolojik yakalamaya önemli bir katkıda bulunduğu, hem de küçük ve son derece yenilikçi firmaların doğuşunu kolaylaştırdığı ampirik bulgularla kanıtlanabilmektedir. Hiç şüphesiz bu durumun, -düşük ve istikrarlı enflasyon, ılımlı vergi yükleri, uluslararası ticarete açıklık- gibi sağlıklı makroekonomik politikaların ekonomik büyümeye yaptığı katkı görmezden gelinemeyecek boyutlardadır.

EK-2: Türkiye’de Büyüme Perspektifleri*

Türkiye’nin son otuz yılındaki büyüme performansının mümkün olduğunda OECD ülkeleri ile karşılaştırılarak incelenmesi, Türkiye’nin refah olarak gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde kaldığını ve bu farkın geçen zaman içinde azalmadığını göstermektedir. Kişi başına büyüme ve genel refahı belirleyen demografi, üretim faktörlerindeki değişimler, verimlilik, sektörel yapı ve bölgesel gelişme dinamiklerinin ayrı ayrı incelenmesinden çıkan sonuç, sorunun temelinde, yeterince verimli ve etkin bir ekonominin temelini oluşturulamamış olmasıdır. Bunun yanı sıra üretim faktörlerinin birikiminin de yetersiz kaldığı görülmektedir. İstihdam artışının ülkenin demografik özelliklerinin yarattığı fırsatları kullanamadığı, sermaye stokunun yeterince hızlı arttırılamadığı (ya da sermaye derinleşmesinin yeterince hızlı gerçekleştirilemediği) görülmektedir.

Sektörel olarak tarımsal yapının egemenliği tam olarak sona ermemiştir. Özellikle istihdamda tarımın yüksek paya sahip olduğu ve görece verimsiz çalıştığı görülmektedir. Gelecek on yılda tarımın tamamen çözülmesi ile birlikte ortaya çıkacak önemli bir işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalınması beklenmektedir. Toplumun geniş bir kesiminin yeterince eğitilmemiş olması hem istihdam edilmelelerini zorlaştırmakta hem de verimlerini düşürmektedir. Buna karşılık kimi imalat sanayi alt endüstrilerinde olumlu gelişmeler gözlemlenmektedir. Ancak bu durum ekonominin geneline yeterince yansımamaktadır. Hangi endüstrilerin çıkış yapacağını önceden kestirmek mümkün değildir. Bu nedenle sektöre özel politikaların uzun vadede başarılı olması olası görünmemektedir.

Bölgesel olarak ciddi bir eşitsizlik söz konusudur. Bu eşitsizliğin altında sektörel yapının varlığı vurgulanmıştır. Her ne kadar burada yeterince vurgu yapılmamış olsa da bu eşitsizliğin bir nedeni de bölgeler arasında insan kaynaklarının eşitsiz dağılımıdır.

Türkiye’nin gelecek 10 yıl boyunca yüksek büyüme hızlarını sürekli kılabilmesi için bazı tespitler yapmak mümkündür:

- Yoksul ve zengin ülkeler arasındaki gelir farkı bazı ülkeler için kapanırken bazıları için açılmaktadır. Bu nedenle, yakınsama süreci otomatik bir süreç olarak alınmamalı, gelir farklılıklarının azaltılabilmesi için belli bir strateji izlenmelidir.
- Sadece faktör birikimlerine dayalı büyüme süreçlerinin doğal sınırları dikkate alınarak teknolojik ilerleme ve verimlilik artışlarının sürekli kılınması konusuna önem verilmelidir.
- Türkiye’de istihdama katılım oranının düşüklüğü (özellikle kadın nüfusta daha da düşük), işsizlik oranının yüksekliği ve gelişme ile beraber tarım kesiminden boşalacak işgücünün istihdamı dikkate alındığında, Türkiye’deki büyüme sürecinin hem verimlilik artışı, hem de istihdam artışı üzerine kurulu olması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

(*) TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No:1. “Türkiye’de Büyüme Perspektifleri: Makroekonomik Çerçeve/Dinamikler/Strateji”. Ümit İzmen, Alpay Filiztekin ve Kamil Yılmaz. Haziran, 2005. <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/buyume/No1.pdf>

- Doğru makroekonomik politikalar, özellikle fiyat istikrarı, etkin para ve maliye politikaları, serbest dış ticaret politikaları ile büyüme hızı arasında güçlü bir ilişki vardır. Bu nedenle, makroekonomik politikaların öngörülebilirliği, istikrarı ve büyümeyi destekleyici olması gerekmektedir. İstikrarlı ekonomik büyüme için uygulanması gereken makroekonomik politikaların ne olduğu konusunda, dünya çapında, artık geniş bir mutabakat sağlanmıştır.
- Toplumsal gelir düzeyinin artırılmasının ön koşulu, piyasa mekanizmasının etkin çalışmasının sağlanması, aktörler arasında gerekli rekabetçi yapı ve adil ortamın oluşturulmasıdır. Bu amaçla, piyasa dışı, ancak piyasaların içinde çalıştığı çerçevenin etkinliği sağlanmalıdır.
- Kurumsal yapılar arasında, ekonomiyi düzenleyen kurum ve kuralların, ekonomik büyüme ile arasında ilişkinin önemi her geçen gün daha kuvvetli bir şekilde ortaya çıkartılmaktadır. Devlet kontrolünün ağırlığı, girişimciliğin önündeki engeller, ticaret ve yatırımların önündeki engeller, büyümeyi kısıtlamaktadır.
- Türkiye mutlaka yatırım ortamını iyileştirmeli ve ürün, işgücü ve finans piyasalarında idari engelleri azaltıcı bir program uygulamalıdır. Diğer ülkelerde bu alanda hayata geçirilen çok kapsamlı reform programları yanında, Türkiye'nin Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK) vasıtasıyla uygulamakta olduğu reform süreci çok zayıf kalmaktadır.
- AB'nin Lizbon stratejisi çerçevesinde ortaya koymuş olduğu bilgi toplumu hedefi ve bu hedef çerçevesinde verimlilik ve işgücü politikaları arasında gözetmeye çalıştığı denge, ulaşılması zor, ancak zor olduğu ölçüde de doğru bir hedeftir. Türkiye bu hedefte kendi yerini iyi konumlamalı, bu amaçla, eğitim politikasını gözden geçirmeli ve ürün ve işgücü piyasası düzenlemelerini en kısa süre içinde AB ile paralel hale getirmelidir.
- AB Lizbon stratejisi, istihdam yaratma gerekliliği, yüksek verimlilik ihtiyacı, gelir adaletsizliğinin ve bölgesel kalkınma farklarının azaltılması ihtiyacı, yenilikçilik ve girişimciliğin özendirilmesi gereği, Türkiye'nin çok köklü bir eğitim reformu yapması gerektiğine işaret etmektedir. Gerçekte, bu reform için daha şimdiden geç kalınmış durumdadır; yaratıcılığa hiç zemin tanımayan mevcut sistem altında, verimlilik hamlesi, bilgi toplumu olma gibi hedefler konulamayacağı gibi, giderek daha kalifiye emek gerektiren geleneksel üretim alanlarında dahi uygun nitelikli istihdam ciddi bir sorun haline gelecektir.
- Akılcı ve yapılabılır bölge politikalarına gereksinim olduğu açıktır. Ancak bu politikaların da sektörel politikalarda olduğu gibi, özel olmayıp gelişmeyi fırsatlar doğrultusunda teşvik edici olması gerekmektedir.

EK-3: Türkiye'nin Üretim Yapısı*

Tarım, madencilik, imalat sanayi, hizmetler ve alt kolları gibi üretim sektörlerinin birbirleri arasındaki karşılıklı ara girdi alışverişinin düzeyi ve bileşimi üretim yapısını oluşturur. Ekonomiyi oluşturan bu temel sektörlerin birbirlerinden aldıkları ve birbirlerine verdikleri malların akımları ile nihai talebin karşılanmasına yönelik oluşan mal akımları Girdi-Çıktı tablolarında yer almaktadır. Bu özelliği nedeniyle aslında girdi-çıktı tabloları makroekonomik düzeyde ekonominin bütününde ortaya çıkan yapısal değişimlerin görülebileceği önemli bir veri kaynağını oluşturmaktadır.

Herhangi bir sektörün bu üretim yapısı içindeki konumunu, diğer sektörler ile doğrudan (kendi aldığı ve verdiği) ve dolaylı (alınmasını uyardığı) ara girdi ilişkileri yansıtır. Sektörler arası ya da endüstriler arası yapının bu bütünsel özelliği üretimin teknolojik yapısını anlamamıza olanak sağlar. Bu temelden hareketle sektörleri istihdam, verimlilik, teknolojik yenilik, ithalat, enerji talebi, çevre kirliliği vb. açısından değerlendiren çalışmalar yaygındır. Üretim birimlerinden derlenen bilgiler endüstriler arası ilişkiler çerçevesinde sınıflandırılır.

Ülkemizde, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 1973, 1979, 1985, 1990 yılları için aynı 64 sektörü kapsayan girdi-çıktı tabloları yayımlamıştır. 1996 ve 1998 yılları için tablolar, 97 sektöre çıkarılarak hazırlanmıştır. 1996 yılı tabloları 2001 yılında, 1998 tabloları ise 2004 yılında yayımlanmıştır. 1998 tabloları Avrupa Hesap Sistemi'ne uyumlu hazırlanan ilk veri tabanıdır. Bu doğrultudaki 2002 tablosunun hazırlıkları sürmektedir ve 2006 yılı sonunda kullanıma hazır olması beklenmektedir.

Uluslararası ürün piyasalarındaki yükselen ürünler açısından Türkiye'nin üretim yapısını değerlendirildiğinde, dünya piyasasıyla ara girdi ve nihai ürün ithalatı yoluyla ekleniş düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir. Yükselen ürünleri üreten sektörlerin çoğu ithal girdi kullanımında ön sıralardadır. Özellikle ileri teknoloji ile üretilen ürünlerde Türkiye'nin ilgili ihracatının ilgili ithalatını karşılama düzeyi çok düşük seviyelerdedir. Dokuma giyim, elektrik dağıtım donanımı, diğer motorlu araçlar ve mobilya ürünlerinin ihracatı ise ilgili ürün ithalatını aşmaktadır.

Ortaya konulan bu durum, üretim yapısının fotoğrafı olarak da düşünülebilir. Bu fotoğraf her bir sektörün göreceli konumu, dolayısıyla o sektördeki firmaların genel özelliği hakkında da ipuçları sağlamaktadır. Bu durum ayrıca:

- Yurtiçinde üretilmediği, ya da üretildiği halde fiyatı daha düşük olduğu için yapılan aragirdi ve yatırım malı ithalatının yerli üretim teknolojisinin üzerindeki etkileri,
- İthal edilen teknolojinin ihracat açısından etkileri,
- Bu etkilerin istihdam ve dolayısıyla gelir bölüşümü üzerindeki sonuçları,

gibi konuların bütünlüklü bir çerçevede açıklığa kavuşturulması çabalarının alt yapısını, başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

Ekonomideki başlıca dengesizliklerin (dış ticaret açığı, dış borç birikimi, işsizlik, gelir eşitsizliği gibi) temelinde üretim yapısının yattığı düşünülürse, öncelik bu yapıyı tüm yönleriyle anlamak olmalıdır. Üretimin uzun erimli kalıcı nitelik kazanmış olan mevcut yapısının değişmesi/dönüşmesi ise ekonomi politikalarının merkezine üretim yapısını koymakla mümkün olabilecektir.

(*) TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No:3. "Türkiye'nin Üretim Yapısı: Girdi-Çıktı Modeli ile Temel Bulgular". Gülay Günlük Şenesen. Haziran, 2005. <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/buyume/No3.pdf>

EK-4: Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları*

Planlı kalkınma döneminin başlangıcından günümüze kadar, bölgesel gelişmenin sağlanması ve bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması yönünde kalkınma planlarında tedbirler alınmış ve bazı politikalar benimsenmiştir. 1970’li yıllarda uygulamaya konulan, önemini yitirmekle birlikte halen varlığını koruyan Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY) politikaları bunların başında gelmektedir. KÖY politikaları başlangıç yıllarında, kapsam alanının dar olması ve bazı etkin tedbirlerin uygulamaya konulması gibi nedenlerle nispeten başarılı olmuştur. Ancak ileriki yıllarda KÖY kapsamındaki il sayısının artırılması ve dünyada yaşanan gelişmelere tam olarak ayak uyduramamamız nedeniyle bu politikalarda başarılı olduğumuzu söylemek pek mümkün görülmemektedir. Nitekim en gelişmiş ilin kişi başı GSYİH’sı en geri kalmış ilinkinden yaklaşık 11 kat daha fazladır (2001 yılı kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla verilerine göre, Kocaeli ilinin kişi başı GSYİH’si 6.165 ABD Doları iken Ağrı ilinin kişi başı GSYİH’si 568 ABD Dolarıdır).

Bölgesel gelişme alanında her ülkenin uygulayabileceği standart bir model hiç bir zaman olmamıştır. Olması da düşünülmemektedir. Gelişmiş ülkeler incelendiğinde, hemen hemen her ülkenin farklı bir modele sahip olduğu görülmektedir. Ancak, burada önem arz eden husus dünyada yaşanan gelişmelerin, değişimlerin mutlak suretle dikkate alınmasıdır. Teknolojinin, iletişim olanaklarının çok hızlı geliştiği, değişime ayak uydurabilmek amacıyla katılımcılığın, küçük, esnek, dinamik ve şeffaf yapıların ön plana çıktığı günümüzde bu eğilimleri dikkate almayan bir yaklaşımın başarılı olması mümkün görülmemektedir. Artık, “Bu bölgenin coğrafi, fiziki koşulları çok kötü, bölgenin zaten belirgin bir potansiyeli de yok” yaklaşımının benimsenmesi mümkün değildir. Her bölgenin mutlak suretle göreceli bir üstünlüğü ve potansiyeli vardır. Önemli olan bu potansiyeli harekete geçirecek mekanizmaların oluşturulması ve “Her bölge rekabet edebilir” prensibinin benimsenmesidir.

Günümüzde mekânlar arası ilişkilerin yoğunlaştığı ve karmaşıklaştığı, ekonomik rekabet sürecinde belli bir mekânda gerçekleşen ilişkiler bütünlüğünün öneminin belirginleştiği gözlemlenmektedir. Geleneksel sektörel analizler ve bu analizlere dayalı politikalar, bu yeni ortamda yetersiz kalabilmektedir. Bu kapsamda, sektörel analizlerin mekânsal analizler ile bütünleşmesi ve bu bütünlük içinde daha etkili politikalar üretilmesi gündeme gelmektedir.

Bu çalışmada, geleneksel sektörel analizlerin ötesine geçilerek, sektör-mekân bağlamında, tarım ve imalat sanayii alt sektörler bazında analiz edilerek, sektörlerin bölgesel düzeyde yığılaşmaları, bölgelerin ise kendi içinde sektörel yığılaşmaları hesaplanarak bölgeler arası etkileşim ve bölgelerin mukayeseli üstünlükleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

(*) TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No:4. “Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları: Sektör-Bölge Yığılaşmaları”. Lütfi Elvan, Nevin Sorguç, Leyla Bilen Kazancık ve Ahmet Öztürk. Eylül, 2005. <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/buyume/No6.pdf>

Bu çalışmaya katkı sağlaması amacıyla bölgelerin demografik, ekonomik ve sosyal yapıları da genel hatlarıyla analiz edilmiştir. Geri kalmış yörelerimizde; eğitim düzeyinin düşük, doğurganlık oranının yüksek, kadınların iş gücüne katılım oranlarının düşük, hane halkı büyüklüğünün yüksek ve şehirleşme oranlarının düşük olduğu görülmektedir.

İller ve bölgelerin; tarım, sanayi ve hizmetler alanında gelişme düzeyi artıkça, bu göstergelerin daha iyiye doğru gittiği görülmektedir.

Özellikle geri kalmış yörelerimizde öncelikle yoğunlaştırılması gereken alan eğitim olmalıdır. Buna paralel olarak girişimciliğin, üretim kültürünün, ‘sahiplenme’, ‘ortak akıl’ ve ‘paylaşım’ anlayışlarının geliştirilerek yöre insanının bölge ve ülke ekonomisine katkılarının artırılması gerekmektedir.

Makro ve sektörel düzeyde ulusal ölçekte belirlenen politikaların yerel ve mekânsal düzeyle etkileşimli olarak yeniden değerlendirilmesi, uygulama safhasında da yeni bir yaklaşımı gerektirmektedir. Çok düzeyli ve çok aktörlü hale gelen politika oluşturma süreci, aynı şekilde uygulama aşamasına da taşınmak zorundadır. Bu noktada en önemli husus değişik düzeyler ve aktörler arasında birbirlerini tamamlayıcı ilişkilerin ve etkili bir iletişimin kurulmasıdır. Böylece, sistemin toplam etkinliği ve uyumu da artırılmaktadır. Bu bakımdan, ulusal düzey ile yerel düzey arasındaki ilişkilerin yeni bir anlayışla, eskisinden de güçlü bir şekilde kurgulanması şarttır.

Sanayi alanında gelişme, “yatırımcılara önemli devlet yardımları sağlama” gibi tek bir boyut ile bakılabilecek bir husus değildir. Sanayileşmenin; üretim kültürü, uygun altyapı ikliminin oluşturulması, kurumsal alt yapı ve insan alt yapısından, tarım ve hizmet sektörleri ile etkileşim ve iyi yönetişime kadar uzanan çok boyutlu bir yapısı vardır. Her bölgenin her ilin sanayileşerek kalkınması gibi bir yaklaşım da doğru değildir. Önemli olan bölge veya ilde var olan potansiyelin ve göreceli üstünlüğün farkındalığı ve bu alanlara yönelik darboğazların ve eksikliklerin tespit edilerek bu yönde politika ve uygulamaların benimsenmesidir.

1980’li yıllarda özellikle geri kalmış yörelere, sanayi alanında yatırım için çok önemli devlet yardımları verilmiştir. Ancak bu yatırımlar, ya gerçekleştirilmemiş ya da gerçekleştirilmesine rağmen sürdürülebilir olmamıştır. Yatırımı gerçekleştiren işletmeler bir kaç yıl sonra işletme sermayesi ve pazarlama alanında ciddi sıkıntılar yaşamış ve birçoğu da ayakta kalamamıştır. Rekabetin çok yoğun olarak yaşandığı dünyamızda mekânsal düzeyde belirli bir sektörde kümeleşme önem kazanmış, firmalar ortak hammadde ithalatından birlikte pazarlamaya kadar birçok alanda işbirliği yapma eğilimine girmişlerdir. Dolayısıyla, her şeyden önce yörenin; gelişme eğilimlerini, potansiyelini ve mukayeseli üstünlüklerini dikkate alan ve uygun yatırım iklimi olduğu kanaatine varılan alanlarda yatırım gerçekleştirilmelidir.

Bu çerçevede, değişik sektörel faaliyetlerin mekânsal düzeyde yansımalarının analiz edildiği, mekânsal anlamda mukayeseli avantajlar ve potansiyellerin ortaya konduğu bu çalışmanın alınacak olan kararlara destek olması düşünülmektedir. Elbette ki bu analizler çok boyutlu ve ayrıntılı olarak yapılmaya devam edil-

meli ve tekil çalışmaların sonuçları ihtiyatla yorumlanmalıdır. Ancak, yapılan çalışma günümüzdeki eğilimlerin ihtiyaç duyduğu yeni bakış açısını örneklendirmesi bakımından önem taşımaktadır.

Gelişme sürecinde nitelikli insan gücünün ve bilginin önemi yadsınamaz bir hale gelmiştir. Yerel düzeyde sürdürülebilir gelişme dinamiklerini hayata geçirmek bakımından her şeyden fazla vurgulanması gereken husus bir üretim kültürünün oluşturulmasıdır. Dışarıdan ve başkalarından sürekli bir destekle ayakta kalmaya çalışmak yerine, her yörenin kendine güven içinde sorunlarına çözümler üretmesi şarttır. Bu bakımdan özel kesimin ve sivil toplum kuruluşlarının önemli katkıları olabilecektir. Bu sınırlı çalışmanın da bizlere gösterdiği üzere, bütün yörelerin kendilerine uygun avantajları ve potansiyelleri bulunmaktadır. Bu potansiyellerin yöresel düzeyde katılımcı bir anlayışla geleceğe dönük perspektifler ile birleşmesi, sahiplenme oluşturulması ve ulusal düzeyde çeşitli mekanizmalar ile de desteklenerek harekete geçirilmesi gerekmektedir.

EK-5: Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Mali Yapı*

Türkiye’deki firmaların mali yapısına bakıldığında, imalat sanayiindeki firmaların finansmanında %50’den daha fazla bir payla kısa vadeli kaynakların ilk sırayı aldığı, ikinci sırada öz kaynakların geldiği ve uzun vadeli borçların ise üçüncü sırada geldiği görülmektedir. Kısa vadeli kaynakların kompozisyonunda da önceliği kısa vadeli ticari kredilerin aldığı, banka kredilerinin payının oldukça düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, genç firmaların yaşlı firmalara oranla daha çok dış kaynak kullanabildikleri, küçük firmaların ise daha az banka kredisi ve daha çok ticari borç kullandıkları görülmektedir. Ayrıca büyük, yaşlı ve ihracat performansı yüksek firmalar, küçük, genç ve ihracat performansı düşüklere oranla daha fazla uzun vadeli kredi ve daha az ticari ve ortaklardan borç kullandıkları gözlenmektedir. İhracat performansı yüksek firmaların daha fazla banka kredisi ve daha az ticari borç kullanmaları dikkat çekicidir. Bilgi-teknoloji yoğun firmaların da genel yapı ile paralel olarak, kısa vadeli ticari borç ve öz kaynaklar ağırlıklı bir finansman yapısına sahip oldukları görülmektedir. Hizmetler sektöründeki firmaların finansman yapıları da imalat sanayiindeki yapıyla paralellik göstermektedir.

Mali kaynaklardaki bu durum, Türkiye’de firmaların gelişmiş ülkelerdeki firmalardan farklı olarak para piyasalarından doğrudan borçlanma (tahvil çıkarma) ve sermaye piyasalarından kaynak sağlamada (borsa ve risk sermayesi) yetersiz olduğunu göstermektedir. Bir başka ifadeyle, öz kaynak temel finansman kaynağı olarak kullanılırken, banka ve ticari borçlar firmaların dış kaynaklarının tamamına yakınına oluşturmaktadır.

İmalât Sanayii Firmaları İçin Temel Bulgular:

- Genel olarak, firmaların bankacılık sisteminden aldıkları pay arttıkça satışlarındaki büyüme hızlanmaktadır.
- Firmaların banka kredilerinin toplam bilançoları içindeki payı arttıkça firma büyümesi üzerine olumlu etki etmektedir, ancak bu değişken küçük firmaların büyümesini negatif yönde etkilerken kriz zamanında firmaların büyümesini pozitif yönde etkilemiştir.
- Kısa dönemli ticari borçların firma bilançoları içindeki payının artması firmaların büyümesini banka kredilerindeki artışa oranla daha fazla olumlu yönde etkilemektedir.
- Ticari borç niteliği olan ortaklardan, iştiraklerden ve diğer ilişkilerden elde edilen kredilerin toplam bilanço içindeki payının artması, ticari borçlarda olduğu kadar güçlü olmamakla birlikte, firma büyümesini olumlu yönde etkilemektedir. Bu tür kredilerin özellikle bilim ve teknoloji yoğun firmaların büyümesine önemli derece katkıda bulunduğu gözlenmektedir.

(*) TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No:5. “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Mali Yapı: Mali Gelişmişlik/Firma Mali Yapısı”. Cihan Yalçın, Olcay Yücel Çulha, Pınar Özbay Özlü. Kasım, 2005. <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/buyume/No7.pdf>

Ticari Borç Kullanımının Belirleyicileri:

- Türkiye’de firmalar tahvil ve hisse senedi çıkarma konusunda önemli bir ilerleme sağlayamamış ve firmalara kaynak aktaracak risk sermayesi, faktöring, leasing gibi yöntemler henüz yaygınlık kazanmamıştır.
- Firmanın yaşı ticari kredi edinmede önemli bir unsurdur. Büyük ve eski firmalar daha ucuz ticari kredi bulurken genç ve bilgi teknoloji firmalar için bu imkân çok sınırlıdır.
- Bankaların yüksek risk primiyle çalışması banka kredi maliyetlerini yüksek tutmaktadır. Büyük, yüksek teknoloji firma gruplarında yer alan firmaların görece olarak daha ucuz ticari borç sağladıkları saptanmıştır.
- Bankacılık kaynaklarına ulaşabilen özellikle küçük, orta, genç firma gruplarının görece olarak pahalı olan ticari borçtan kaçındıkları görülmektedir.

Hizmetler Sektörü Firmaları İçin Temel Bulgular:

- Hizmetler sektöründeki firmaların büyümesinde, imalât sanayiinden farklı olarak ihracat değil firmaya özel faktörler önemli olmaktadır.
- Hizmetler sektöründeki firmalarda imalât sanayiindekiler kadar olmasa da varlıklarındaki artışla beraber ticari kredilerden banka kredilerine doğru bir kayma olmaktadır.
- İmalât sanayii firmalarının aksine hizmetler sektöründeki firmaların yaşının artmasıyla banka kredileri yerine ticari kredi kullanma eğiliminin arttığı gözlenmektedir.
- Firmaların özkaynak oranları ve kârlılıklarındaki artış imalât sanayii firmalarında olduğu gibi genel olarak firmanın ticari borç ve banka kredisi oranlarını düşürmektedir. Ancak, banka kredilerindeki düşüş daha güçlü olmaktadır.
- Hizmetler sektöründeki firmaların ticari borç oranlarının genel olarak para politikasından ve makroekonomik belirsizlikten önemli ölçüde etkilenmediği görülmektedir. Genişleyici para politikasının olduğu dönemlerde küçük firmaların ticari borç oranlarında artış, borsada işlem gören firma gruplarının oranlarında ise düşüş gözlenmektedir.
- Para politikasında ve makro ekonomideki gelişmelerin etkisi ticari borçlarda değil alınan banka kredilerinde kendini daha çok hissettirmektedir. Küçük, genç firma gruplarında bulunan firmaların, para politikasının görece gevşek olduğu dönemlerde banka kredisi kullanımlarını diğer firma gruplarına göre daha çok artırdıkları ve borsada işlem gören firmaların ise azalttıkları tespit edilmiştir. Diğer yandan, imalât sanayiinde olduğu gibi hizmetler sektöründe de küçük firmaların makroekonomik belirsizlik nedeniyle banka kredisine ulaşmakta oldukça zorlandığı ve bunun da ekonomideki etkin kaynak tahsisini bozucu etkiye neden olduğu gözlenmektedir.

Sonuç itibariyle, Türkiye’de bankacılık sisteminin firmaların kaynak ihtiyacını karşılamada etkin ve yeterli olmadığı görülmektedir. Özellikle 2001 krizinden sonra firmaların öz kaynak kullanımını artırırken banka kredilerini azalttıkları görül-

mektedir. Dışsal borçlanmalarında ise ağırlıklı olarak kısa vadeli banka kredileri ve ticari borçlardan yararlandıkları, faktoring, leasing gibi modern finansman araçlarına yönelmedikleri görülmektedir. Ayrıca uzun yıllar süren makroekonomik istikrarsızlık ve yüksek kamu borçlanma gereği, devlet iç borçlanma senetlerinin faizlerinin artması ve bunların bir yatırım aracı olarak kullanımının yaygınlaşması sonucu firmalar tahvil ve hisse senedi ihracına yönelmemiş, kayıt dışı ekonomiyi destekleyen ticari çek ve senetlerin kullanımı artmıştır. Dolayısıyla mali derinlik sağlanamamış ve bu durum özellikle teknoloji yoğun olan ve dolayısıyla yüksek katma değer üretme potansiyeli olan sektörlerdeki firmaların büyümelerini olumsuz etkilemiştir. Böyle bir durumda firmaların sermaye ortaklığı ve risk sermayesi gibi uygulamalardan yararlanması sermaye yapısının sağlamlaşması için olumlu adımlar olacaktır.

EK-6: Türkiye’de Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme*

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisi geneli ve ana sektörleri itibarıyla sermaye birikimi düzeyini tahmin edilmiş ve sermaye birikiminin gelişimi bu dönemde izlenen temel iktisadi politikalar ışığında değerlendirilmiştir. Çalışmada incelenen değişkenler 1980 öncesi ve 1980 sonrası olmak üzere iktisadi politikalar bakımından farklılık gösteren iki dönem temelinde ele alınmıştır. 1980 yılına kadar uygulanan politikalar “ithal ikamesine dayalı büyüme politikalarına”, takip eden yıllardaki politikalar ise “ihracata dayalı / dışa açık büyüme politikalarına” atıfta bulunmaktadır. Çalışmada ulaşılan bulgular bölümler itibarıyla özetle şöyledir:

Sermaye birikimini hesaplamak için OECD tarafından kabul edilen yöntem ve varsayımlar kullanılmıştır. Sermaye stoku ölçümünün en önemli varsayımlarından biri olan yatırım ömürlerine yönelik varsayımlar belirlenirken, konut hariç tüm sektörler için OECD ülkeleri ortalamaları esas alınmıştır. Yine yatırım ömrü ile ilgili hesaplamalarda OECD’nin sermaye stoku tahmin yönteminde kullandığı gecikmeli aşınma yapısı varsayımı kabul edilmiştir.

Türkiye ekonomisinde büyüme ve sermaye birikimi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmış ve 1972-2003 döneminde Türkiye’de sermaye birikim hızının yıllık ortalama yüzde 5,2 düzeyinde olduğu tahmin edilmiştir. Bu oranın tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinde, sırasıyla, yüzde 3,1, yüzde 4,1 ve yüzde 6,0 dolayında gerçekleştiği bulunmuştur. Bununla birlikte, sanayi sektörlerinin, özellikle de imalat sanayii ve madencilik sektörlerinin, sermaye birikiminde 1972-2003 döneminde çarpıcı bir gerileme yaşandığı vurgulanmıştır. Bu sektörlerin sermaye birikim hızında 1990’lı yılların ikinci yarısında sınırlı düzeyde bir iyileşme görülmesine rağmen 2000’li yıllarla birlikte stok düzeyinin durağanlaşmaya başladığı belirtilmiştir.

Tarım sektörü sermaye birikimi içinde benzer bir yorum yapılmış, söz konusu dönem için bu sektördeki sermaye birikiminde de ciddi bir yavaşlama görüldüğüne dikkat çekilmiştir. Bu sektörde 1975-1979 döneminde yıllık ortalama yüzde 8 dolayında olan sermaye birikim hızının, 1990-1994 dönemlerinde %1,3 civarına gerilediği ortaya konulmuştur. Bu oranın, 1995-1999 döneminde bir iyileşme gösterdiği fakat, 2000-2003 döneminde iyileşmenin sınırlı kaldığı vurgulanmıştır. Son olarak, hizmetler sektöründe, sermaye birikiminde yine bir yavaşlama görüldüğü ancak bu yavaşlamanın boyutlarının sanayi ve tarım sektörleriyle kıyaslanmayacak düzeyde küçük olduğu belirtilmiştir.

Çalışmada ulaşılan bulgular Türkiye dışındaki OECD ülkelerinde, gerek sektörel gerekse genel ekonomi düzeyinde sermaye birikimi ile verimlilik artışı ve büyüme arasında daha güçlü bir ilişki olduğunu işaret etmektedir. Bu nedenle, Türkiye için verimlilik artışı ve büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmakla beraber, özellikle sanayi sektöründe bu ilişkinin 1980 sonrası dönemde koptuğu vurgulanmıştır.

Bir diğer önemli çıkarım ise Türkiye ekonomisinin sermaye birikimi düzeyinin diğer OECD ülkelerine göre yetersiz bir seviyede kalmış olmasıdır. Ekonomi geneli dikkate alındığında, 2003 yılı itibarıyla Türkiye ekonomisinde çalışan kişi başına sermaye stokunun diğer ülkelerin yüzde 25’i dolayında olduğu belirtilmiştir. 1980 yılında diğer ülkeler ortalamasının yüzde 82’si düzeyinde bulunan sanayi

sektöründe çalışan başına sermaye stokunun, 2003 yılında yüzde 33'e düşmüş olmasının, sağlıklı ekonomik büyüme yapısına ulaşılma yolunda sorun teşkil edeceği vurgulanmıştır.

Çalışmada son olarak, Türkiye'nin AB'ye üyelik perspektifine ışık tutmak amacıyla, 2006-2014 dönemi için büyüme senaryoları oluşturulmuştur. Buna göre, 3 farklı senaryo (temel, kötümser ve iyimser) kullanılarak Türkiye ekonomisinin ilgili dönemde sergileyebileceği büyüme performansı analiz edilmiştir.

Üç senaryoda da Türkiye ekonomisinin, kişi başına milli gelir açısından AB ülkelerine bir yakınsama sağlayabildiği, fakat bu senaryoların hiçbirinde AB-15 ülkelerinin 2004 yılı kişi başına milli gelir düzeyine ulaşamadığı bulunmuştur. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin yakınsama açısından oldukça uzun bir döneme ihtiyaç duyduğu ve yakınsama sürecinin mümkün olduğunca hızlandırılması gerektiği belirtilmiştir.

Son olarak, sermaye stokunun kamu/özel sektör, makine-teçhizat/bina vb. detaylarında ve daha geniş bir sektör detayında tahmin edilmesinin, ekonomik büyüme sürecinin daha sağlıklı bir biçimde incelenmesine olanak vereceğine dikkat çekmiştir. Ayrıca, büyüme ve istihdam yanında, sermaye birikimi ile ilişkili diğer bir unsur olan verimlilik artışının çalışmada oldukça genel boyutları itibarıyla incelendiğini vurgulamışlar, verimlilik artışının daha geniş bir sektör ayrımında ölçülmesi ve verimlilik artışına etki eden makro ve mikro faktörlerin kapsamlı bir biçimde analiz edilmesinin büyük önem taşıdığını belirtmişlerdir.

(*) TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No:6. "Türkiye'de Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme (1972-2003): Uluslararası Karşılaştırma ve AB'ye Yakınsama Süreci(2014)". Şeref Saygılı, Cengiz Cihan ve Hasan Yurtoğlu. Aralık, 2005. <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/buyume/No8.pdf>

EK TABLOLAR

Tablo 1: Ekonominin Genel Dengesi

(Cari fiyatlarla, Milyon YTL)

	2004	2005*	2006**	% Pay		
				2004	2005*	2006**
GSMH	428.932	485.058	539.870	100,0	100,0	100,0
Dış Kaynak (-)	26.530	34.574	37.985	6,2	7,1	7,0
Toplam Kaynaklar	455.462	519.632	577.855	106,2	107,1	107,0
Toplam Yatırımlar	113.671	133.340	150.741	26,5	27,5	27,9
Sabit Sermaye Yatırımı	78.782	98.653	113.583	18,4	20,3	21,0
Kamu	18.052	24.578	27.174	4,2	5,1	5,0
Özel	60.730	74.076	86.408	14,2	15,3	16,0
Stok Değişmesi	34.890	34.687	37.158	8,1	7,2	6,9
Kamu	-111	1.405	-725	0,0	0,3	-0,1
Özel	35.000	33.282	37.883	8,2	6,9	7,0
Toplam Tüketim	341.791	386.292	427.114	79,7	79,6	79,1
Kamu Harcanabilir Geliri	46.086	69.983	83.007	10,7	14,4	15,4
Kamu Tüketimi	51.477	57.352	64.797	12,0	11,8	12,0
Kamu Tasarrufu	-5.391	12.631	18.210	-1,3	2,6	3,4
Kamu Yatırımı	17.941	25.983	26.449	4,2	5,4	4,9
Kamu (Tas.-Yat.) Farkı	-23.332	-13.352	-8.239	-5,4	-2,8	-1,5
Özel Harcanabilir Gelir	382.847	415.075	456.863	89,3	85,6	84,6
Özel Tüketim	290.314	328.940	362.317	67,7	67,8	67,1
Özel Tasarruf	92.532	86.135	94.546	21,6	17,8	17,5
Özel Yatırım	95.730	107.357	124.292	22,3	22,1	23,0
Özel (Tas.-Yat.) Farkı	-3.198	-21.222	-29.746	-0,7	-4,4	-5,5
Özel Tasarruf Oranı	24,2	20,8	20,7	-	-	-
Toplam Yurtiçi Tasarruflar	87.141	98.766	112.756	20,3	20,4	20,9
S. Sermaye Yatırımı/GSMH	18,4	20,3	21,0	-	-	-
Yurtiçi Tasarruflar/GSMH	20,3	20,4	20,9	-	-	-

Tablo 2: Ekonominin Genel Dengesi

(Cari fiyatlarla, Milyon YTL)

	2004	2005*	2006**	% Değişim	
				2005*	2006**
GSMH	60.698	63.733	66.920	5,0	5,0
Dış Kaynak (-)	2.692	3.290	3.380	-1,0	-0,1
Toplam Kaynaklar	63.390	67.023	70.299	5,7	4,9
Toplam Yatırımlar	16.559	18.041	19.254	9,0	6,7
Sabit Sermaye Yatırımı	12.245	14.036	15.254	14,6	8,7
Kamu	2.816	3.471	3.631	23,3	4,6
Özel	9.429	10.565	11.623	12,0	10,0
Stok Değişmesi	4.314	4.005	4.000	-0,5	0,0
Kamu	-14	162	-78	0,3	-0,4
Özel	4.327	3.843	4.078	-0,8	0,4
Toplam Tüketim	46.831	48.982	51.045	4,6	4,2
Kamu Harcanabilir Geliri	6.522	9.195	10.289	41,0	11,9
Kamu Tüketimi	6.529	6.595	6.939	1,0	5,2
Kamu Tasarrufu	-8	2.600	3.350	-	-
Kamu Yatırımı	2.802	3.633	3.553	29,6	-2,2
Kamu (Tas.-Yat.) Farkı	-2.810	-1.033	-203	-	-
Özel Harcanabilir Gelir	54.176	54.538	56.630	0,7	3,8
Özel Tüketim	40.302	42.387	44.106	5,2	4,1
Özel Tasarruf	13.875	12.151	12.525	-12,4	3,1
Özel Yatırım	13.756	14.408	15.701	4,7	9,0
Özel (Tas.-Yat.) Farkı	118	-2.257	-3.176	-	-
Özel Tasarruf Oranı	25,6	22,3	22,1	-	-
Toplam Yurtiçi Tasarruflar	13.867	14.751	15.875	6,4	7,6
S. Sermaye Yatırımı/GSMH	20,2	22,0	22,8	-	-
Yurtiçi Tasarruflar/GSMH	22,8	23,1	23,7	-	-

* DPT gerçekleşme tahmini

** DPT Programı

(1) Yüzde değişimleri GSMH büyümesine katkıları göstermektedir.

Kaynak: DPT

Tablo 3: GSMH Sektörel Büyüme Hızı

(1987 fiyatlarıyla, % değişim)

	2001	2002	2003	2004	2005		
					I.	II.	III.
Tarım	-6,5	6,9	-2,5	2,0	0,0	0,1	6,4
Sanayi	-7,5	9,4	7,8	9,4	5,5	3,9	5,6
Maden	-8,8	-4,4	-2,9	2,6	17,5	15,8	3,6
İmalât	-8,1	10,4	8,6	10,1	5,3	3,2	5,4
Enerji	-2,1	8,0	5,7	6,1	3,7	6,1	8,3
İnşaat	-5,5	-5,6	-9,0	4,6	16,5	22,2	19,7
Ticaret	-9,4	11,0	8,1	12,8	5,8	4,3	7,1
Ulaştırma	-5,3	6,0	8,4	6,8	1,6	2,2	7,4
Mali Kuruluşlar	-9,9	-7,1	-6,3	1,1	0,7	0,3	-0,5
Konut	2,1	1,8	1,4	1,8	1,4	1,6	1,8
Serbest Meslek ve Hizmetler	-7,6	7,4	5,2	8,0	4,7	4,1	7,1
(-) İzafe Banka Hizmetleri	-11,7	-9,1	-7,3	1,7	1,4	1,0	0,8
Sektörler Toplamı	-6,9	7,5	5,1	8,2	4,8	4,1	6,8
Devlet Hizmetleri	1,6	0,7	0,8	1,2	-0,6	0,4	0,7
Kar Amacı Olmayan Özel Hizmet Kuruluşları	0,2	0,6	-1,0	0,2	-1,3	0,1	-0,2
İthalat Vergisi	-25,1	24,7	22,6	26,2	8,4	8,7	14,1
GSYİH (Alıcı Fiyatları)	-7,5	7,9	5,8	8,9	4,8	4,2	7,0
Net Dış Alem Faktör Geliri	-691,6	8,2	2,0	-40,3	-25,8	135,9	-24,8
GSMH (Alıcı Fiyatları)	-9,5	7,9	5,9	9,9	5,3	3,4	7,3

Kaynak: TÜİK

Tablo 4: Sektörlerin GSMH İçindeki Payları

(1987 fiyatlarıyla, %)

	2001	2002	2003	2004	2005		
					I.	II.	III.
Tarım	13,6	13,4	12,4	11,6	4,2	7,0	20,2
Sanayi	28,4	28,8	29,3	29,4	33,1	32,4	25,2
Maden	1,4	1,2	1,1	1,0	1,1	1,2	1,0
İmalât	23,6	24,2	24,8	25,1	28,0	27,9	21,4
Enerji	3,4	3,4	3,4	3,3	4,0	3,4	2,8
İnşaat	5,2	4,5	3,9	3,7	3,7	4,2	4,0
Ticaret	21,9	22,5	23,0	23,9	23,8	24,7	23,4
Ulaştırma	13,5	13,2	13,6	13,3	14,2	13,2	11,8
Mali Kuruluşlar	2,4	2,1	1,8	1,7	2,0	1,6	1,3
Konut	5,2	5,0	4,7	4,4	5,2	4,5	3,4
Serbest Meslek ve Hizmetler	2,3	2,3	2,2	2,2	2,2	2,2	2,3
(-) İzafe Banka Hizmetleri	1,9	1,6	1,4	1,3	1,6	1,3	1,1
Sektörler Toplamı	90,6	90,2	89,6	89,0	86,8	88,6	90,6
Devlet Hizmetleri	4,6	4,3	4,1	3,8	4,3	3,8	2,9
Kar Amacı Olmayan Özel Hizmet Kuruluşları	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2
İthalat Vergisi	4,5	5,2	6,0	6,9	8,5	7,3	6,3
GSYİH (Alıcı Fiyatları)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Net Dış Alem Faktör Geliri	-1,9	-1,9	-1,8	-1,0	-1,2	-1,4	-0,5
GSMH (Alıcı Fiyatları)	98,1	98,1	98,2	99,0	98,8	98,6	99,5

Kaynak: TÜİK

Tablo 5: Harcamalar Yöntemiyle GSYİH'nin Büyüme Hızı

(1987 fiyatlarıyla, % değişim)

	2001	2002	2003	2004	2005		
					I.	II.	III.
Özel Nihai Tüketim Harcamaları	-9,2	2,1	6,6	10,1	4,0	4,4	11,2
Gıda-İçki	-3,6	1,1	4,1	2,8	4,6	8,8	10,3
Dayanıklı Tüketim Malları	-30,4	2,1	24,0	29,7	1,5	2,6	31,0
Yarı Dayanıklı ve Dayanıksız Tük. Malları	-9,0	3,0	2,1	18,8	12,0	4,2	5,1
Enerji-Ulaştırma-Haberleşme	0,9	-0,2	2,2	0,3	-3,1	-0,7	0,3
Hizmetler	-9,3	8,5	7,5	9,3	4,2	3,7	7,6
Konut Sahipliği	2,1	1,8	1,4	1,8	1,4	1,6	1,8
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	-8,5	5,4	-2,4	0,5	4,3	4,0	3,3
Maaş-Ücret	1,6	0,7	0,8	1,2	-0,6	0,4	0,8
Diğer Cari Harcamalar	-18,0	10,8	-5,9	-0,2	17,6	9,7	6,8
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	-31,5	-1,1	10,0	32,4	6,9	17,9	27,8
Kamu Sektörü	-22,0	8,8	-11,5	-4,7	36,6	31,1	32,8
Makine Teçhizat	-39,0	12,2	-19,2	14,8	25,4	35,7	80,2
Bina İnşaatı	-20,0	19,7	-26,7	-24,4	114,1	43,3	27,2
Bina Dışı İnşaat	-10,3	0,4	4,0	-3,2	26,1	24,9	18,5
Özel Sektör	-34,9	-5,3	20,3	45,5	4,8	15,8	26,7
Makine Teçhizat	-49,6	4,4	46,1	60,3	1,2	13,6	27,4
Bina İnşaatı	-8,0	-14,9	-11,4	15,3	16,2	23,5	25,2
Mal ve Hizmet İhracatı	7,4	11,1	16,0	12,5	11,3	4,7	2,7
Mal ve Hizmet İthalatı	-24,8	15,8	27,1	24,7	9,3	9,2	11,9
GSYİH	-7,5	7,9	5,8	8,9	4,8	4,2	7,0

Kaynak: TÜİK

Tablo 6: Harcamalar Yöntemiyle GSYİH'nın Sektörel Payları

(1987 fiyatlarıyla, %)

	2001	2002	2003	2004	2005		
					I.	II.	III.
Özel Nihai Tüketim Harcamaları	66,5	63,0	63,5	64,1	69,4	63,4	67,5
Gıda-İçki	24,8	23,2	22,8	21,5	21,7	20,7	26,9
Dayanıklı Tüketim Malları	10,0	9,4	11,1	13,2	15,9	13,8	13,7
Yarı Dayanıklı ve Dayanıksız Tük. Malları	9,9	9,5	9,2	10,0	13,0	9,9	9,1
Enerji-Ulaştırma-Haberleşme	9,6	8,9	8,6	7,9	7,6	7,6	6,5
Hizmetler	6,5	6,5	6,6	6,7	5,8	6,5	7,3
Konut Sahipliği	5,7	5,4	5,2	4,8	5,4	4,8	4,0
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	8,6	8,4	7,7	7,1	5,9	6,3	5,5
Maaş-Ücret	4,6	4,3	4,1	3,8	4,1	3,7	3,1
Diğer Cari Harcamalar	4,0	4,1	3,6	3,3	1,8	2,6	2,5
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	20,7	18,9	19,7	23,9	23,6	30,7	24,9
Kamu Sektörü	6,1	6,2	5,2	4,5	2,0	4,6	4,7
Makine Teçhizat	1,5	1,5	1,2	1,2	0,7	1,4	1,3
Bina İnşaatı	1,8	1,9	1,4	0,9	0,4	0,8	0,8
Bina Dışı İnşaat	2,9	2,7	2,6	2,3	0,9	2,4	2,6
Özel Sektör	14,6	12,8	14,5	19,4	21,6	26,1	20,1
Makine Teçhizat	7,3	7,1	9,8	14,3	15,9	19,9	13,5
Bina İnşaatı	7,3	5,7	4,8	5,1	5,7	6,2	6,6
Stok Değişmesi	-1,5	5,1	7,7	8,1	9,7	11,2	1,0
Mal ve Hizmet İhracatı	38,2	39,3	43,1	44,5	45,2	44,5	42,2
Mal ve Hizmet İthalatı	32,4	34,8	41,8	47,8	53,7	56,1	41,1
GSYİH	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK

Tablo 7: Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (%)**Toplam Yatırımlar**

Sektörler	2001	2002	2003	2004	2005*	2006**
Tarım	4,7	4,6	4,2	5,2	3,9	3,6
Madencilik	1,6	1,4	1,8	1,9	1,8	1,9
İmalât	17,9	20,1	28,2	33,2	31,7	31,9
Enerji	8,6	9,6	7,9	4,3	5,0	4,1
Ulaştırma	24,8	26,6	19,8	22,2	22,1	21,9
Turizm	4,4	4,6	6,2	6,0	5,8	6,0
Konut	15,8	11,1	10,3	10,4	11,4	12,0
Eğitim	5,8	5,4	5,4	4,0	3,9	3,7
Sağlık	4,6	4,4	4,5	4,3	4,9	4,9
Diğer Hizmetler	11,8	12,3	11,7	8,5	9,5	10,0
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kamu Yatırımları

Sektörler	2001	2002	2003	2004	2005*	2006**
Tarım	10,0	9,2	7,7	9,1	7,4	6,1
Madencilik	1,5	0,7	1,0	1,5	1,6	2,4
İmalât	4,0	3,2	2,5	2,6	2,6	1,8
Enerji	13,7	20,8	18,8	13,3	13,7	12,1
Ulaştırma	27,1	27,5	26,1	33,5	30,9	30,7
Turizm	0,6	0,8	0,7	0,7	0,5	0,5
Konut	0,9	0,8	1,0	1,0	1,7	1,4
Eğitim	13,7	12,1	14,0	13,7	12,8	12,6
Sağlık	5,9	5,1	5,6	5,1	5,8	6,0
Diğer Hizmetler	22,5	19,8	22,6	19,4	23,0	26,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Özel Sektör Yatırımları

Sektörler	2001	2002	2003	2004	2005*	2006**
Tarım	2,1	1,9	2,7	4,1	2,8	2,8
Madencilik	1,6	1,8	2,2	2,0	1,9	1,8
İmalât	24,8	29,7	39,5	42,2	41,4	41,3
Enerji	6,1	3,1	3,1	1,7	2,1	1,6
Ulaştırma	23,6	26,0	17,0	18,8	19,2	19,2
Turizm	6,3	6,8	8,6	7,6	7,6	7,7
Konut	23,3	17,0	14,4	13,2	14,7	15,3
Eğitim	1,9	1,5	1,6	1,2	0,9	0,9
Sağlık	4,0	4,0	4,0	4,1	4,6	4,6
Diğer Hizmetler	6,4	8,0	6,9	5,2	5,0	4,8
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* DPT gerçekleşme tahmini

** DPT Programı

Kaynak: DPT

Tablo 8: Sanayi Üretim Endeksi

(% değişim)

	2001	2002	2003	2004	2005		
	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	I.	II.	III.
Toplam Sanayi	-8,7	9,5	8,7	9,9	6,2	3,1	4,5
Madencilik Sanayii	-8,1	-8,3	-3,3	4,0	24,6	16,8	2,3
İmalât Sanayii	-9,5	10,9	9,3	10,4	5,6	2,2	4,1
Kok köm.,rafine petrol ür.im.	6,1	9,0	3,1	-4,7	-8,7	-2,3	7,3
Tekstil ürünleri im.	-5,0	12,5	2,1	-1,5	-9,7	-13,9	-15,6
Gıda ürünl. ve içecek im.	-2,3	2,8	7,7	-0,4	3,7	4,2	5,6
Kimyasal madde ürünleri im.	-12,6	14,2	8,8	16,1	4,6	5,9	3,3
Ana metal sanayii	-4,9	10,0	11,9	11,6	6,9	2,5	2,1
Metalik olmayan min.mad.im.	-15,0	10,8	10,1	9,3	18,8	9,2	6,8
Taşıt araçları ve karoseri im.	-45,2	27,1	47,7	53,2	19,5	4,7	3,8
Makina ve teçhizat im.	-20,5	21,3	22,5	31,1	5,5	-7,4	0,1
Giyim eşyası im.	-3,1	3,3	1,8	3,7	-2,2	-16,0	-19,6
Plastik, Kauçuk	-2,9	12,3	15,7	12,7	16,6	19,5	23,0
Metal Eşya	-13,2	0,6	3,2	9,7	29,0	48,9	34,4
Elektrikli makina teçhizat	-16,3	11,5	2,8	-4,2	25,9	15,8	-7,6
Radyo,TV haberleşme cihazları	-9,0	51,1	19,5	35,0	5,7	-7,7	15,1
Enerji Sektörü	-1,8	5,4	8,5	6,8	5,7	7,5	8,4

Kaynak: TÜİK

Tablo 9: Kapasite Kullanım Oranı

(ortalama, %)

	2001	2002	2003	2004	2005		
					I.	II.	III.
İmalât Sanayii	71,6	76,2	78,5	81,5	77,2	81,3	81,3
Kok köm.,rafine petrol ür.im.	80,7	81,2	82,8	87,0	81,7	91,2	94,7
Tekstil ürünleri im.	75,5	80,3	79,8	81,5	81,2	81,4	79,5
Gıda ürünl. ve içecek im.	68,9	70,0	71,9	71,3	67,0	70,7	73,9
Kimyasal madde ürünleri im.	75,5	81,2	79,1	80,8	69,4	75,7	77,2
Ana metal sanayii	75,7	76,8	83,7	83,4	84,2	83,7	81,8
Metalik olmayan min.mad.im.	79,4	78,7	78,4	82,0	78,2	83,8	86,6
Taşıt araçları ve karoseri im.	43,7	50,0	63,8	78,6	78,1	88,4	81,3
Makina ve teçhizat im.	63,6	72,0	81,3	85,6	72,6	73,0	76,0
Giyim eşyası im.	83,4	85,5	85,7	82,6	81,2	81,9	81,7
Plastik, Kauçuk	71,0	80,1	82,2	84,4	80,1	82,3	81,2
Metal Eşya	60,7	67,7	69,2	73,4	75,1	75,5	73,4
Elektrikli makina teçhizat	72,7	75,3	72,7	75,6	80,5	76,8	73,6
Radyo,TV haberleşme cihazları	77,2	83,8	89,8	91,5	88,7	81,2	80,6

Kaynak: TÜİK

Tablo 10: Enerji Üretim ve Tüketimi

	Birim	2001	2002	2003	2004	2005*	2006**
Birincil Enerji							
Üretim	BTEP	26.159	24.884	23.779	25.194	26.398	27.405
Tüketim	BTEP	75.883	78.322	83.936	87.778	92.527	96.846
Kişi başına	KEP	1.111	1.131	1.196	1.234	1.283	1.327
Elektrik Enerjisi							
Kurulu Güç	MW	28.332	31.846	35.587	36.824	38.317	2.730
Termik	MW	16.640	19.586	22.990	24.160	25.537	25.737
Hidrolik	MW	11.692	12.260	12.597	12.664	12.780	13.130
Üretim	GWH	122.725	129.400	140.580	150.698	162.500	174.000
Termik	GWH	98.653	95.668	105.190	104.556	121.640	131.940
Hidrolik	GWH	24.072	33.732	35.390	46.142	40.860	42.060
İthalat-İhracat Farkı	GWH	4.146	3.153	571	680	1.200	1.000
Tüketim	GWH	126.872	132.553	141.151	150.018	161.300	173.000
Kişi başına	KWH	1.857	1.914	2.011	2.109	2.237	2.371

Tablo 11: Elektrik Enerjisi Tüketiminin Sektörel Dağılımı

(GWh)

Sektörler	2001	2002	2003	2004	2005*	2006**
Resmi Daire	5.775	5.198	5.057	4.531	4.600	4.800
Sanayi ve Otoprodüktörler	49.195	51.547	54.475	59.566	63.700	68.300
Ticarethaneler	8.998	10.247	12.372	15.656	18.200	20.400
Konutlar	22.713	23.237	24.573	27.619	30.000	32.200
Sokak Aydınlatması	4.371	4.408	4.466	4.433	4.500	4.700
Diğer	10.348	11.034	13.169	9.337	9.700	10.100
Toplam	101.400	105.671	114.111	121.142	130.700	140.500

*Gerçekleşme tabmini

** Tabmin

Kaynak: DPT

Tablo 12: Üretici Fiyatları Endeksi

(aylık % değişim)

2003=100	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ort.
ÜFE													
2004	3,8	0,2	0,6	2,3	4,5	0,8	-0,7	1,0	0,7	2,5	0,0	-1,1	1,2
2005	-0,4	0,1	1,3	1,2	0,2	-0,5	-0,7	1,0	0,8	0,7	-0,9	0,0	0,2
Tarım													
2004	9,9	1,6	-0,1	5,1	3,2	-1,3	-4,3	-2,0	0,0	1,5	2,5	0,3	1,4
2005	1,0	-0,1	0,8	-1,3	2,0	-3,4	-2,5	-0,5	1,5	1,9	2,1	1,7	0,3
Madencilik													
2004	-1,5	0,5	-0,9	3,7	2,7	5,6	-2,0	2,7	3,4	1,8	2,6	-5,7	1,1
2005	-3,4	2,1	-0,9	5,3	4,1	-2,3	2,9	2,1	3,1	0,2	-2,7	-0,8	0,8
İmalât Sanayii													
2004	1,8	-0,1	0,9	1,5	5,3	1,5	0,4	1,9	0,9	3,2	-0,8	-1,5	1,2
2005	-1,1	0,1	1,5	2,0	-0,4	0,4	-0,4	1,5	1,5	0,4	-1,9	-0,6	0,3
Elektrik, gaz ve su													
2004	7,2	-1,2	-0,1	0,1	0,6	0,1	0,2	0,3	0,3	-3,3	0,9	0,4	0,5
2005	3,9	0,1	0,0	0,3	0,4	0,0	0,0	0,7	-14,3	0,3	0,7	0,4	-0,6

Tablo 13: Tüketici Fiyatları Endeksi

(aylık % değişim)

2003=100	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ort.
TÜFE													
2004	0,7	0,5	1,0	0,5	0,4	-0,1	0,5	0,8	0,9	2,2	1,3	0,3	0,7
2005	0,5	0,0	0,3	0,7	0,9	0,1	-0,6	0,9	1,0	1,8	1,4	0,4	0,6
Gıda													
2004	1,0	1,3	1,6	0,3	-1,4	-2,5	0,3	0,8	0,5	2,9	1,4	0,5	0,5
2005	1,2	0,9	0,1	-1,0	0,0	-1,6	-1,2	-0,1	1,3	2,2	3,3	-0,3	0,4
Al. İçecek													
2004	0,1	0,0	9,9	0,1	0,0	0,0	0,0	0,2	0,6	0,4	0,0	0,0	0,9
2005	0,0	1,9	0,2	0,1	0,0	0,1	2,0	16,9	0,0	0,0	0,0	4,9	2,2
Giyim													
2004	-2,8	-3,7	-1,7	2,8	5,2	0,9	-3,7	-2,8	2,1	7,5	4,5	0,1	0,7
2005	-5,1	-6,9	-3,3	8,6	8,8	0,8	-7,5	-5,1	1,1	7,2	3,5	-0,6	0,1
Konut													
2004	0,7	0,6	0,4	0,3	0,8	1,0	1,6	1,3	1,0	1,4	1,0	0,8	0,9
2005	0,7	0,5	1,1	0,4	-0,3	0,6	0,9	0,9	1,8	1,5	1,0	0,4	0,8
Ev Eşyası													
2004	0,9	0,5	-0,5	-0,4	-0,1	1,1	0,5	1,3	0,5	0,9	0,6	0,7	0,5
2005	1,5	0,8	-0,1	0,6	0,6	1,0	-0,3	-0,3	-1,4	1,9	0,8	1,0	0,5
Sağlık													
2004	1,8	5,3	-2,6	0,5	0,4	0,2	1,1	3,2	0,3	0,4	0,5	0,2	0,9
2005	0,6	-0,4	0,9	0,7	0,1	0,1	-1,4	-1,5	0,2	0,2	0,1	0,1	0,0
Ulaştırma													
2004	1,2	0,3	0,7	0,1	1,1	1,4	1,7	-0,3	0,9	3,2	3,0	-0,5	1,1
2005	2,8	0,5	0,7	2,1	0,2	0,7	0,9	1,4	1,8	0,4	-0,8	-0,2	0,9
Haberleşme													
2004	0,8	0,1	-0,4	-0,1	0,2	-0,1	0,0	-0,2	0,0	0,8	0,3	0,2	0,1
2005	-0,1	0,2	0,2	-0,2	0,8	-0,6	-0,2	0,3	0,5	1,2	-0,2	-0,2	0,1
Eğlence													
2004	0,1	1,3	1,1	1,2	2,3	2,1	2,9	1,4	-1,1	0,5	-2,1	-0,1	0,8
2005	1,9	-0,3	-1,0	-0,8	4,1	4,0	1,0	1,4	-2,7	-0,6	-0,8	0,5	0,6
Eğitim													
2004	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1	0,3	11,1	4,8	0,3	0,1	0,0	1,4
2005	-0,3	-0,4	-0,1	-0,1	0,4	3,2	0,9	0,7	2,5	0,1	0,1	0,0	0,6
Lokanta													
2004	2,5	1,7	1,0	0,9	0,6	0,7	0,8	0,7	2,2	1,0	0,8	0,5	1,1
2005	1,3	1,5	2,4	0,9	0,9	0,8	1,0	0,7	1,6	1,6	0,9	0,5	1,2
Çeşitli													
2004	1,0	-0,5	0,5	1,2	1,5	0,4	0,4	0,9	2,0	1,3	1,0	-0,1	0,8
2005	-1,1	-1,1	1,4	1,0	0,1	0,8	-0,9	1,3	1,6	1,7	0,9	2,4	0,7

Kaynak: TÜİK

Tablo 14: Üretici Fiyatları Endeksi
(yıllık % değişim)

2003=100	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ort.
ÜFE													
2004	10,5	8,4	7,1	10,5	16,6	17,8	16,5	17,0	18,0	19,6	17,1	15,3	14,6
2005	10,7	10,6	11,3	10,2	5,6	4,3	4,3	4,3	4,4	2,6	1,6	2,7	6,0
Tarım													
2004	29,7	27,1	24,6	29,5	29,9	29,0	22,4	20,5	19,3	19,7	19,2	16,8	24,0
2005	7,3	5,5	6,4	0,0	-1,2	-3,3	-1,5	0,1	1,6	1,9	1,6	3,0	1,8
Madencilik													
2004	3,1	0,0	-3,2	2,9	10,1	17,6	15,8	17,0	19,6	23,7	20,2	13,4	11,7
2005	11,2	12,9	12,9	14,6	16,2	7,6	12,9	12,2	11,8	10,0	4,3	9,6	11,3
İmalât Sanayii													
2004	6,4	4,3	3,3	6,3	14,4	16,3	16,4	17,5	19,1	20,7	17,4	15,7	13,1
2005	12,5	12,8	13,5	14,0	7,8	6,7	5,9	5,5	6,1	3,3	2,2	3,2	7,8
Elektrik, gaz ve su													
2004	0,2	-1,6	-2,0	-1,7	-1,7	-2,1	-1,5	-0,8	-0,3	4,1	5,0	5,2	0,2
2005	2,0	3,3	3,3	3,6	3,4	3,3	3,1	3,6	-11,5	-8,2	-8,4	-8,4	-0,9

Tablo 15: Tüketici Fiyatları Endeksi
(yıllık % değişim)

2003=100	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ort.
TÜFE													
2004	10,6	9,5	8,4	7,9	7,3	7,1	7,8	8,4	8,0	9,4	9,5	9,4	8,6
2005	9,2	8,7	7,9	8,2	8,7	9,0	7,8	7,9	8,0	7,5	7,6	7,7	8,2
Gıda													
2004	12,0	10,3	6,8	5,6	3,1	2,9	5,2	7,6	6,8	8,4	7,1	6,6	6,9
2005	6,8	6,4	4,8	3,5	5,0	5,9	4,4	3,5	4,4	3,7	5,7	4,9	4,9
Al. İçecek													
2004	21,8	20,9	32,9	33,0	33,0	21,8	16,1	11,2	11,8	11,7	11,6	11,5	19,8
2005	11,4	13,6	3,5	3,5	3,4	3,5	5,5	23,1	22,4	21,9	21,9	27,9	13,4
Giyim													
2004	10,5	8,2	6,8	5,6	7,3	7,6	5,2	4,2	3,1	6,2	7,3	7,7	6,6
2005	5,3	1,7	0,1	5,7	9,4	9,3	5,1	2,7	1,8	1,5	0,6	-0,1	3,6
Konut													
2004	7,0	6,7	6,5	6,5	6,2	7,2	8,4	9,5	9,7	10,6	11,2	11,5	8,4
2005	11,5	11,4	12,2	12,3	11,0	10,5	9,7	9,2	10,1	10,2	10,3	9,9	10,7
Ev Eşyası													
2004	8,9	8,4	7,4	5,9	4,8	4,8	5,1	6,0	5,2	5,1	4,7	6,2	6,0
2005	6,8	7,1	7,6	8,6	9,4	9,2	8,4	6,7	4,7	5,7	5,9	6,3	7,2
Sağlık													
2004	11,3	12,6	6,2	5,5	5,1	4,9	4,6	7,4	7,2	9,2	11,5	11,7	8,1
2005	10,3	4,3	8,0	8,3	8,0	7,9	5,2	0,5	0,3	0,1	-0,3	-0,4	4,4
Ulaştırma													
2004	8,1	4,9	4,4	3,1	3,6	5,1	6,2	6,2	6,9	11,2	14,3	13,5	7,3
2005	15,3	15,6	15,5	17,9	16,8	16,1	15,2	17,1	18,2	15,0	10,7	11,0	15,4
Haberleşme													
2004	7,4	7,5	4,6	4,5	5,0	1,7	2,0	1,2	0,5	1,2	1,5	1,7	3,2
2005	0,8	0,9	1,5	1,3	1,9	1,5	1,3	1,8	2,4	2,7	2,2	1,7	1,7
Eğlence													
2004	4,2	5,6	6,3	6,9	9,3	10,0	11,7	10,9	9,2	12,2	10,2	9,8	8,9
2005	11,8	10,1	7,8	5,7	7,5	9,6	7,6	7,5	5,7	4,5	6,0	6,6	7,5
Eğitim													
2004	20,1	20,3	20,3	20,3	20,3	20,3	20,5	19,8	17,7	17,8	17,9	17,8	19,4
2005	17,3	16,6	16,4	16,3	16,7	20,3	21,1	9,8	7,4	7,2	7,2	7,2	13,6
Lokanta													
2004	17,9	17,5	17,8	18,2	17,9	17,3	17,4	17,1	15,7	15,0	15,1	14,4	16,8
2005	13,0	12,7	14,2	14,3	14,6	14,7	14,9	14,8	14,1	14,8	15,0	15,0	14,3
Çeşitli													
2004	7,3	6,2	6,4	9,6	10,7	11,5	12,5	12,5	12,5	12,0	11,1	10,1	10,2
2005	7,9	7,2	8,1	7,9	6,4	6,8	5,5	5,9	5,5	6,0	5,9	8,5	6,8

Kaynak: TÜİK

Tablo 16: Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları

(Cari fiyatlarla, Milyon YTL)

	2002	2003	2004 (1)	2005 (2)	2006 (3)
Vergiler	61.617	84.861	101.489	121.077	134.117
Vasıtasız	21.629	27.508	31.287	34.909	38.229
Vasıtalı	38.821	54.195	67.652	82.380	91.476
Servet	1.167	3.158	2.550	3.788	4.411
Vergi Dışı Nominal Gelirler	8.989	11.159	13.230	13.903	15.877
Faktör Gelirleri	20.624	23.159	29.713	34.165	35.192
Sosyal Fonlar	19.040	26.709	33.367	37.786	44.622
Özelleştirme Gelirleri	456	429	1.691	4.052	9.102
Toplam Gelir	110.727	146.317	179.489	210.982	238.909
Cari Harcamalar	50.291	64.875	78.418	87.497	96.683
Yatırım Harcamaları	12.784	13.084	13.615	18.658	20.352
Sabit sermaye	12.684	12.994	13.505	18.554	20.301
Stok değişmesi	100	90	110	104	51
Transfer Harcamaları	85.428	104.359	110.010	111.356	120.725
Stok Değişim Fonu	0	0	0	0	0
Faiz Dışı Harcamalar	95.000	121.851	144.210	169.989	190.473
Toplam Harcama	148.503	182.318	202.043	217.512	237.760
Borçlanma Gereği	37.776	36.001	22.554	6.530	-1.149
Genel Devlet Faiz Dışı Dengesi	-8.266	-19.924	-26.023	-26.825	-33.783

Tablo 17: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) ve Finansmanı (*)

(Cari fiyatlarla, Milyon YTL)

	2002	2003	2004 (1)	2005 (2)	2006 (3)
Konsolide Bütçe Borçlanma Gereği	40.744	40.204	30.300	14.984	13.213
KİT Borçlanma Gereği	-2.768	-2.646	-2.451	-2.299	-2.847
İşletmeci	-3.002	-1.274	-1.723	-631	-2.894
Özelleştirme Kap. Kuruluşlar	234	-1.372	-728	-1.669	47
Mahalli İdareler Borçlanma Gereği	234	1.357	-414	-135	-299
Döner Sermaye Borçlanma Gereği	-521	-1122	-1.221	-1.040	-1.014
Sosyal Güvenlik Kuruluşları Borçlanma Gereği	102	133	203	-177	0
İşsizlik Sigortası Fonu Borçlanma Gereği	-2.772	-3.956	-4.379	-4.738	-4.788
Fonlar Borçlanma Gereği	-11	-615	-1.935	-2.364	-8.261
Toplam KKBG	35.008	33.355	20.103	4.230	-3.996
Toplam KKBG (faiz giderleri hariç)	-19.297	-27.761	-38.247	-43.769	-51.736
Toplam KKBG (özelleştirme gelirleri hariç)	35.464	33.784	21.794	8.282	5.106
Toplam KKBG (faiz giderleri ve özelleştirme gelirleri hariç)	-18.840	-27.332	-36.556	-39.717	-42.634

(*) Negatif İşaret fazlayı göstermektedir.

(1) Geçici

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) 2005 Programı

Kaynak: DPT

Tablo 18: Konsolide Bütçe

(Milyon YTL)

	2001	2002	2003	2004	2005(1)
Gelirler	51.813	75.592	100.250	109.887	121.259
Dolaysız vergiler	16.080	20.077	27.808	28.036	29.760
Dolaylı vergiler	23.687	39.554	56.508	62.057	66.928
Diğer gelirler	12.045	15.960	15.934	19.794	24.572
Harcamalar	80.379	115.682	140.455	140.200	126.705
Personel	15.204	23.089	30.209	32.971	33.722
Diğer cari	5.164	8.019	8.304	12.560	10.147
Yatırım	4.140	6.892	7.180	8.409	7.844
Faiz ödemeleri	41.065	51.871	58.609	56.488	41.432
Dış	3.570	5.064	5.890	6.057	5.807
İç	37.494	46.807	52.719	50.053	35.438
Diğer transferler	14.806	25.812	36.152	27.659	32.183
Borç Verme ve Yedek Öd.	-	-	-	2.113	1.378
Faiz Dışı Denge	12.498	11.781	18.405	26.175	35.985
Bütçe Dengesi	-28.566	-40.090	-40.204	-30.313	-5.446
Emanet ve Avanslar (net)	-3.550	4.698	-2.086	-104	-3.414
Nakit Dengesi	-32.117	-35.392	-42.290	-30.418	-8.860
Finansman	32.117	35.392	42.290	30.418	8.860
Dış Borçlanma, Net	-5.341	14.485	1.420	3.059	-3.557
Kullanım	4.364	23.494	11.907	12.863	10.703
Ödenen	-9.706	-9.009	-10.486	-9.804	-14.261
İç Borçlanma, Net	23.542	17.474	42.884	30.759	20.200
Devlet Tahvili, Net	8.534	-896	54.856	25.900	32.605
Satış	35.091	29.517	93.064	96.536	100.459
Ödenen	-26.557	-30.413	-38.208	-70.636	-67.853
Hazine Bonosu, Net	15.008	18.371	-11.973	4.859	-12.406
Satış	42.463	66.157	55.697	61.578	38.714
Ödenen	-27.455	-47.786	-67.670	-56.719	-51.120
Devirli ve Garantili Borç Geri Dönüşü	893	2.085	1.264	943	597
Diğer	13.023	1.348	-3.278	-4.343	-7.606

(1) Ocak-Kasım dönemi

Kaynak:Hazine

Tablo 19: İç Borç Stoku

(Milyon YTL)

	2001	2002	2003	2004	2005(1)
Toplam Ödeme	164.361	141.059	166.357	183.553	144.898
Anapara	123.877	97.591	113.721	133.500	111.546
Tahvil	96.418	48.178	45.653	76.803	68.489
Bono	27.458	49.413	68.068	56.698	43.057
Faiz	40.484	43.469	52.636	50.053	33.352
Tahvil	34.608	30.991	35.495	39.171	28.149
Bono	5.876	12.477	17.141	10.882	5.203
Toplam Borçlanma	209.613	125.303	158.238	163.596	129.842
Tahvil	164.183	58.900	101.777	102.040	95.520
Bono	45.430	66.403	56.461	61.557	34.322
Net Borçlanma	85.737	27.712	44.517	30.096	18.296
Tahvil	67.765	10.722	56.124	25.237	27.031
Bono	17.972	16.991	-11.607	4.859	-8.735
Borç Stoku	122.157	149.870	194.387	224.483	242.779
Tahvil	102.128	112.850	168.974	194.211	221.242
Bono	20.029	37.020	25.413	30.272	21.537

Tablo 20: İç Borçlanmanın Vade ve Faiz Yapısı

(Satış Miktarı Ağırlıklı, Ortalama)

	2001	2002	2003	2004	2005(2)
Bileşik Faiz Oranı (stopaj hariç, %)	99,4	64,9	46,3	25,5	17,1
Vade (gün)	145	255	310	377	546

(1) Kasım ayı sonu itibariyle

(2) Ocak-Kasım dönemi

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT, TÜSİAD

Tablo 21: Parasal Büyüklükler

(Dönem Sonu, milyon YTL)

	2002	2003	2004	2005			
				I.	II.	III.	IV.
M1	14.259	21.564	29.469	30.443	33.026	36.879	41.759
Dolaşımdaki Para	7.209	10.129	12.446	14.097	15.672	17.310	18.276
Vadesiz Mevduat	7.050	11.435	17.023	16.347	17.353	19.569	23.483
M2	61.195	80.923	109.344	114.425	125.401	138.726	153.146
Vadeli Mevduat	46.936	59.359	79.875	83.981	92.375	101.847	111.387
M2Y	133.450	149.855	185.419	186.744	197.000	215.555	229.587
Döviz Tevdiat Hesabı	72.255	68.932	76.074	72.320	71.599	76.830	76.440

Tablo 22: Toplam Mevduat (Kurumsal Sektörlere Göre)

(Dönem Sonu, milyon YTL)

	2002	2003	2004	2005			
				I.	II.	III.	IV.
Mevduat Bankaları	133.311	150.131	187.849	186.364	196.230	217.048	232.027
TL Mevduat	56.481	75.979	103.865	107.641	117.457	130.596	146.281
YP Mevduat	74.537	71.372	78.897	75.009	74.424	79.714	79.810
Yurtiçi Yerleşiklerin Yabancı Para Mevduatı	72.255	68.932	76.074	72.320	71.599	76.830	76.440
Yurtdışı Yerleşiklerin Yabancı Para Mevduatı	2.282	2.440	2.823	2.689	2.825	2.884	3.370
Bankalararası Mevduat	2.293	2.781	5.087	3.714	4.349	6.738	5.937

Tablo 23: Mevduat Bankalarındaki Toplam Mevduat (Vade Gruplarına Göre)

(Dönem Sonu, milyon YTL)

	2002	2003	2004	2005			
				I.	II.	III.	IV.
Toplam Mevduat	133.311	150.131	187.849	186.364	196.230	217.048	232.027
TL Mevduat	56.481	75.979	103.865	107.641	117.457	130.596	146.281
Vadesiz Mevduat	8.190	13.920	20.020	19.157	19.770	23.195	28.687
Vadeli Mevduat	48.104	61.757	83.220	87.787	97.013	106.666	116.504
Bankalararası Mevduat	2.293	2.781	5.087	3.714	4.349	6.738	5.937
YP Mevduat	74.537	71.372	78.897	75.009	74.424	79.714	79.810
Vadesiz Mevduat	15.246	14.920	19.038	17.204	17.312	19.170	18.173
Vadeli Mevduat	57.009	54.012	57.036	55.116	54.287	57.660	58.267

Tablo 24: Toplam Yurtiçi Kredi Stoku

(Dönem Sonu, milyon YTL)

	2002	2003	2004	2005			
				I.	II.	III.	IV.
Kredi Stoku	36.762	54.600	85.405	89.610	101.256	114.060	128.001
Merkez Bankası Kredileri	252	168	113	79.594	80	47	45
Mevduat Bankaları Kredileri	32.277	49.878	80.269	84.267	95.800	108.563	122.271
Yatırım ve Kalkınma Bankaları Kredileri	4.233	4.554	5.023	5.264	5.376	5.451	5.685

Kaynak: TCMB

Tablo 25: Faizler ve Döviz Kurları

Mevduat Faizleri (%)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
2001												
3 Aylık	60,4	81,4	120,2	102,2	72,8	68,0	67,9	67,7	67,6	65,1	61,6	61,2
12 Aylık	45,2	53,8	77,6	68,4	62,0	60,7	60,0	61,3	66,6	65,0	62,5	62,5
2002												
3 Aylık	59,2	58,9	54,1	49,6	47,3	49,2	49,9	49,2	49,3	49,4	44,9	44,8
12 Aylık	61,6	61,4	58,3	52,7	49,7	52,0	52,7	53,1	53,3	53,8	49,6	48,2
2003												
3 Aylık	45,5	45,5	46,9	45,3	41,8	39,2	37,2	35,3	31,7	27,7	28,1	28,0
12 Aylık	48,6	48,6	48,9	48,6	45,3	42,7	41,2	38,2	34,3	29,2	29,1	28,6
2004												
3 Aylık	26,2	24,9	23,2	23,4	24,3	24,6	24,9	25,1	24,0	23,9	23,7	22,8
12 Aylık	25,6	24,4	22,8	22,8	23,3	23,9	24,3	24,4	23,4	23,2	23,2	22,1
2005												
3 Aylık	21,5	20,5	20,0	19,9	19,5	20,7	20,5	20,5	20,4	20,4	20,4	..
12 Aylık	21,1	19,7	19,5	18,8	19,1	20,3	20,0	19,9	19,9	19,9	19,9	..

Tablo 26: Interbank
(ortalama, %)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
2001	42,2	436,0	81,9	80,6	71,2	63,0	65,2	62,3	59,1	58,9	59,0	59,0
2002	59,0	58,4	55,3	51,6	48,0	48,0	48,0	46,2	46,0	46,0	44,6	44,0
2003	44,0	44,0	44,0	43,4	41,0	38,3	36,4	32,4	30,8	27,4	26,0	26,0
2004	26,0	24,0	23,0	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0	20,5	20,0	20,0	19,1
2005	17,3	16,7	15,8	15,1	14,6	14,3	14,3	14,3	14,3	14,1	13,8	..

Tablo 27: Hazine Bonosu

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
2000												
Ortalama Bileşik Faiz	37,7	41,7	38,9	34,1	38,7	37,1	33,4	33,4	33,6	37,7	40,8	..
Ortalama Vade	453,0	392,0	497,0	390,0	421,0	503,0	341,0	358,0	532,0	366,0	332,0	..
2001												
Ortalama Bileşik Faiz	65,1	117,3	193,7	130,4	81,8	88,7	93,8	92,6	87,5	85,8	79,0	74,0
Ortalama Vade	208,5	51,0	98,0	168,2	197,4	125,8	171,0	132,4	125,2	122,1	166,0	170,0
2002												
Ortalama Bileşik Faiz	74,0	73,9	74,0	70,5	60,2	56,2	72,2	72,6	64,9	63,5	65,1	52,8
Ortalama Vade	169,8	274,0	359,1	326,4	279,1	268,4	152,1	160,8	195,3	205,4	280,6	193,0
2003												
Ortalama Bileşik Faiz	57,3	54,3	60,1	58,2	51,7	46,7	46,9	39,0	35,3	30,0	28,7	28,4
Ortalama Vade	284,4	245,4	302,9	275,5	333,3	293,2	287,3	298,8	353,5	342,0	350,7	412,2
2004												
Ortalama Bileşik Faiz	26,9	25,7	25,4	23,8	29,0	28,6	27,9	24,8	25,4	22,4	22,8	23,0
Ortalama Vade	425,3	388,1	431,9	382,6	286,5	315,7	382,3	317,5	423,3	358,9	373,3	401,3
2005												
Ortalama Bileşik Faiz	20,7	17,8	17,8	17,5	17,7	17,0	15,9	16,8	15,3	15,1	14,0	14,1
Ortalama Vade	429,2	632,9	688,4	539,4	604,4	623,3	336,0	665,1	596,3	557,9	553,4	820,2

Tablo 28: Döviz Kurları

(Yıllık % Değişim)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
2000												
ABD Doları	69,4	65,0	61,1	56,9	56,1	49,3	47,3	48,4	46,5	45,0	37,6	28,7
Euro	47,8	44,7	42,4	38,8	33,2	36,6	33,6	26,5	21,6	15,7	14,0	13,6
2001												
ABD Doları	23,1	33,3	67,5	103,7	83,8	97,5	110,5	116,9	122,1	136,4	121,5	113,6
Euro	14,0	24,7	57,1	92,2	77,2	77,4	92,9	115,8	132,3	150,6	129,8	112,8
2002												
ABD Doları	102,7	79,9	39,1	8,4	22,8	25,7	25,3	16,7	11,5	2,9	5,6	10,0
Euro	90,4	70,0	34,6	7,6	28,6	40,8	44,5	26,6	20,0	11,5	19,1	26,6
2003												
ABD Doları	21,8	20,0	22,9	23,2	6,7	-7,1	-15,5	-14,5	-16,6	-13,6	-7,9	-10,4
Euro	46,4	48,7	51,7	51,1	34,4	13,4	-3,2	-2,9	-4,6	3,0	7,3	7,6
2004												
ABD Doları	-19,1	-18,3	-20,8	-16,3	1,5	4,9	3,6	5,2	9,2	4,4	-1,9	-2,6
Euro	-3,8	-4,0	-10,1	-7,4	5,6	9,1	11,7	15,6	18,9	11,2	9,2	6,2
2005												
ABD Doları	0,8	-1,2	-0,6	-0,1	-9,4	-9,0	-8,0	-8,9	-11,0	-8,9	-6,1	-3,2
Euro	5,0	1,5	6,8	7,8	-4,2	-8,8	-9,6	-8,1	-10,7	-12,2	-15,0	-14,3

Kaynak: TCMB, DPT, Hazine Müsteşarlığı

Tablo 29: İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı
(Milyon USD)

	2001	2002	2003	2004	2005(1)
Genel Toplam	31.334	36.059	47.253	63.121	59.438
Sermaye malları	2.658	2.790	4.344	6.531	6.548
Ara malları	13.369	14.657	18.494	25.899	24.519
Tüketim malları	15.262	18.465	24.125	30.502	28.099
Diğer	46	147	289	189	271

Tablo 30: İhracatın Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı
(Milyon USD)

	2001	2002	2003	2004	2005(1)
İmalât Sanayii	28.826	33.702	44.378	59.533	55.803
Taşıt araçları ve karoseri im.	2.657	3.603	5.437	8.813	8.474
Giyim eşyası	5.398	6.615	8.154	9.340	8.259
Tekstil ürünleri im.	4.943	5.533	6.841	7.997	7.073
Ana metal sanayii	2.921	3.239	3.884	6.750	5.561
Makina ve teçhizat im.	1.564	2.078	3.119	3.913	3.873
Gıda ürünleri ve içecek	2.016	1.881	2.650	3.349	3.405
Radyo, TV haberleşme cihazları	1.002	1.575	1.948	2.883	2.341
Kimyasal madde ürünleri im.	1.481	1.581	1.926	2.556	2.305
Metalik olmayan mineral ürünler	1.231	1.468	1.800	2.316	2.241
Metal eşya sanayii	733	932	1.503	2.200	2.164
Plastik ve kauçuk ürünleri	941	1.085	1.464	1.959	2.040
Kök köm.,rafine petrol ür.im.	416	670	954	1.349	1.990
Mobilya imalatı	719	945	1.315	1.771	1.802
Elektrikli makina teçhizat	1.038	1.057	1.221	1.576	1.575
Diğer ulaşım araçları	948	529	1.037	1.344	1.330

Tablo 31: İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı
(Milyon USD)

	2001	2002	2003	2004
OECD Ülkeleri	20.615	23.553	30.422	40.332
AB Üyeleri	16.118	18.459	25.899	34.310
EFTA Üyeleri	316	409	538	655
Diğer OECD Ülkeleri	4.181	4.686	3.986	5.875
OECD Üyesi Olmayan Ülkeler	9.785	11.068	14.902	20.260
Türkiye Serbest Bölgeleri	934	1.438	1.928	2.529
Seçilmiş Ülkeler				
Almanya	5.367	5.869	7.485	8.745
İngiltere	2.175	3.025	3.670	5.544
ABD	3.126	3.356	3.752	4.849
İtalya	2.342	2.376	3.193	4.640
Fransa	1.895	2.135	2.826	3.668
İspanya	950	1.125	1.789	2.618
Hollanda	892	1.056	1.526	2.138
Rusya	924	1.172	1.368	1.859
Irak	0	0	0	1.821
İsrail	805	861	1.083	1.314
Romanya	392	566	873	1.235
Belçika-Lüksemburg	688	693	886	1.183
Yunanistan	476	590	920	1.171
Cezayir	422	514	573	806
Suudi Arabistan	501	555	741	769
Mısır	422	326	346	473

(1) Ocak-Ekim dönemi

Kaynak: TÜİK

Tablo 32: İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

(Milyon USD)

	2001	2002	2003	2004	2005(1)
Genel Toplam	41.399	51.554	69.340	97.540	95.016
Sermaye malları	6.940	8.400	11.326	17.397	16.140
Ara malları	30.301	37.656	49.735	67.549	67.277
Tüketim malları	3.813	4.898	7.813	12.100	11.133
Diğer	344	600	466	493	467

Tablo 33: İthalatın Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı

(Milyon USD)

	2001	2002	2003	2004	2005(1)
Ham petrol ve doğalgaz	6.076	6.193	7.766	9.366	11.331
İmalât Sanayii	32.686	41.383	55.690	80.325	76.712
Kimyasal madde ürünleri im.	6.775	8.661	11.238	15.092	14.517
Ana metal sanayii	3.612	4.707	7.304	11.061	11.466
Makina ve teçhizat im.	4.937	6.474	8.141	10.361	9.865
Taşıt araçları ve karoseri im.	2.206	2.918	6.411	11.796	9.769
Kok köm., rafine petrol ür.im.	1.799	2.191	2.833	3.758	4.353
Radyo, TV haberleşme cihazları	2.035	2.336	3.029	4.530	3.651
Elektrikli makina teçhizat	1.221	1.701	2.036	3.165	3.334
Tekstil ürünleri im.	1.683	2.500	3.094	3.785	3.286
Tıbbi aletler	1.001	1.156	1.437	2.054	2.077
Büro ve bilgi işlem makinaları	782	988	1.213	1.764	1.832
Plastik ve kauçuk ürünleri	813	1.074	1.434	1.941	1.768
Gıda ürünleri ve içecek	1.014	1.362	1.634	1.902	1.746
Diğer ulaşım araçları	1.360	961	524	1.890	1.681
Kağıt ve kağıt ürünleri	785	1.007	1.319	1.712	1.641
Metal eşya sanayii	871	1.085	1.133	1.573	1.612

Tablo 34: İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

(Milyon USD)

	2001	2002	2003	2004
OECD Ülkeleri	26.007	32.984	43.899	59.492
AB Üyeleri	18.280	23.321	33.495	45.373
EFTA Üyeleri	1.481	2.512	3.396	3.889
Diğer OECD Ülkeleri	6.246	7.151	7.326	10.792
OECD Üyesi Olmayan Ülkeler	15.089	17.995	24.852	37.238
Türkiye Serbest Bölgeleri	303	575	589	809
Seçilmiş Ülkeler				
Almanya	5.335	7.042	9.453	12.516
Rusya	3.436	3.892	5.451	9.033
İtalya	3.484	4.097	5.472	6.866
Fransa	2.284	3.053	4.164	6.201
ABD	3.261	3.099	3.496	4.745
Çin	926	1.368	2.610	4.476
İngiltere	1.914	2.438	3.500	4.317
İsviçre	1.227	2.143	2.968	3.405
İspanya	1.066	1.419	2.004	3.254
Japonya	1.307	1.466	1.927	2.684
Güney Kore	760	900	1.312	2.573
Ukrayna	758	991	1.332	2.509
Belçika-Lüksemburg	985	1.150	1.524	1.992
İran	840	921	1.861	1.962
Hollanda	1.042	1.311	1.657	1.908
Suudi Arabistan	730	794	969	1.232
İsveç	544	535	822	1.118

(1) Ocak-Ekim dönemi

Kaynak: TÜİK

Tablo 35: Cari İşlemler Dengesi
(Milyon USD)

	2001	2002	2003	2004	2005(1)
İhracat	31.334	36.059	47.253	63.121	71.709
İthalat	-41.399	-51.554	-69.340	-97.540	-114.058
Dış Ticaret Dengesi (CİF)	-10.065	-15.495	-22.087	-34.419	-42.349
Bavul Ticareti	3.039	4.065	3.953	3.880	3.536
Altın (net)	-963	-1.355	-2.522	-3.407	-3.966
Navlun ve Transit (net)	4.282	5.555	6.722	10.113	10.845
Dış Ticaret Dengesi (MB)	-3.733	-7.283	-14.010	-23.924	-32.029
Turizm Gelirleri	8.090	8.479	13.203	15.888	18.108
İnşaat Gelirleri	654	832	682	724	864
Diğer Servis Gelirleri	7.286	5.472	5.140	7.416	8.365
Hizmet Gelirleri	16.030	14.783	19.025	24.028	27.337
Turizm Giderleri	-1.738	-1.880	-2.113	-2.524	-2.750
Navlun Giderleri	-1.065	-1.328	-2.034	-2.907	-3.474
Diğer Servis Giderleri	-4.097	-3.696	-4.373	-5.811	-6.679
Hizmet Giderleri	-6.900	-6.904	-8.520	-11.242	-12.903
Hizmet Dengesi	9.130	7.879	10.505	12.786	14.434
Yatırım Gelirleri	2.753	2.486	2.246	2.651	3.705
Yatırım Giderleri	-7.753	-7.042	-7.803	-8.287	-9.464
Yatırım Dengesi	-5.000	-4.556	-5.557	-5.636	-5.759
Transferler	2.993	2.436	1.027	1.127	1.397
Toplam Görünmeyen Gelirler	21.776	19.705	22.298	27.806	32.439
Toplam Görünmeyen Giderler	-14.653	-13.946	-16.323	-19.529	-22.367
Görünmeyenler Dengesi	7.123	5.759	5.975	8.277	10.072
Cari İşlemler Dengesi	3.390	-1.524	-8.035	-15.647	-21.957

Tablo 36: Ödemeler Dengesi
(Milyon USD)

	2001	2002	2003	2004	2005(1)
Cari İşlemler Dengesi	3.390	-1.524	-8.035	-15.647	-21.957
Dış Ticaret Dengesi	-3.733	-7.283	-14.010	-23.924	-32.029
Hizmetler Dengesi	9.130	7.879	10.505	12.786	14.434
Yatırım Geliri Dengesi	-5.000	-4.556	-5.557	-5.636	-5.759
Cari Transferler	2.993	2.436	1.027	1.127	1.397
Sermaye ve Finans Hesabı	-1.719	1.372	3.002	13.298	16.348
Doğrudan Yatırımlar	2.769	888	1.227	1.906	3.360
Portföy Yatırımları	-4.515	-593	2.465	8.023	11.116
Diğer Yatırımlar	-2.667	7.230	3.357	4.193	12.200
Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri	-1.131	2.144	-876	6.171	8.709
Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	-12.693	-1.873	3.559	7.505	8.927
IMF Kredileri (net)	10.230	6.365	-50	-3.518	-5.899
Bankaların Döviz Varlıkları*	927	594	724	-5.965	463
Resmi Rezervler*	2.694	-6.153	-4.047	-824	-10.328
Net Hata ve Noksan	-1.671	149	5.033	2.349	5.609

(1) Kasım 2004-Ekim 2005 dönemi

* (-) işareti rezerv artışı göstermektedir.

Kaynak: TCMB

Tablo 37: Ödemeler Dengesi

(Milyon USD)

	2001	2002	2003	2004	2005(1)
Cari İşlemler Hesabı	3.390	-1.524	-8.035	-15.647	-21.957
İhracat f.o.b.	34.373	40.124	51.206	67.001	75.245
İthalat f.o.b.	-38.106	-47.407	-65.216	-90.925	-107.274
Mal Dengesi	-3.733	-7.283	-14.010	-23.924	-32.029
Hizmet Gelirleri	16.030	14.783	19.025	24.028	27.337
Hizmet Giderleri	-6.900	-6.904	-8.520	-11.242	-12.903
Mal ve Hizmet Dengesi	5.397	596	-3.505	-11.138	-17.595
Yatırım Gelirleri	2.753	2.486	2.246	2.651	3.705
Yatırım Giderleri	-7.753	-7.042	-7.803	-8.287	-9.464
Mal, Hizmet ve Yatırım Geliri Dengesi	397	-3.960	-9.062	-16.774	-23.354
Cari Transferler	2.993	2.436	1.027	1.127	1.397
Sermaye ve Finans Hesabı	-14.643	1.160	7.099	17.640	32.575
Yurtdışında Doğrudan Yatırım	-497	-175	-499	-859	-977
Yurtiçinde Doğrudan Yatırım	3.266	1.063	1.726	2.765	4.337
Portföy Hesabı-Varlıklar	-788	-2.096	-1.386	-1.388	-1.869
Portföy Hesabı-Yükümlülükler	-3.727	1.503	3.851	9.411	12.985
Hisse Senetleri	-79	-16	905	1.427	5.237
Borç Senetleri	-3.648	1.519	2.946	7.984	7.748
Diğer Yatırımlar-Varlıklar	-601	-777	-986	-6.955	630
Merkez Bankası	-39	-30	-28	-24	-20
Genel Hükümet	0	0	0	0	0
Bankalar	233	643	348	-5.324	520
Diğer Sektörler	-795	-1.390	-1.306	-1.607	130
Diğer Yatırımlar-Yükümlülükler	-12.296	1.642	4.393	14.666	17.469
Merkez Bankası	735	1.336	497	-209	-710
Genel Hükümet	-1.977	-669	-2.194	-1.163	-2.225
Bankalar	-9.644	-2.016	2.846	6.564	9.962
Diğer Sektörler	-1.410	2.991	3.244	9.474	10.442
Cari.Sermaye ve Finansal Hesaplar	-11.253	-364	-936	1.993	10.618
Net Hata ve Noksa	-1.671	149	5.033	2.349	5.609
Genel Denge	-12.924	-215	4.097	4.342	16.227
Rezerv Varlıklar	12.924	212	-4.097	-4.342	-16.227
Resmi Rezervler (*)	2.694	-6.153	-4.047	-824	-10.328
Uluslararası Para Fonu Kredileri	10.230	6.365	-50	-3.518	-5.899

(1) Kasım 2004-Ekim 2005 dönemi

* (-) işareti rezerv artışını göstermektedir.

Kaynak: TCMB

Tablo 38: Ödemeler Dengesi

(Milyon USD)

	2001	2002	2003	2004	2005(1)
Cari İşlemler Dengesi	3.390	-1.524	-8.035	-15.647	-21.957
Borç Yaratan İşlemler	-1.967	9.036	5.852	13.107	13.820
Özel Kesim	-11.136	878	5.982	15.880	20.091
Ticari Krediler	-1.930	2.483	2.181	4.204	3.771
Kısa Vade	-1.941	1.130	1.215	3.718	3.729
Uzun Vade	11	1.353	966	486	42
Bankalar	-8.076	-1.028	1.975	5.708	8.155
Kısa Vade	-7.052	-731	2.015	3.347	2.403
Uzun Vade	-1.024	-297	-40	2.361	5.752
Diğer Sektörler	438	411	955	5.112	6.358
Kısa Vade	183	-728	288	341	629
Uzun Vade	255	1.139	667	4.771	5.729
Bankalar Mevduatı	-1.568	-988	871	856	1.807
Genel Hükümet	-1.878	12.863	744	1.692	-2.346
MB Bankası	10.965	-4.802	-982	-4.623	-4.238
Diğer	82	97	108	158	313
Borç Yaratmayan İşlemler	-5.044	-1.956	5.506	9.329	18.002
Doğrudan Yatırımlar (net)	2.769	888	1.227	1.906	3.360
Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi (net)	3.266	1.063	1.726	2.765	4.337
Yabancıların Gayrimenkul Alımı (net)	0	0	987	1.343	1.422
Yabancıların Hisse Senedi Alımı	-79	-16	905	1.427	5.237
Yabancıların DİBS Alımı	-3.744	929	1.614	6.025	5.848
Net Hata ve Noksan	-1.671	149	5.033	2.349	5.609
Diğer	-2.319	-3.906	-3.273	-2.378	-2.052
Rezervler*	3.621	-5.559	-3.323	-6.789	-9.865
Resmi Rezevler	2.694	-6.153	-4.047	-824	-10.328
Banka Rezevleri	927	594	724	-5.965	463

(1) Kasım 2004-Ekim 2005 dönemi

* (-) işareti rezerv artışı göstermektedir.

Kaynak: TCMB

Tablo 39: Dış Borç Stoku

(Milyon USD)

	2001	2002	2003	2004	2005		
					I.	II.	III.
Vadeye Göre	113.643	130.420	145.833	161.900	159.937	162.118	165.269
Kısa Vadeli	16.403	16.424	23.013	31.793	32.228	33.715	36.947
Orta-Uzun Vadeli	97.240	113.996	122.820	130.107	127.709	128.403	128.321
Borçluya göre	113.643	130.420	145.833	161.900	159.937	162.118	165.269
Orta-Uzun Vadeli	97.240	113.996	122.820	130.107	127.709	128.403	128.322
A. Toplam Kamu	46.161	63.692	69.607	73.810	73.245	70.628	68.716
1. Genel Hükümet	41.232	59.150	65.532	70.321	70.262	67.737	65.945
a. Konsolide Bütçe	38.759	56.824	63.423	68.546	68.604	66.232	64.515
b. Yerel Yönetimler	1.834	1.594	1.480	1.281	1.186	1.077	1.016
c. Fonlar	522	621	534	418	399	361	349
d. Üniversiteler	22	25	28	25	23	23	22
e. Özerk Kuruluşlar	94	85	67	52	50	43	43
2. Diğer Kamu Sektörü (1)	1.492	982	764	655	250	251	195
3. Kitler	3.437	3.560	3.311	2.835	2.733	2.640	2.577
B. TCMB	23.591	20.340	21.504	18.114	16.280	14.214	13.367
1. TCMB Kredileri	13.643	8.068	7.272	2.995	1.922	933	331
2. Kredi Mektuplu DTH	9.948	12.272	14.232	15.119	14.358	13.281	13.036
C. Özel	27.488	29.965	31.709	38.183	38.184	43.561	46.239
1. Finansal	4.789	4.651	5.035	8.250	8.194	12.250	13.485
2. Finansal Olmayan	22.699	25.314	26.674	29.933	29.990	31.311	32.754
Kısa Vadeli	16.403	16.424	23.013	31.793	32.228	33.715	36.947
A. Genel Hükümet	0	0	0	0	0	0	0
B. TCMB	752	1.655	2.860	3.287	3.110	2.875	2.855
1. TCMB Kredileri	20	15	11	1	2	1	1
2. Kredi Mektuplu DTH	732	1.640	2.849	3.286	3.108	2.874	2.854
C. Ticari Bankalar	7.997	6.344	9.692	13.751	14.065	14.606	16.675
D. Diğer Sektörler	7.654	8.425	10.461	14.755	15.053	16.234	17.417
Alacaklılara Göre	113.643	130.420	145.833	161.900	159.937	162.118	165.269
Orta-Uzun Vadeli	97.240	113.996	122.820	130.107	127.709	128.403	128.322
A. Resmi Alacaklılar	30.594	40.085	42.622	41.016	38.753	36.114	33.438
1. Hükümet Kuruluşları	8.569	9.328	9.461	8.779	8.284	7.776	7.478
2. Uluslararası Kuruluşlar	22.025	30.757	33.161	32.237	30.469	28.338	25.960
B. Özel Alacaklılar	66.645	73.911	80.199	89.091	88.956	92.289	94.884
1. Borç	45.584	50.265	53.008	59.050	58.149	62.091	64.415
Ticari Bankalar	27.504	28.623	29.477	33.518	33.117	37.317	39.840
Bankacılık Dışı Finansman Kuruluşları	3.371	3.413	3.094	2.946	2.893	2.967	2.995
Parasal Olmayan Kuruluşlar	3.941	4.772	4.498	4.531	4.549	5.004	4.575
Kıyı Bankaları	731	1.084	1.610	2.899	3.194	3.512	3.951
Özel Yatırım ve Kalkınma Bankaları	81	92	88	29	29	0	9
Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesapları	9.948	12.272	14.232	15.119	14.358	13.281	13.036
Garantisiz Ticari Borçlar	8	8	9	9	9	9	9
2. Tahvil	21.061	23.646	27.191	30.040	30.807	30.198	30.469
Kısa Vadeli	16.403	16.424	23.013	31.793	32.228	33.715	36.947
A. Ticari Banka Kredileri	7.775	5.187	8.260	11.882	12.644	13.374	15.898
B. Özel Kesim Kredileri	8.628	11.237	14.753	19.911	19.584	20.341	21.049

(1) T.Kalkınma Bankası, T.İbracat Kredi Bankası, Kamu Mevduat Bankaları
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TCMB

Tablo 40: İşgücü Piyasası Temel Göstergeleri

	2002				2003				2004				2005			
	I. Çeyrek	II. Çeyrek	III. Çeyrek	IV. Çeyrek	I. Çeyrek	II. Çeyrek	III. Çeyrek	IV. Çeyrek	I. Çeyrek	II. Çeyrek	III. Çeyrek	IV. Çeyrek	I. Çeyrek	II. Çeyrek	III. Çeyrek	IV. Çeyrek
Türkiye Toplamı																
Nüfus (15 yaş üstü, bin)	47.711	47.927	48.148	48.368	48.587	48.799	49.022	49.250	49.482	49.694	49.944	50.189	50.452	50.695	50.938	
İşgücü (bin)	21.849	24.192	25.247	24.347	23.088	24.115	24.739	23.206	22.732	24.457	25.265	24.297	23.588	25.015	25.219	
İşgücüne katılma oranı (%)	45,9	50,6	52,4	50,3	47,5	49,4	50,5	47,1	45,9	49,2	50,6	48,4	46,8	49,3	49,5	
İstihdam (bin)	19.387	21.975	22.833	21.658	20.244	21.696	22.411	20.811	19.902	22.188	22.874	21.870	20.838	22.721	22.838	
İşsizlik (bin)	2.462	2.217	2.414	2.689	2.844	2.418	2.328	2.396	2.830	2.269	2.390	2.428	2.750	2.294	2.381	
İşsizlik Oranı (%)	11,2	9,1	9,6	11,0	12,3	10,0	9,4	10,3	12,4	9,3	9,5	10,0	11,7	9,2	9,4	
Tarım Dışı																
İşgücü (bin)	15.637	16.182	16.462	16.537	16.196	16.052	16.154	16.050	16.194	16.572	16.939	17.017	17.267	17.663	18.195	
İşsizlik (bin)	2.455	2.168	2.338	2.497	2.591	2.087	2.132	2.038	2.704	2.204	2.287	2.348	2.659	2.208	2.347	
İşsizlik oranı (%)	15,7	13,4	14,2	15,1	16,0	13,0	13,2	12,7	16,7	13,3	13,5	13,8	15,4	12,5	12,9	
İşteki Durum (bin)																
Tarım	6.205	7.961	8.709	7.618	6.639	7.731	8.389	6.799	6.412	7.820	8.222	7.200	6.230	7.266	6.990	
Ücretli ve Yevmiyeli	171	322	483	593	203	442	515	369	300	512	572	565	278	583	704	
Kendi hesabına ve İşveren	2.983	3.322	3.359	3.169	3.245	3.344	3.360	3.008	3.104	3.223	3.200	3.061	3.098	3.167	2.942	
Ücretsiz aile işçisi	3.052	4.317	4.867	3.856	3.191	3.945	4.514	3.422	3.008	4.084	4.450	3.574	2.855	3.515	3.344	
Tarım Dışı	13.182	14.014	14.124	14.040	13.605	13.965	14.023	14.012	13.491	14.367	14.652	14.669	14.607	15.454	15.848	
Ücretli ve Yevmiyeli	9.708	10.329	10.442	10.382	10.094	10.368	10.269	10.395	9.800	10.550	10.772	10.851	10.669	11.339	11.645	
Kendi hesabına ve İşveren	2.945	3.131	3.125	3.136	3.054	3.168	3.199	3.118	3.188	3.254	3.305	3.294	3.422	3.587	3.675	
Ücretsiz aile işçisi	528	553	558	522	457	429	555	499	502	563	576	524	516	528	528	
Ekonomik Faliyete Göre (bin)																
Tarım	6.205	7.961	8.709	7.618	6.639	7.731	8.389	6.799	6.412	7.820	8.222	7.201	6.230	7.266	6.990	
Sanayi	3.728	3.976	3.996	3.953	3.769	3.798	3.881	3.836	3.844	3.961	4.035	3.978	4.054	4.165	4.405	
İnşaat	790	1.008	1.118	913	676	1.006	1.107	1.026	723	1.073	1.184	1.120	924	1.252	1.291	
Hizmetler	8.663	9.029	9.011	9.173	9.160	9.162	9.034	9.150	8.924	9.334	9.434	9.571	9.630	10.038	10.152	

Kaynak: TÜİK

